

De regio West-Afrika

5

Kaapverdië

Guinee-Bissau

Guinee

Sierra Leone

Liberia

Ivoorkust

Ghana

Togo

Benin

Nigeria

Jan Ruysenaars

De kracht van Afrika: kroniek van een continent in beweging, deel 5

Occasional Publication

Gepubliceerd door:
Afrika-Studiecentum Leiden
Postbus 9515
2300 RA Leiden
asc@asc.leidenuniv.nl
www.ascleiden.nl

Ontwerp binnenwerk: Sjoukje Rienks, Amsterdam
Kaart: ©Shutterstock, bewerking Sjoukje Rienks

ISBN: 978-90-5448-199-7

© Jan Ruysenaars, 2024

Inhoud

	Afkortingen	6
1	De prekoloniale geschiedenis van West-Afrika	9
1.1	De rijken Abomey, Allada en Oyo	9
1.2	De Ashanti-staat van het Akan-volk	10
1.3	Het koninkrijk Genni	11
1.4	Het koninkrijk Kong	11
1.5	De eeuwenlange prekoloniale geschiedenis van Nigeria: vorstendommen en emiraten	12
1.6	Europeanen aan de kust	12
2	De koloniale ervaring van West-Afrika	14
2.1	Portugees West-Afrika: de Kaapverdise Eilanden	14
2.2	Portugees West-Afrika: Portugees Guinee	15
2.3	Frans West-Afrika: Guinee-Conakry	18
2.4	Frans West-Afrika: Ivoorkust	18
2.5	Frans West-Afrika: Dahomey (later Benin)	19
2.6	Duits West-Afrika: Togo	20
2.7	Brits-Creools West-Afrika: Sierra Leone	21
2.8	Brits-Amerikaans-Creools West-Afrika: Liberia	22
2.9	Brits West-Afrika: Goudkust Kolonie (later Ghana)	23
2.10	Brits West-Afrika: Nigeria	25
3	West-Afrika van de Onafhankelijkheid tot het einde van de Koude Oorlog	28
A	De strijd om de politieke macht	28
3.1	Kaapverdië en Guinee-Bissau	28
3.2	Guinee-Conakry	29
3.3	Ivoorkust	31
3.4	Togo	32
3.5	Dahomey (later Benin)	34
3.6	Sierra Leone	35
3.7	Liberia	37
3.8	Ghana	37
3.9	Nigeria	40

B	Economische en maatschappelijke ontwikkeling	47
3.10	Kaapverdië	47
3.11	Guinee-Bissau	48
3.12	Guinee-Conakry	49
3.13	Ivoorkust	51
3.14	Togo	52
3.15	Dahomey (later Benin)	54
3.16	Sierra Leone	55
3.17	Liberia	56
3.18	Ghana	57
3.19	Nigeria	60
4	West-Afrika na het einde van de Koude Oorlog	64
4.1	Stroomversnelling, burgeroorlogen en steden groei	64
4.2	Meer groei door de vondst van meer olie, gas, goud en mineralen	64
A	De strijd om de politieke macht	64
4.3	De Kaapverdische eilanden	64
4.4	Guinee-Bissau	65
4.5	Guinee-Conakry	70
4.6	Ivoorkust	76
4.7	Togo	83
4.8	Benin	86
4.9	Sierra Leone	88
4.10	Liberia	93
4.11	Ghana	97
4.12	Nigeria	99
B	Economische en maatschappelijke ontwikkeling	112
4.13	De Kaapverdische eilanden	114
4.14	Guinee-Bissau	115
4.15	Guinee-Conakry	116
4.16	Ivoorkust	118
4.17	Togo	119
4.18	Benin	120
4.19	Sierra Leone	122

4.20	Liberia	124
4.21	Ghana	128
4.22	Nigeria	131
C	De regio West-Afrika en de wereld	138

Afkortingen

AC	Action Congress (Nigeria)
ACP	African, Caribbean and Pacific Group of States
AD	Alliance for Democracy (Nigeria)
ADB	African Development Bank
AFRC	Armed Forces Revolutionary Council (Sierra Leone)
AG	Action Group (Nigeria)
AGIP	Azienda Generale Italiana Petroli
ALCAN	Aluminum Company of Canada
ALCOA	Aluminum Company of America
AN-PP	All Nigerian Peoples Party
APC	All Peoples' Congress (Sierra Leone)
AU	African Union
BNP	Bruto Nationaal Product
BP	British Petroleum
BRIC	Brasil, Russia, India, China and South Africa
BTW	Belasting Toegevoegde Waarde
CAR	Centraal Afrikaanse Republiek
CDF	Civil Defence Forces
CFA	Franc des colonies française d'Afrique
CIA	Central Intelligence Agency
CNTT	Confédération Nationale de Travailleurs du Togo
CPLP	Comunidade dos Países de Língua Portuguesa
CPP	Convention People's Party (Ghana)
CTU	Committee of Togolese Unity
CUF	Companhia União Fabril
DIMINCO	Diamonds Mining Company
ECOMOG	Economic Community of West African States Monitoring Group
ECOWAS	Economic Community of West African States
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EITI	Extractive Industries Transparency Initiative
EU	Europese Unie
FAO	Food and Agriculture Organization
FBI	Federal Bureau of Investigation
FND	Forces Nationales Démocratiques de Guinée
FN	Forces Nouvelles de Côte d'Ivoire
HIV/aids	Humano immuno deficiëntie virus/Acquired Immune Deficiency Syndrome
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
ICC	International Criminal Court
ICG	International Crisis Group

ICG-G	International Contact Group Guinee
INPFL	Independent National Patriotic Front of Liberia
IRA	Ijaw Republic Assembly (Nigeria)
IRC	International Rescue Committee
IRIN	Integrated Regional Information Networks
IMF	Internationaal Monetair Fonds
JTF	Joint Task Force
LPP	Liberian People's Party
LURD	Liberians United for Reconciliation and Democracy
MEND	Movement for the Emancipation of the Niger Delta
MFDC	Mouvement des forces démocratiques de Casamance
MOSP	Movement for the Survival of the Ogoni People (Nigeria)
MPD	Movimento para a Democracia (Kaapverdise eilanden)
MPI	Mouvement patriotique de Côte d'Ivoire
MPLA	Movimento Popular de Libertação de Angola
NATO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
NCSD	National Council for Sustainable Development (Nigeria)
NCNC	National Council of Nigeria and the Cameroons
NCBWA	National Congress British West Africa
NDC	National Democratic Congress (Ghana)
NDP	National Democratic Party (Nigeria)
NGO	Non Governmental Organization
NPC	Northern People's Congress (Nigeria)
NPFL	National Patriotic Front of Liberia
NPN	National Party of Nigeria
NPP	New Patriotic Party (Ghana)
NRC	National Republic Convention (Nigeria)
OAE	Organization of African Unity
OIM	International Organization for Migration
PAC	Partnership Africa - Canada
PAICV	Partido Africano da Independência de Cabo Verde
PAIGC	Partido Africano da Independência de Guiné e Cabo Verde
PDCI	Parti démocratique de la Côte d'Ivoire
PDCI/RDA	Parti démocratique de la Côte d'Ivoire/ Rassemblement Démocratique Africain
PDG	Parti démocratique de Guinée
PDP	Peoples Democratic Party (Nigeria)
PIDE	Polícia Internacional e de Defesa do Estado
PNP	People's National Party (Ghana)
PRB	Parti de la renaissance du Bénin
PRD	Parti du Renouveau Democratique de Benin
PRONACO	Pro National Conference Organisation (Nigeria)

PRS	Partido da Renovação Social (Guinee Bissau)
PUND	National Unity Party of Dahomey
RDA	Rassemblement Démocratique Africain
RDR	Rassemblement des Républicains (Ivoorkust)
RGB	Resistência da Guiné-Bissau-Movimento Bafatá
RTP	Rally of the Togolese People
RUF	Revolutionary United Front (Sierra Leone)
SAP	Structurele Aanpassings Programma's
SDP	Social Democratic Party (Nigeria)
SLCC	Sierra Leone Chesterton Center
SLPP	Sierra Leone People's Party
SPDC	Shell Petroleum Development Corporation
SSR	Security Sector Reform
UD	Unity of Defense (Dahomey)
UGCC	United Gold Coast Convention
UKp	United Kingdom Pound
ULIMO	United Liberation Movement of Liberia for Democracy
UMLLD	United Movement for Liberian Freedom and Democracy
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNHCR	United Nations Higher Commissioner for Refugees
UNICEF	United Nations Children's Fund
UNMIL	United Nations Mission in Liberia
UNOCI	United Nations Operation in Côte d'Ivoire
UPP	United People's Party (Liberia)
UPN	United Party of Nigeria
USAID	United States Agency for International Development
USRR	Unie van Socialistische Sovjetrepublieken
VS	Verenigde Staten
VN	Verenigde Naties
WAEMU	West African Economic and Monetary Union
WFP	World Food Programme
WHO	World Health Organization

De tropische landen aan de Golf van Guinee van de Atlantische Oceaan vormen met elkaar de regio West-Afrika. Die heeft in het zuiden tropische oerwouden, plantages en zwart-Afrikaanse volken. De noordelijke delen zijn overwegend Sahelsavannen, bewoond door moslimboeren en nomadenvolken. Het gebied kende oude koninkrijken en kalifaten. Op Europese zeevaarders oefende de ligging aan de Atlantische kust grote aantrekkingskracht uit. Zij gaven de kusten functionele namen als Slavenkust, Goudkust, Ivoorkust, Granenkust en Quaqua-kust. Sommige gebieden werden later door Portugezen gekoloniseerd, andere door Engelsen, weer andere door Fransen en Duitsers. Zo werd de regio voor de toekomst belast met een bestuurlijk mengelmoes van variërende Europese snit en kwaliteit.

1 De prekoloniale geschiedenis van West-Afrika¹

Aan de kusten en in de binnenlanden van deze regio heersten vanaf de 12^e eeuw oude koninkrijken waarvan er een aantal bekend zijn geworden. Vaak waren dat afsplitsingen van oudere rijken uit de Sahara en de Maghreb. Daarnaast waren er ook autonome ontwikkelingen. De economieën van de Middellandse Zee en Arabië vroegen om steeds meer tropische producten. Daardoor konden er handelssteden groeien en bloeien aan de handelsroutes die er door de Sahara en de Sahel aankwamen.

1.1 De rijken Abomey, Allada en Oyo

Abomey² was vanaf ongeveer eind 15^e eeuw een klein koninkrijk met een oorlogszuchtig regiem dat parasiteerde op buurvölker en op eigen onderdanen van het Fon-volk. De samenleving was er streng hiërarchisch, met verplichte gehoorzaamheid aan hoger geplaatsten, op straffe van slavernij of de dood. Abomey lag tussen de gebieden van de Yoruba-volken van het huidige Nigeria en de Ewe-volken van wat Togo en Benin zouden worden. Volgens de legende stamden de koningen van Abomey af van een prinses van Adja-Tado en van de luipaard die haar verleidde aan de oever van de rivier Mono. De onderdanen noemden hun koningen Dada, ‘vader’. De bloeddorstige troepen van het rijk bestonden voor een-derde uit vrouwen. De meeste inkomsten van de heersers van Abomey kwamen van de verkoop van ongehoorzame eigen burgers en zwakkere buren als slaven. Op zekere dag kwam er een omslag. Kinderen van de goddelijke luipaardkoning Agasu doodden de kroonprins van Abomey, braken de koninklijke kalebas en vluchtten naar het gebied dat Allada heette, waar zij hun eigen koninkrijk stichtten.

1 Ik vat delen over de oude rijken uit de *Third World Guide, Yearbook 1986/87*, samen en voeg informatie uit andere bronnen in.

2 De naam Abomey komt van *Agbome*, ‘verdedigde omheining of loopgraaf’, net als de *boma*, het Oost-Afrikaanse woord voor hetzelfde.

Behalve in het beroven van buurvolken was Abomey ook goed in het exploiteren van stofgoud. Vanaf het begin verkocht het rijk al slaven en goud aan de Europeanen die aan de kusten forten en factorijen bouwden. De hoofdstad Ouidah werd het centrum van de Slavenkust die liep van de Voltarivier tot de Niger, via Ghana, Benin, Togo en Nigeria, met enige overlap met de Goudkust. Tussen de 17^e en 20^e eeuw had Abomey opeenvolgende bekende koningen, waaronder Tegboussu en Kpenglu. Koning Wegbadja verlegde de hoofdstad Ouidah naar een hoog plateau in het binnenland en noemde die ook Abomey. Ouidah,³ de oude hoofdstad, die voor het huidige Fon-volk Glehwe heette, is tegenwoordig een vergeten stad. Behalve de ruïnes van drie Europese forten is daar ook nog de tempel van de Hemelse Python Dagbé die in het lokale scheppingsverhaal ‘de ogen van de mensen opende’.⁴

De legers van Abomey bevochten met succes de volken van naburige vorsten zoals het van Abomey afgesplitste, kleinere Alladarijk en het grotere Rijk van Oyo. Oyo had beruchte bereiden troepen die op den duur op hun beurt weer Abomey onderwierpen. Het nam de slavenhandel over net voordat de Europeanen daarmee ophielden om met hun actievere kolonisatie te beginnen.⁵ De Alafin, de heerser van Oyo/Abomey, werd in die tijd rijk van de slavenhandel. Behanzin Ghezo, de erfgenaam van Abomey, leidde na de dood van koning Glele (1858-1884) de machtige, welvarende staat die al onder druk stond van dreigende Franse invasies. In 1891 vielen de Fransen aan, maar het Fon-volk vocht hard terug. Ruim 3.000 Franse aanvallers bezetten Oyo/Abomey in 1892. De koning en zijn troepen trokken zich terug in de jungle waar zij in 1894 werden verslagen. Ghezo stierf in 1906 in ballingschap op het Frans-Caraïbische eiland Martinique.

1.2 De Ashanti-staat van het Akan-volk

Begin 14^e eeuw kwam het Akan-volk uit het noorden aan de Goudkust. De Akans stamden af van hetzelfde volk als de Ibo-, Yoruba- en Ewe-volken van de Golf van Guinee. Aan de kust stootten zij op de Fantistaat⁶ van koning Denkiera die hen dwong om belasting te betalen. Toen verlieten zij de kust. In de binnenlanden stichtten zij kleine steden van waaruit de federatieve Akanstaat Ashanti ontstond. Rond de 15^e eeuw raakten zij betrokken bij handelsnetwerken van de Sahel. Het Akan-volk bezocht de markten van Begho aan de grens van wat nu Ivoorkust is, en ruilde er slaven en goud voor zout en kostbare waren uit het noorden. In de 17^e eeuw bedreigde een invasie van het Doma-volk de nog los samenhangende Akanstaatjes. Noodgedwongen verenigden die zich tot een hechtere eenheid, waarna zij de invallers versloegen.

Maar deze invasie kondigde meer ellende aan. In die dagen stortte het Songhairijk in de Sahel in, en Marokkanen en Fulani rukten naar het zuiden op. In het binnenland ontstond chaos want

3

4 B. Chatwin. *The Viceroy of Ouidah*, 1981, p. 5. Deze passage is, gezien vanuit andere bronnen, historisch correct.

5 H. Christoph, K.E. Müller en U. Ritz-Müller. *Soul of Africa*, 2000, pp. 416-424.

6 Het Mfantsefo- of Fanti-volk woont nu verdeeld over Zuidwest Ghana en Ivoorkust.

Ashanti verloor zijn markten. Toen onderscheidde Osei Tutu, de leider van het Akanstaatje Kumasi, zich als succesvol krijgsheer. Hij riep op tot een gezamenlijke oorlog tegen de Fanti-koning Denkiera die de kust en de handel met de Europeanen beheerste en waaraan de Akans nog steeds belasting betaalden. Volgens de legende daalde toen uit de hemel een Gouden Zetel neer als zegen van de goden voor de eenheid van alle Akans binnen Ashanti onder het goddelijk leiderschap van Osei Tutu. Zij wonnen de oorlog en vestigden een centrale staat, geleid door de grote leider, de Ashantehene, van wat inmiddels het Ashanti-volk was gaan heten. Onder hem werden de Fanti's tweederangs burgers. Ashanti bouwde een sterk leger op en controleerde rond 1700 de hele handel in slaven en Europese goederen aan de kust en in de binnenlanden.

1.3 Het koninkrijk Genni

Genni was de naam van een 18^e-eeuws koninkrijk dat zich uitstreckte tot de oevers van de Niger. Het was een land met een rijke geschiedenis dat ten zuiden van de huidige landen Senegal en Mali lag en al bestond in de oude Imazighenliteratuur. Het Guineemassief dat er naar genoemd werd, was onherbergzaam en moeilijk toegankelijk. In het rijk woonden zeker 16 verschillende volken, met Fulani, Soessoe, Malinké en Kissi als grootste. De wouden op het massief waren schuilplaatsen voor volken van kleine mensen. Op het 1.200 m hoog gelegen Futa Djallon massief lagen de befaamde goudmijnen van Bamboek. Toen de Fransen er arriveerden voerde Samori Touré, de grote Almamy, nog zijn laatste expansiegevechten als koning van de Fulah-staat Genni die toen het Guineemassief samen met delen van het hedendaagse Mali en Ivoorkust omvatte. Van 1870 tot 1898 vocht de Almamy met zijn leger tegen de Fransen. In 1886 botste hij op Franse troepen die het Tumbo-eiland bezetten en daarop hun stad Conakry stichtten. In 1898 namen de Fransen de Almamy gevangen. Zij verbanden hem naar Gabón, waar hij een jaar later stierf. Uiteindelijk moesten alle Fulanihoofden verdragen tekenen met de Franse overaars.

1.4 Het koninkrijk Kong

In het noorden van het huidige Ivoorkust lagen tussen de 17e en de 19e eeuw enkele rijken waarvan Kong met de hoofdstad Korhogo het belangrijkste was. Vanuit Djenné in Mali was een Mandé-sprekend volk naar het zuiden getrokken. De door maraboets opgeleide moslimleider Sékou Oumar Ouattara uit Ténégara stichtte er in 1705 het koninkrijk Kong. Korhogo was al in de 13e eeuw een handelsstad. Als centrum van karavaanhandel tussen het tropische zuiden en de savannen, aansluitend op de woestijnroutes naar het noorden, werd Kong groot en machtig. Het verhandelde zout, slaven, colanoten, wapens, vee, kleding en goud. Ouattara combineerde de krachten van geestelijk leider, krijgsman en handelaar in zich. Hij onderhield contacten met geestelijke leiders in Timboektoe en Djenné. De handelstaal Dioula die zich in Kong ontwikkelde, werd de lingua franca van Ivoorkust. Door het oprukken van de Fransen en nieuwe onrust in de omgeving nam de macht van Kong af en uiteindelijk beperkte die zich tot de handelsstad Korhogo en omgeving.

1.5 De eeuwenlange prekoloniale geschiedenis van Nigeria: vorstendommen en emiraten

Dit grote gebied had door de eeuwen heen veel vorstendommen, met Nok, Ife, Nri-Onitsa, Oyo, Benin, Songhai, Ilorin, Kanem-Bornoe en Haussa als meest in het oog springende voorbeelden. Er waren rijke beschavingen bij die verfijnde voorwerpen van ivoor, brons en goud maakten. De Igbo's, een vroege afsplitsing van het Yoruba-volk, vestigden zich verspreid in het benedengebied van de Niger en in de delta. Zij waren landbouwers en vissers die geen steden bouwden. Nigeria was een open gebied waar volken in, uit of door trokken. Verder woonden er tientallen volken in het zuiden met wouden, rivieren en akkers, die hun Afrikaanse tradities hielden. Noordelijke moslims en de Europeanen aan de kust vonden dit een ideaal jachtgebied voor hun slavenhandel.

Islamitische Emirs met de hen volgende Haussa- en Fulani-clans, stichtten in Nigeria vanuit een combinatie van Mahdi- en Tijaniyya-bevlogenheid de noordelijke kalifaten Borno, Sokoto, Kano, Bauchi, Zaria, Katsina, Hadejia, Gwandu en andere. Vanaf het begin van de 19^e eeuw, in de dagen van Sheikh Osman Dan Fodio, bekeerden zij ook de helft van de Yoruba's van zuidwest Nigeria en Dahomey (zie ook onder de Sahellanden). De Islamitische Fulani-leider Modibo Adama stichtte op het plateau in Oost-Nigeria en aansluitend op het noorden van Kameroen nog het emiraat Adamaoua. Deze jihad-bewegingen waren intellectueel, religieus en militair van aard en hadden kalieven als hun politieke en religieuze leiders. Sommige van deze kalifaten bleven lang belangrijk.⁷

1.6 Europeanen aan de kust

In 1503 bouwden de Portugezen er hun eerste fort. Daarna deden andere Europeanen dat ook: Hollanders, Spanjaarden, Denen, Engelsen, Fransen en Brandenburgers concurreerden om de beste plaatsen voor handel met tropisch West-Afrika. Zij bouwden eigen forten en veroverden die van anderen. Heel bekend werd het fort St. George d'Elmina in het Land van Fetu dat de Hollanders in 1737 op de Portugezen veroverden.

Britse handelshuizen kregen er voet aan grond. De Engelsen veroverden al in 1665 fort Witsen bij Takoradi op de Hollanders.⁸ De Europeanen hadden zulke posten nodig voor hun concurrerende handel in goud, wapens, kruit, sieraden, slaven, ivoor en tropische producten langs de Guinese kust en voor hun oorlogen op zee en in de koloniën. Het waren de oorlogen van noordelijke Europeanen tegen Spanje, Portugal en Frankrijk. Na verloop van tijd bleven er alleen nog

⁷ UNESCO. *General History of Africa*, deel VI, pp. 582-583.

⁸ A. van den Heuvel. *Willem Bosman in goud en slaven*, 1981. Het meest volledige overzicht met beschrijvingen staat in het werk van Van den Heuvel. Nieuwe eigenaren herdoopten oude forten met nieuwe namen, waardoor het moeilijk was om exact de tel te houden.

Hollanders, Engelsen en Fransen over. Na 1830 kwamen meer Britse handelaren, zendelingen en militairen naar Nigeria om daar vaste depots en vestigingen te bouwen. Christelijke missies werkten vooral onder de Igbo's en de Yoruba. Het echte voorwerk voor de onafwendbare kolonisatie werd gedaan door de Royal Niger Company van de ondernemende George Goldie en de met hem samenwerkende handelaren, daartoe gemachtigd door de Britse kroon. Vanaf 1830 bestreden zij ook met steun van de British Royal Navy de slavenhandel op zee en aan de kusten. Sindsdien bepaalden andere goederen de handel, wat niet wegnam dat de slavenhandel toch nog tot 1860 doorging. In het noorden werden slavenhandel en slavernij zelfs pas in 1936 verboden.

De Hollandsche Compagnie was eigendom van de West-Indische Compagnie die vooral handel dreef op de Amerikaanse en Caraïbische koloniën. De bevoorrading van die koloniën met slaven en andere goederen uit Afrika maakte controle van de Guinese kust nodig. Maar in 1872 verlieten de Hollanders hun laatste fort Coenraadsburg dat zij, zeer tegen de zin van lokale vorsten, met al hun West-Afrikaanse bezittingen aan de Engelsen verkochten. De vorsten stuurden een delegatie naar Holland om te smeken bij hen te blijven en hen niet aan de Engelsen over te leveren. De Ashanti vreesden, terecht, de wraak van de Fanti's. Het mocht niet baten: Holland verruilde het uitzicht op Afrikaanse koloniën voor andere belangen in Amerika en Oost-Azië.

Willem Bosman, de Raad en Opperkoopman van St. George d'Elmina, schreef in 1689 in zijn dagboek over ontstaan en uitbreiding van de handel in vuurwapens en kruit in Afrika: 'En zouden wij al heel dom zijn als wij aan die handel niet deelnamen.' In de 18^e en 19e eeuw was de wapenhandel in Afrika wijd verbreid. De Britse handelaar, scheepsarts en schrijver van reisverhalen John Atkins noteerde in 1721 een massale handel van wapens en buskruit in ruil voor slaven. Richard Miles, een Engelse handelaar aan de Goudkust, noteerde in 1776 een verhouding van één slaaf op één geweer. Naar schatting zetten de Engelsen in West-Afrika van 1750 – 1807 tussen de 283.000 en 394.000 geweren af, en nog eens 50.000 in Angola en Congo. Alle handelaren samen brachten in de hele periode van de slavenhandel zo'n 20 miljoen geweren binnen.⁹ West-Afrika was een groot en gevarieerd gebied waar Europeanen hun onderlinge concurrentie uitvochten, slaven, goud, ivoor en andere exotische waren haalden, kustvestigingen stichtten en bestaande of in beweging zijnde volkeren en koninkrijken vernietigden of corrumpeerden. De vestiging van staatjes voor bevrijde slaven, Sierra Leone (1762) en Liberia (1921) en de verovering van Gambia door Engeland in het eigenlijke hart van Senegal, vielen onder diezelfde dynamiek. Uit deze chaos van historische interventies, concurrentie en veroveringen in West-Afrika kwamen de latere Engels-, Frans-, Portugees- en Duitssprekende landen voort.

In West-Afrika en de Sahel-streken bestonden dus al goed georganiseerde samenlevingen die al vroeg handel dreven met de zeevarende naties van West-Europa. Voor Europa was de koloniale bezetting van die landen een logische volgende stap, maar gemakkelijk zou dat niet gaan.

⁹ J. Reader. *Africa, A Biography of the Continent*, 1998, pp. 408-409.

2 De koloniale ervaring van West-Afrika

De oudste koloniën, de Kaapverdische Eilanden en Guinee-Bissau waren Portugees. Daarna kwamen de Fransen die Guinee Conakry, Ivoorkust en de helft van Togo veroverden. Meteen volgden de Engelsen die naast Gambia greep kregen op Sierra Leone, Liberia, Ghana en Nigeria, en tenslotte de Duitsers die zich richtten op Togo en Kameroen maar die weer verloren aan Frankrijk en Engeland. Overal verzetten zich lokale volken, en de consolidatie van de koloniën was nooit volledig. Toch had de koloniale periode een enorme impact op de daardoor ontstaande West-Afrikaanse landen.

2.1 Portugees West-Afrika: de Kaapverdische Eilanden

De Portugese kolonisatie van de Eilanden bij de Groene Kaap van Senegal¹⁰ begon in 1462 en duurde ruim 500 jaar. Toen de Portugezen kwamen, woonden daar nazaten van Imazighen-volken uit de Maghreb. Portugal had de eilanden nodig voor de overslag van slaven voor de trans-Atlantische handel. Slaven uit het Congogebied, Angola en West-Afrika werden daar opgelapt voordat zij naar Amerika werden vervoerd. Achtergebleven slaven en mestiezen werkten er later ook in de landbouw. Op de eilanden ontstond een bevolking waarvan driekwart voortkwam uit etnische vermenging, ruim een vijfde bleef zwart Afrikaans, en zes procent blank Europees. Er heerste een duidelijke koloniale regel: exportproducten moesten goedkoop worden geproduceerd en zoveel mogelijk opbrengen. Invoerproducten werden zwaar belast en de bevolking moest onder dwang veel belasting betalen. De wijze van grondgebruik, prijsbeleid en belastingheffing liet weinig ruimte over voor voedselverbouw. Daardoor was voedsel voor veel mensen te duur en bracht het kolonialisme al vroeg honger, ziekte en sterfte met zich mee.

Portugese privéondernemers, investeerders en ondernemers uit de VS, Engeland, Frankrijk en Nederland beheersten de koloniale economie met een systeem van buitenlandse monopolies dat uniek was voor het Portugese kolonialisme. Op Kaapverdië werkten onder andere de Portugese Companhia do Fomento de Cabo Verde, en de Franse Société Saline de Cap Vert. Er kwamen geen plantages. De meeste eilanden zijn vulkaanbergen zonder permanente waterbronnen. Regen werd opgevangen in cisternen; drinkwater moest worden ingevoerd. Er was maar weinig vruchtbare bewaterde grond. De bevolking werkte rechtstreeks of als arme pachters onder Portugese eigenaren. Hun leven was hard en moeilijk. Zij verbouwden koffie, ricinus, maïs en mosterd. Er werd gevist. De vis werd lokaal gezouten, ingeblikt en geëxporteerd. Het eiland Sal heet zo vanwege de zoutproductie door verdamping van zeewater. Kaapverdië heeft natuurlijke havens; scheepvaart en visserij konden zich daarom goed ontwikkelen. De eilanden lagen op internationale scheepvaartroutes en werden belangrijke leveranciers van steenkool,

¹⁰ De negen Kaapverdische eilanden zijn: São Tiago (met de hoofdstad Praia), Santo Antão, São Vicente, São Nicolão, Sal, Boa Vista, Maio, Fogo en Brava.

stookolie en drinkwater voor schepen op doortocht. Ook die bevoorrading was in handen van private koloniale ondernemers.

Met de opening van het Suezkanaal werd het belang van Kaapverdië minder, maar grotere schepen konden niet langs Suez en maakten dus de Atlantische vaart langs de Kaap. Daar kwamen ook bijvulstations voor schepen op weg naar Zuid-Amerika en de rest van Afrika. Vanaf 1858 werden via Kaapverdië trans-Atlantische kabels gelegd. Een internationale luchthaven voor zware vliegtuigen werd in de 20^e eeuw gebouwd op het eiland Sal. Kaapverdianen werden al vroeg arbeidsmigranten. Al voor de Eerste Wereldoorlog gingen er veel naar de Verenigde Staten. Dat werd minder toen de VS in 1924 strenge immigratiequota invoerde. Sindsdien gingen er veel naar andere Portugese koloniën om te werken in mijnen en op plantages.

Na vijf eeuwen Portugese kolonisatie was nog steeds 99% van de Kaapverdianen analfabeet. Tot 1940 waren er bijna geen scholen om kinderen 'op te leiden in de geest van Portugees patriotisme'. Het aantal aangepaste assimilados met voldoende onderwijs was sub minimaal. Er waren immers genoeg arme Portugezen die in de koloniën opzichter of kleine ambtenaar wilden worden. Assimilados vormden een kleine geprivilegieerde groep met heel weinig rechten. Zij werden de latere leiders van de rebellie tegen Portugal. De regering Salazar trok zich niets aan van VN-resoluties over onafhankelijkheid voor de Portugese koloniën. Nog in 1951 stelde hij dat Portugal geen koloniën had, maar verspreide overzeese provincies waarover de VN geen zeggenschap had. Daarna werd de toestand in de Portugese koloniën nog slechter. In 1968 werd Kaapverdië getroffen door de grote Saheldroogte waardoor 80% van het volk geen eten had. Een grote hulpactie van particuliere organisaties voorkwam het ergste. Kaapverdië werd een terrein voor militaire actie van de bevrijdingsbeweging PAIGC¹¹. Na de Portugese Anjerrevolutie van 24 september 1974 werden de Kaapverdische Eilanden zelfstandig, samen met Guinee-Bissau.

2.2 Portugees West-Afrika: Portugees Guinee

Vanaf de Kaapverdische Eilanden vestigden Portugezen zich ook op het vasteland. Zij stichtten er de handelsbasis Cacheu, die de kolonie Portugees Guinee, het latere Guinee-Bissau, werd. Het was een stuk van het massief van Guinee dat ooit deel uitmaakte van de koninkrijken G'hana en Mali. Geleidelijk penetreerden Portugezen het land, op jacht naar goud en slaven, via rivierlopen tot diep in Senegal en Guinee. De faam en aantrekkingskracht van de goudmijnen van Bamboek leefden nog, maar daar stuitten zij op Fransen. In 1753 zetten de Portugezen honderden Kaapverdianen aan het bouwen van de vesting Bissau. Veel Kaapverdianen bleven daar. Zij werden een bevoordeelde tussenlaag tussen de Portugezen en de lokale zwarte mensen. Met de Engelsen werd gevochten om het eiland Bolama, totdat die daar in 1870 van afzagen.

Officieel werd Guinee-Bissau na eeuwenlange Portugese aanwezigheid pas in 1879 een echte kolonie. Er werden geen grote plantages aangelegd en er vestigden zich nauwelijks blanke

11 PAIGC = Afrikaanse Partij voor de Onafhankelijkheid van Guinee-Bissau en Kaapverdië.

kolonisten. Het beleid bestond uit het stimuleren van de verbouw van exportgewassen door Afrikaanse ondergeschikten. Het invoeren van systematische dwangarbeid mislukte omdat de mensen wegliepen. Periodiek was het wel mogelijk om onder dwang van het leger met razzia's werkploegen te ronselen voor aanleg en onderhoud van wegen. De exploitatie van producten was in handen van de Portugese firma CUF, de Companhia União Fabril. Die deed in agrarische olieproducten, had het monopolie op scheepstransporten, en later ook op de exploitatie van aardolie en mineralen. De Nederlandse Billiton Maatschappij kocht van CUF exploitatierechten voor bauxiet in Guinee-Bissau en Angola.¹²

De bevolking van Guinee-Bissau verzette zich eeuwenlang tegen de Portugese onderdrukking en onderontwikkeling. De geuzennaam Balante betekent in de lokale taal: 'Zij die zich verzetten'. De bevolking was erg mobiel. Men ging er weg, anderen kwamen, sommigen bleven, en anderen vertrokken toch weer naar Senegal en Guinee. Enkele groepen die stabiel bleven, gingen zich het Balante-volk noemen. De blanken behandelden hen slecht. De Balante organiseerden een ondergronds netwerksysteem van meestal lijdzaam en bij tijden gewelddadig verzet tegen de centrale macht. In 1908 was er een grote opstand op Bolama, het grootste eiland voor de kust. Tot 1936 waren er nog geregeld gewapende opstanden die wreed werden onderdrukt met represailles en strafexpedities. Veel mensen weken dan weer uit naar buurlanden. Die flexibele mobiliteit is altijd gebleven. In deze hele kolonie werden maar 14 mensen academisch opgeleid. Het aantal assimilãos, mensen met voldoende onderwijs, voornamelijk Kaapverdianen die naar Portugees-Guinee waren geëmigreerd, groeide wel. In 1940 waren het er 3.500, maar tien jaar later, door verharding van het fascistische Portugese regiem, nog maar 2.000.

Na de Tweede Wereldoorlog groeide een nieuw bewustzijn en daarmee ook een verlangen naar vrijheid, gevolgd door de oproep tot strijd. In Portugees Guinee richtten Amílcar Cabral en Rafael Barboza in 1954 de cryptopolitieke Organisatie voor Atletiek en Ontspanning op. Cabral had Kaapverdiaanse ouders die in Bafatà in Portugees Guinee woonden. Hij studeerde in Portugal en verbleef lang in Angola. Daar richtte hij samen met Agostinho Neto en anderen de bevrijdingsbeweging MPLA op. In 1956 staakten in Guinee-Bissau de riviertransportwerkers en in 1959 ook de dokwerkers. De koloniale politie schoot 50 stakers dood. De verontwaardiging was groot. Cabral en zijn vrienden stichtten in dat jaar de PAIGC, de Afrikaanse Partij voor de Onafhankelijkheid van Guinee-Bissau en Kaapverdië, die overal betogingen organiseerde, wat Lissabon ertoe bracht om versterking te sturen. Er kwam een militaire bezetting met harde onderdrukking. De PAIGC begon de onafhankelijkheidsstrijd in Guinee-Bissau en leverde daarvoor de nodige kaders. Cuba en Rusland stuurden wapens en trainers. Een oorlog op de Kaapverdische eilanden zelf was onvoorstelbaar, maar er waren wel mogelijkheden voor sabotage. Het ondergrondse verzet pleegde er veel aanslagen.

¹² *Report of the Subcommittee of the UN Special Committee on the Implementation of Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples* (The 'C24-nations committee'), ingesteld in 1962, en gebaseerd op UN Resolutie 1514 (XV) van december 1960. Volgens dit rapport werkte het unieke systeem van buitenlandse monopolies in de Portugese koloniën als een rem op de onafhankelijke ontwikkeling van die landen.

In november 1960, toen de meeste buurlanden al onafhankelijk waren, presenteerde PAIGC een memorandum waarin het erkenning van de onafhankelijkheid eiste en soevereiniteit van het volk, terugtrekking van Portugese troepen, vrijlating van gevangenen en gelijke rechten voor iedereen. Dat viel niet in goede aarde: een orgie van geweld was het antwoord. Daarmee brak de echte bevrijdingsoorlog uit waarin honderden Kaapverdianen meevochten. Die strijd werd taai en moeizaam en duurde nog dertien jaar. In 1963 organiseerde PAIGC weer stakingsopstanden, opnieuw gevolgd door strafexpedities. De door Portugal gestuurde extra troepen doodden mensen, verbrandden dorpen en vernietigden gewassen. Het PAIGC sloeg hard terug en slaagde er in de helft van het land te bevrijden en te behouden. Het NAVO-lid Portugal gebruikte ongegeneerd Amerikaanse napalmbommen, Franse kanonneerbotsen en Duitse veldkanonnen tegen de bevolking. Begin 1966 vochten al 40.000 Portugese soldaten in de kolonie. Zij vochten om de eilanden Como en Cagin, waar de meeste rijst werd verbouwd.

De rebellen veroverden meer gebied. In de vrije zone zorgde PAIGC voor onderwijs, gezondheid en voedsel. In drie jaar leerden daar, dankzij het werk van Paolo Freire, Chinese leerkrachten en Europese vrijwilligers, veel meer mensen lezen en schrijven dan in 500 jaar onder Portugal. Ook economische sabotage hoorde bij de bevrijdingsstrijd: de productie van cash crops daalde aanzienlijk. PAIGC kreeg hulp van de regeringen van Ghana en Guinee en van het Oostblok, Cuba en China. In 1968 waren de Portugese troepen teruggedreven tot de directe omgeving van de hoofdstad Bissau.

In 1972 hield het PAIGC verkiezingen in de bevrijde zones. Daar kwam een Nationale Volksraad uit voort die in september 1973 de Vrije, Democratische, Antikoloniale, Anti-Imperialistische Republiek Guinee-Bissau uitriep, met Amílcar Lopes da Costa Cabral als president. Tot grote woede van Portugal erkenden de VN en de OAE deze nieuwe republiek. Intussen werkte Inocêncio Kani, een door Cabral binnen PAIGC verslagen en afgewezen rivaal, samen met agenten van de Portugese geheime dienst PIDE. Hun opdracht was om Cabral te arresteren en naar Lissabon over te brengen, maar in januari 1973 vermoordden zij hem in Conakry. Cabral's halfbroer Luis volgde hem op en zette de strijd voort.

Portugese legerkapiteins realiseerden zich hoe onterecht en onrechtvaardig deze oorlog was, en dat zij die, ondanks hun inmiddels 55.000 soldaten, die nooit konden winnen. Hun hoogste commandant, generaal António de Spínola vond dat ook. In die sfeer ontkiemde de Beweging van de Kapiteins die op 25 april 1974 in Lissabon de Anjerrevolutie proclameerde. Op 24 september 1974 werd Guinee-Bissau door het Nieuwe Portugal als vrij land erkend. De 500 Portugees-koloniale jaren in West-Afrika waren vooral primitief, wreed en destructief geweest. Toen Kaapverdië en Guinee-Bissau onafhankelijk werden, hadden zij weinig opgeleide mensen en een verwaarloosbare infrastructuur. Niets van waarde was er geïnvesteerd. Door de bevrijdingsstrijd bestond zoiets als gezamenlijkheid, maar dat kon niet lang duren, want daar onder lagen racisme en etnische verdeeldheid naast frustratie en wantrouwen.

2.3 Frans West-Afrika: Guinee-Conakry

Frankrijk veroverde het oude koninkrijk Genni van de verslagen Almamy Touré. In 1901 werd het de kolonie Guinee (Conakry) van het half zo grote ‘moederland’ Frankrijk.¹³ Grote hoeveelheden bauxieterts werden er gevonden, dus kwam er een door Fransen gecontroleerde aluminiumindustrie. Ook ijzer, goud en diamant waren daar ruimschoots aanwezig. Grote Franse bedrijven runden deze rijke kolonie met minimale ondersteuning van het koloniale bestuur. Voor de bevolking hadden zij stelselmatig een vernederende minachting. Onderdanen deden er niet toe, behalve als onderbetaalde mijn- en wegarbeiders. Guinee werd geen kolonie die voedselgewassen of exportgewassen leverde; alles was er gericht op de winning van grondstoffen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog moest Guinee mineralen en soldaten aan Frankrijk leveren. In 1947 richtte een groep activisten met steun van de vakbonden de PDG op: de Democratische Partij van Guinee. Hun leider was Ahmed Sékou Touré, een achterkleinzoon van de Almamy. Zij ontwikkelden een sterke regionale politieke organisatie voor heel Frans-koloniaal West-Afrika: de RDA, Rassemblement Démocratique Africain of Democratische Afrikaanse Samenbundeling. Na de ellende van Algerije en Indochina en het verlies van Marokko en Tunesië zocht Frankrijk naar nieuwe manieren van koloniaal bestuur. Dat leverde het voorstel op van een Frans-Afrikaanse Gemeenschap, een Franse Commonwealth; een idee van Charles de Gaulle dat alleen door Guinee resoluut werd afgewezen. Ahmed Sékou Touré stelde: ‘Liever arm en vrij, dan rijk en slaaf!’ Niet lang daarna, in 1958, riep Guinee als eerste Franse kolonie in West-Afrika trots de onafhankelijkheid uit.

2.4 Frans West-Afrika: Ivoorkust

Aan de ‘vervloekte Ivoorkust’ waar veel blanken jong stierven, vestigden zich in 1876 de eerste Franse missionarissen en handelaren. Het Fulani-rijk van de Almamy Sékou Touré beheerste het gebied toen nog. Maar vanaf 1893 werd de kolonie Ivoorkust, de kust met de binnenlanden, onderdeel van Frans West-Afrika. Met deze annexatie hoopten de Fransen een goede balans te vestigen tussen de armere koloniën (Tsjaad, Burkina Faso, Mali, Niger, Mauritanië) en de rijkere (Senegal, Ivoorkust, Guinee). Frans West-Afrika was bedoeld als een vanuit de Senegalese hoofdstad Dakar bestuurd gecentraliseerd geheel. Frankrijk probeerde de landen economisch te integreren, met een soort koloniale taakverdeling. Ivorianen moesten boer worden, terwijl Opper Volta soldaten, arbeiders en vee leverde. Ivoorkust was rijk aan koffie, cacao, rubber en diamanten en Guinee had veel minerale grondstoffen. In Ivoorkust stimuleerden de Fransen Afrikaans landeigendom, ongeveer zoals de Engelsen dat in Oeganda deden. Commerciële plantages en mijnen bleven vooral het bezit van buitenlandse ondernemingen. Armere buurlanden leverden goedkope contractarbeid en zo nodig dwangarbeiders, waaronder veel kinderen. De Fransen bevoordeelden het Baoulé-volk dat later de presidenten Houphouët-Boigny en

¹³ Geografisch en geologisch gezien maken Guinee-Bissau, Sierra Leone en Liberia deel uit van het grotere Guineecomplex dat weer deel uitmaakt van het nog grotere Soedancomplex. Bamboek lag op het drielandpunt van Guinee, Senegal en Mali, tegen het Plateau van Mandingue aan, achter het Futa Djallon massief.

Konan Bédié leverde, die tot grote ergernis van de vele andere etnische groepen na de onafhankelijkheid de koloniale traditie zouden blijven voortzetten.

De RDA, ook actief in Senegal, Mali en Guinee, ijverde voor onafhankelijkheid en federatieve eenheid in de regio. In Ivoorkust werd de PDCI, de Democratische Partij van Ivoorkust, een RDA-afdeling. Felix Houphouët-Boigny, leider van de Baoulé-volken, arts en grootgrondbezitter, was daarvan de voorzitter. Al in 1932 begon hij een actie met cacaoboeren van zijn volk. Hij ontwikkelde zich tot een ervaren leider en organisator. In 1945 werd hij gekozen afgevaardigde in de Assemblée Constituante Française. Tactisch verbond hij zijn PCDI met de Franse Communistische Partij die tegen kolonialisme was, massademonstraties organiseerde en Europese bedrijven boycotte die in de koloniën actief waren. Zware Franse repressie volgde: tientallen activisten werden gedood, duizenden gevangengenomen. In 1950 brak Houphouët met de communisten omdat die tenslotte toch kozen voor Franse nationale belangen in de koloniën. Wel ging hij een directe persoonlijke relatie aan met de socialist François Mitterand, destijds Minister van Overzeese Gebieden. Door te breken met de communisten verloor Houphouët-Boigny zijn aanhang in Frankrijk, maar in zijn thuisgebied werd hij sterker. Dat hielp hem om in 1960 de eerste president van het onafhankelijke Ivoorkust te worden.

2.5 Frans West-Afrika: Dahomey (later Benin)

Het oude Abomey aan de Slavenkust werd de Franse kolonie Dahomey. Het moest binnen Frans West-Afrika een landbouw- en plantageland worden. Eerst werd de gecentraliseerde structuur van het Fon-volk ontmanteld en vervangen door een systeem van uitbuiting en dwangarbeid. De Fransen namen een absoluut monopolie op palmolie. Daarmee verwoestten zij de welvaart van lokale families die meer dan 100 jaar vreemde indringers hadden weerstaan. Al gauw kon de kolonie zichzelf niet meer voeden. De meeste onderdanen werkten als dwangarbeiders op plantages waarvan Fransen rijk werden. Binnen het Franse koloniale systeem kreeg Dahomey een speciale rol. Het leverde ambtenaren voor heel Frans West-Afrika en er waren meer scholen en christelijke missies actief dan in de andere landen. Dahomey werd wel het Quartier Latin van Afrika genoemd.

Onder de uit de traditie ontsproten Afrikaanse elite bestond veel rivaliteit, wat hinderlijk was voor een gedeeld nationalistisch onafhankelijkheidsstreven. Maar na de Tweede Wereldoorlog was Frankrijk verzwakt, en Afrikaanse soldaten hadden in Europa veel opgestoken. Samen met de Frans geschoolde christelijke elites bouwden zij in Dahomey aan een nationalistische pan-Afrikaanse beweging. Onder leiding van Louis Hunkanrin gingen zij een koppige strijd aan die 20 jaar duurde. Zij verzetten zich tegen dwangarbeid. Het koloniale regiem verbood elke vorm van sociale en politieke organisatie. Hunkanrin organiseerde een Liga voor de Mensenrechten die campagne voerde tegen een 500% belastingverhoging op palmolie in een tijd waar-

in de wereldmarktprijs ervan daalde. De Fransen brandden voor straf honderden dorpen af en doodden meer dan 5.000 mensen.¹⁴ Een tienvoud daarvan vluchtte naar Niger en Opper Volta.

In 1958 koos de verzwakte, opnieuw verdeelde nationale bourgeoisie voor het opgaan van Dahomey in de Frans-Afrikaanse Gemeenschap. Het zou met Senegal, Mali en Opper Volta een federatief verband vormen. Maar de Franse regering prefereerde met elk land een afzonderlijke bilaterale bestuursrelatie, gecoördineerd vanuit Dakar en sprak een veto uit. In 1960 wilde Frankrijk toch van Dahomey af. Het bood de kolonie onafhankelijkheid aan als de Republiek Dahomey, het latere Benin.¹⁵

Het Franse koloniale beleid in West-Afrika werd ook hier gekenmerkt door een strakke taakverdeling tussen de verschillende gebieden, afhankelijk van vruchtbaarheid, regenpatroon, natuurlijke rijkdommen, en de aard en bezigheden van de bevolking. Hun systeem had open binnengrenzen, met aansturing en coördinatie vanuit Dakar. Fransen waren op alle niveaus uitvoerend en besturend aanwezig. Hun methode was het isoleren van door hen uitverkoren elites van bepaalde volken van de rest van hun onderdanen. Die elites werden zo Frans mogelijk gemaakt. De gewone bevolking werd met minachting behandeld, uitgebuit en waar mogelijk onderling uitgespeeld. Op opstanden en verzet volgden wrede represailles. Fransen kregen monopolies op Afrikaanse producten. Frankrijk bereidde deze koloniën voor om na de onafhankelijkheid neokoloniaal te blijven samenwerken.

2.6 Duits West-Afrika: Togo

Het gebied van Togo werd in 1884 een Duitse kolonie. De reiziger/onderzoeker Gustav Nachtigall sloot in de grote wedloop om Afrika als eerste verdragen met lokale vorsten. Hij versloeg de Engelsen met een voorsprong van vijf dagen. De rijkjes daar waren niet sterk en verzetten zich weinig tegen de indringers. De Duitsers liepen hard van stapel, met dwangarbeid voor de aanleg van spoorbanen en plantages. Wie niet werkte en geen belasting betaalde, werd streng gestraft. Deze 'tuchtige' Duitse kolonisatie duurde totdat Duitsland de Eerste Wereldoorlog verloor. Toen werd Togo opgedeeld: de ene helft werd aan het Britse Ghana toegevoegd, de andere werd het Franse Overzeese Grondgebied Togo, dat bestuurlijk onder Dahomey (later Benin) viel. De scheiding van Ghana, Dahomey en Togo als aparte landen was een koloniaal compromis dat vooral ellende opleverde. Weer werden volken doorsneden en als 'stammen' vastgepind in administratieve districten en kwamen er grenzen in het open Afrika van koloniën onder verschillende culturele systemen.

In het zuiden van Togo wonen nog steeds nakomelingen van voormalige slaven uit Brazilië die na de grote Braziliaanse slavenopstand van 1836 onder dwang waren 'teruggebracht naar hun land van afkomst'. Van dit deel van de Slavenkust werden tussen de 16^e en de 19^e eeuw miljoen-

14 Portugezen, Belgen, Duitsers, Fransen, Spanjaarden, Engelsen: bij tijden begingen zij allemaal gruweldaden in hun West-Afrikaanse koloniën.

15 In 1999 telde Benin negen miljoen inwoners op een oppervlakte die 2,76 maal zo groot is als Nederland.

nen slaven weggehaald. Die ‘Brazilianen’ werden op den duur welgestelde, leidende families in Togo, net als de Krio van Sierra Leone en de Creolen in Liberia. Zij trokken ook naar Ghana, Benin en Nigeria, maar de meesten van hen bleven in Togo. De Fransen investeerden in de concurrerende Braziliaans-Afrikaanse families Olympio en Souza. Die mengden met gemak met de lokale bevolking, maar hielden wel hun Braziliaanse familienamen. Sylvanus Epiphany Olympio werd al in 1946 benoemd tot vertegenwoordiger van Togo in de Territoriale Assemblée van Frans West-Afrika. Hij was actief in de Franse Vriendschapskring die uitgroeide tot het nationalistische CTU, het Comité van Verenigd Togo. Het wilde hereniging van de twee Togo’s en onafhankelijkheid op een niet-radicaal manier. In 1958 won Sylvanus Olympio de eerste verkiezingen in het Franse deel.

In 1960 werden de Britse en de Franse delen samengevoegd en Togo werd als eenheidsstaat onafhankelijk verklaard zonder dat de Togolezen enige greep hadden op de fosfaatmijnen, de belangrijkste bron van inkomsten. Want in 1957 had Frankrijk een geheim contract gesloten met de Compagnie des Mines de Benin over voortgezette exploitatie van de rijke fosfaatreserves van Togo.

2.7 Brits-Creools West-Afrika: Sierra Leone

Zeevarende Spanjaarden zagen van verre een bergketen ‘als een liggende leeuw met opgeheven hoofd’ die zij het Leeuwengebergte, de Sierra Leone, noemden. Daar woonden en trokken volken van het Guineemassief. Rond 1762 kocht Engeland daar via de slavernijbestrijder Granville Sharp 250 km² grond van lokale heersers om er uit Brits West-Indië weggelopen slaven te huisvesten. Zij stichtten er Freetown. De ex-slaven, ‘Krios’ (Creolen), werden gedumpt in een land waar zij geen wortels hadden. Zij vonden zichzelf als Christelijke Britten beter en beschaafder dan de inheemse wilden die zij daar aantroffen en kopieerden zoveel mogelijk de leefstijl van Engelse blanken. Hun naar schatting 30.000 hedendaagse afstammelingen noemen zich nog steeds Krio. Hun Creoolse taal werd de belangrijkste voertaal van het land. De Engelsen gebruikten deze kustclave al gauw als opstap voor koloniale ambities in de ruimere regio. Zij breidden het grondgebied uit tot 180.000 km² waarvan zij later meer dan de helft aan de VS doorverkochten om er het Liberia voor vrijgelaten Amerikaanse slaven te vestigen.

De inheemse volken verzetten zich lang en heftig tegen deze kolonisatie door Krio’s en Britten. Nog in 1898 wist het grote opperhoofd Bai Buré de meeste inwoners te mobiliseren tegen de hutbelasting die de Engelsen hen oplegden. Dat verzet duurde een jaar. De Engelsen gebruikten tegen de rebellen de modernste Maxim machinegeweren. Daarna begon het invoeren van de koloniale economie, met verdere pacificatie van volken en inrichting van plantages. Sierra Leone leverde voor beide Wereldoorlogen soldaten aan Engeland. In 1960 bepaalde Engeland dat het land voortaan onafhankelijk was.

2.8 Brits-Amerikaans-Creools West-Afrika: Liberia

Dit stuk van het Guineemassief werd van het Britse Sierra Leone afgesplitst. De VS had begin 19^e eeuw moeite met bevrijde slaven en geëmancipeerde zwarte burgers. Iemand bedacht om ze naar het Sierra Leone van de Engelsen te verschepen; vrijwillig en gesubsidieerd voor wie daarvoor kozen, gedwongen als het aanbod tegenviel. In 1821 kocht de American Colonization Society het oostelijke deel van Sierra Leone en stichtte daar de stad Monrovia, genoemd naar de Amerikaanse president James Monroe. Weer werd een hap van het Guineemassief geannexeerd met hooghartig wegschuiven van lokale volken. De meeste ontwikkelde zwarte Amerikanen wilden voor geen geld terug naar Afrika, zodat er uiteindelijk maar 20.000 naar Liberia werden verscheept. Daar voelden zij zich na generaties lange afwezigheid uit Afrika toch vooral Amerikanen. Zij gingen op hun eigen manier de lokale mensen koloniseren voor wie zij vreemdelingen waren met de taal en de cultuur van de blanken. Een goed bedoeld project ontaardde zo in een groot misverstand. De plaatselijke volken verzetten zich. Gesteund door wapens van de US-Navy trokken de Amerikaanse exslaven het land in om de beste stukken te bezetten. Lang weigerden deze Creolen zich te mengen met ‘die primitieve bosnegers’.

In 1841 keurde Washington een nieuwe grondwet voor Liberia goed. Vanaf 1842 had de VS er permanente militaire bases. Formeel werd deze Amerikaanse slavenkolonie onafhankelijk in juli 1847, vijfentwintig jaar na de aankoop. Joseph Roberts werd er de eerste president. Vanuit Monrovia werden de binnenlanden nog steeds gekoloniseerd door de Creolen. Zij vormden één procent van een bevolking van twee miljoen. Zij bleven, gesteund door het Amerikaanse leger, onder controle en bescherming staan van Amerikaanse toezichthouders. Voor de oorspronkelijke bewoners bracht de Onafhankelijkheid van 1847 helemaal geen vrijheid.

Liberia werd een zwarte kolonistenstaat onder tutelage van de VS. Alleen landeigenaren mochten stemmen, en dat waren de Creolen waarvan afstammelingen zich trots Americo-Liberianen noemden. Zij bleven de heersende politieke en economische klasse van Liberia. De lokale bevolking reageerde vijandig en vaak werd er gevochten. Onder die druk namen traditionele geheime genootschappen bijzondere magische en militaire rollen op zich om de belangen van de eigenlijke bewoners te beschermen. Engelse ondernemers en gezanten probeerden tegelijk met macht en geweld voet aan grond te krijgen en met de Amerikanen te concurreren. Dat leverde een overeenkomst op waarbij Engeland in Liberia zes vrijhavens kreeg. Via die havens verdween veel aan waarde waarover geen belasting werd betaald. Engeland en Frankrijk bedreigden de autonomie van Liberia verder door steeds meer randgebieden te bezetten. De Creolen isoleerden zich in Monrovia waar zij meer macht en rijkdom naar zich toe trokken. Niet-Amerikaanse blanken hielden zij zoveel als mogelijk was buiten de grenzen. In Berlijn werd Liberia in 1886 onterecht erkend als onafhankelijke Afrikaanse staat en niet genoemd als kolonie of kolonistenstaat.

2.9 Brits West-Afrika: Goudkust Kolonie (later Ghana)

Het achterland van De Goudkust werd de Britse Goudkust Kolonie, het latere Ghana. Het 450 km brede gebied rond de Voltarivieren kreeg Accra als hoofdstad. Het achterland was hier meer dan 600 km diep en het reikte tot in de savannen van Opper Volta. Daar stuitten de Engelsen op de elkaar bestrijdende legers van de Almamy Samori Touré en de Fransen. Improviserend trokken zij een grens in het noorden van Ghana, dwars door het land van de Islamitische Haussa's en de aan de Mossi's verwante Dagbamba/Maprusi-volken.

Voor de Ashanti werd het moeilijker om onafhankelijk te blijven in hun strijd tegen de Engelsen. Die verklaarden na afloop van de Anglo-Ashanti oorlog van 1874 de Goudkust tot Brits protectoraat, maar veel controle hadden zij er nog niet over. De Engelsen zetten de Fanti weer tegen de Ashanti op, om daardoor de hele regio beter te kunnen verdedigen tegen de legers van de Almamy die zijn gebied nog aan het uitbreiden was. Het Fanti- of Mfantsefo-volk leefde verdeeld over Ghana en Ivoorkust. De kust en het noorden werden volledig Britse protectoraten met de Ashanti natie daar tussenin. Dat was vragen om problemen. In 1896 voerde de Ashantehene¹⁶ Prenpeh de Vierde Anglo-Ashanti-oorlog aan. Deze keer verliep het niet goed voor hem, want Britse kanonnen schoten zijn hoofdstad Kumasi plat. Prenpeh werd afgezet en gedeporteerd. En de Ashanti's moesten Engeland 50.000 ons goud als oorlogscompensatie betalen. Dat deden zij met grote tegenzin en veel vertraging. In 1900 beledigde de Engelse gouverneur het volk door op de Goddelijke Gouden Troon van de Ashantehene te willen gaan zitten. Dat gedrag lokte een nieuwe grote opstand uit. De Britten wonnen weer, maar zij verloren tijdens de hevige gevechten duizenden manschappen.¹⁷ Zij namen de Gouden Troon mee en maakten het zuiden van de Goudkust tot Engelse kroonkolonie. Het noorden bleef vaag en onbezet bestuurd door Dagbamba koningen. Tussen de Franse koloniën Ivoorkust, Togo, Opper Volta en de zee ingeklemd lag het gebied dat pas in 1902, na de definitieve annexatie van het Rijk van de Ashanti de hele Britse Goudkust Kolonie werd.¹⁸

Deze kolonie was even groot als Engeland. Begin 20^e eeuw woonden er twee tot drie miljoen mensen.¹⁹ De Goudkust was rijk aan goud, diamanten, bauxiet en mangaan. Grote stukken regenwoud werden geruimd om plaats te maken voor plantages voor oliepalmen, cacao, bananen en koffie. In 1903 werd de enkelsporige Ashantispoorlijn tussen Accra, Kumasi en Takoradi voltooid. De aansluitende zeehaven was klaar in 1928. In deze rijke kolonie werkte het systeem van indirect bestuur goed. Missie en overheid investeerden er al vroeg in onderwijs. Jongeren van goeden huize kregen werk in het koloniale bestuur, de handelsmaatschappijen en de opkomende industrie. Er ontstond al vroeg een inheemse handelsklasse, een geschoolde middengroep

¹⁶ De *Ashantahene* is de Grote Heerser der Ashanti's.

¹⁷ *Third World Guide* 1986/87, Ghana, pp. 120-122.

¹⁸ *Third World Guide* 1986/1987: *Tanzania*, pp. 303-306. J. Iliffe. *Tanganyika under German Rule, 1905-1912*, 1969. P.R.A. Oliver & J.D. Fage. *Papers on African Prehistory*, 1970. Several *Human Security Files* by OCHA, the UN Human Security Office for the Coordination of Humanitarian Affairs.

¹⁹ L.O. Lempert en L.N. Feonov. *A History of Africa, (1918-1967)*, 1968, p. 279.

met een groeiend aantal academici, en een klasse van Afrikaanse grond- en plantagebezitters, net als in Nigeria, Ivoorkust en Oeganda.

Afstammelingen van oude koningen werden er koloniale ambtenaren. Het idee van een nationale, de etnische groepen overstijgende politiek, sloeg bij hen aan. Al in 1929 richtten zij het NCBWA op, het Nationale Congres van Brits West-Afrika met afdelingen in Gambia, Sierra Leone, Goudkust en Nigeria. Met succes bepleitten zij een systeem van gekozen vertegenwoordiging. Zij namen ook organisaties van scholieren en studenten op. In Londen ontmoetten leden uit diverse landen elkaar. Zij maakten kennis met aanhangers van het Panafrikanisme, met uit Parijs gekomen belijders van de 'Négritude', en met radicalere ideeën over zelfbestuur en onafhankelijkheid.

Het Ashanti-probleem bleef de Britten bezighouden. In 1935 richtten zij de Ashanti Confederatie op; een nieuw bestuurssysteem voor de Ashantigroepen als tegenwicht tegen de conservatief geachte traditionele hoofden en de daarmee verbonden geheime genootschappen van militante jonge Ashantikrijgers. Otomfuo Osei Agyeman, een westers geschoolde neef van de afgezette Ashantehene Prempeh, werd het hoofd van deze Confederatie. Moderniteit en Modernisering waren motto's die de geschoolde jongeren aanspraken. Anderen, 'conservatieven' genoemd, verweten hen verwestersing en vervreemding van de eigen Afrikaniteit. Als gebaar van goede wil kreeg de Confederatie de Gouden Troon terug. Er was een duidelijke parallel van de wijze van omgang van de Britten met de Ashanti en die met de Baganda van Oeganda.

In de Tweede Wereldoorlog vochten negen Ghanese gevechtsbataljons voor Engeland. Daarna volgden snel nieuwe ontwikkelingen. In 1946 presenteerde gouverneur Allan Burns een koloniale grondwet waarmee via een getrapt systeem niet ambtelijke Afrikanen in de Wetgevende Raad konden komen. Toen richtte de advocaat Joseph Boakye (J.B.) Danqah met vrienden een nationalistische partij op, de UGCC, of Verenigde Conventie van de Goudkust die de grondwet zwaar bekritiseerde. Om verkiezingen voor te bereiden trokken zij de jonge panafrikanist Kwame Nkrumah aan. Het volk van Goudkust was niet tevreden met de naoorlogse ontwikkelingen en op enkele plaatsen werden opstanden gewelddadig onderdrukt. De koloniale regering schortte de grondwet op. Toen kwam in de UCGG een scheiding der geesten naar boven. De radicalere Kwame Nkrumah richtte zijn eigen volkspartij op, de CPP of Volkspartij Conventie die werkte met land- en industriearbeiders. Zijn tegenstanders, de UGCC en de overheid, noemden hem een communist en zetten hem gevangen.

Maar bij de eerste verkiezingen in 1951 won Nkrumah's CPP met grote meerderheid. De Britten wilden geen zaken doen met zijn progressieve volkspartij maar lieten hem wel vrij. Hij leidde een semi-onafhankelijke regering met een mandaat van zes jaar. Nkrumah bleef onafhankelijkheid eisen en confronteerde de koloniale machthebbers, terwijl anderen binnen zijn partij en regering wetten maakten die het land verdeelden. Cacaoboeren werden zwaar belast, en de Ashantis en meer noordelijke volken voelden zich gediscrimineerd en benadeeld. De CPP kreeg bij de verkiezingen van 1956 dan ook veel minder stemmen bij een opkomst van een op de zes stemgerechtigden. Dat was voor die tijd nog best goed, want de grote massa was niet

voorbereid op deelname aan de politiek. Ondanks dat kreeg de kolonie Goudkust een jaar later, op 6 maart 1956, probleemloos de onafhankelijkheid met Kwame Nkrumah als eerste premier. Het nieuwe Ghana stond als zelfstandige natie nog drie jaar onder dominiale controle van de Engelse koningin en haar regering.

2.10 Brits West-Afrika: Nigeria

Na de Conferentie van Berlijn van 1885/86 had Engeland een groot protectoraat van de Nigerdelta: langs de rivier naar het noorden tot aan het Franse Sahelgebied en had daarmee het welvarendste en dichtst bevolkte deel van Afrika in handen. Nigeria bleef nog lang een verzameling van losse protectoraten die gepacificeerd moesten worden; een proces dat in 1914 min of meer was afgerond. Toen was de grote variatie aan volken bij elkaar gedwongen in één kunstmatige prekoloniale staat, of feitelijk twee: de Protectoraten Noord- en Zuid-Nigeria. Dit werd het grote en onmogelijke land Nigeria van tegenstellingen, culturele verschillen, staatsgrepen en politieke moorden. De Yoruba, murw gemaakt door eeuwen van slavenjachten en oorlogen, lieten zich graag beschermen. De Igbo's verzetten zich langer, maar niet echt hevig. Voor het noorden was meer tijd nodig. Nog in 1925 vonden de Engelsen het nodig om in midden Nigeria dorpen af te branden als straf voor verzet.²⁰ Toch wordt de 'koloniale verovering van Nigeria' in geschiedenisboeken als vreedzaam afgeschilderd, vooral omdat de noordelijke emirs op den duur afzagen van het voeren van oorlog tegen de kanonnen en mitrailleurs van de Britten.

De machtige, traditionele, erfelijke emiraten hadden wel een numeriek grotere militaire capaciteit, maar minder goede wapens en minder oorlogstraining. Na de ervaring van zuster-emiraten met het Franse leger zagen de emirs van Noord Nigeria af van het inzetten van hun potentiële overmacht. Tussen 1901 en 1914 werden de zes heersende kalifaten in het noorden onder dwang afgeschaft. Zij werden ondergebracht in twee noordelijke deelstaten en de emirs kwamen in dienst van het koloniale bestuur. De Britten respecteerden hun bestuurlijke kwaliteiten en lieten dat, onder 'milde controle', het liefst aan hen zelf over. Maar wie niet genoeg meewerkte, werd ook hier vervangen door een gewilliger leider. Zij mochten belasting heffen waarvan een deel aan de Britten moest worden afgedragen. Zij bleven recht spreken en zorgen voor lokale veiligheid. En zij moesten hun onderdanen veel katoen en aardnoten laten verbouwen.

Uiteindelijk kwamen er in Nigeria vier koloniale federale deelstaten met variërende maten van autonomie: twee in het noorden, een in het zuiden en de Lagos Colony. Heel Nigeria werd centraal bestuurd door de gouverneur-generaal en zijn staf. Lord Frederick Lugard begon zijn koloniale loopbaan als Hoge Commissaris van het noordelijke protectoraat, daarna werd deze man, die racistisch minachtend neerkeek op zwarte Afrikanen, de eerste gouverneur van heel Nigeria. Het zuiden werd koloniaal land- en mijnbouwgebied. Net als in Ghana en Oeganda werd geen land ontvreemd ten behoeve van blanke kolonisten. Het lokale bestuur bleef in handen van Afrikanen. Zodoende had Nigeria vrij vroeg relatief veel Afrikaanse ondernemers, politici

²⁰ J. Iliffe. *Tanganyika under German Rule, 1905-1912*, 1969. p. 257.

en intellectuelen die zich bewogen in een zich moderniserend traditioneel systeem. Het was zelfs mogelijk om met lichte druk genoeg belasting te innen voor het runnen van de kolonie. Het zuiden vulde de systematische tekorten van het noorden aan.

De lokale volken, altijd al goede handelaren, hielden hun eigen controle over handel en bedrijvigheid. Land werd niet onteigend omdat er nog zoveel oerbos kon worden ontgonnen. De hoofden moesten wel zorgen voor arbeiders voor plantagewerk, de aanleg van spoorwegen en van de havens bij Lagos en Port Harcourt. De plantages werden ontwikkeld door handelsmaatschappijen zoals het Oil Rivers Protectorate in Igboland (Biafra) waar palmolie belangrijk werd. In het zuiden werd ook veel cacao aangeplant. Productie betekent werk en inkomen, dus belastingheffing. De christelijke missie werkte vooral onder de zuidelijke Igbo- en Yoruba-volken, de favorieten van de koloniale overheid. Zij richtte basisscholen en gezondheidsposten op, en geleidelijk aan ook middelbare scholen.

Ook hier ontstonden associaties van Afrikanen die ruimte kregen van het koloniale bestuur. Zij werden per deelstaat op regionale basis georganiseerd. Door die regionaal/tribale oriëntatie was er, anders dan in Ghana, weinig overkoepeling. In 1929 kreeg Nigeria net als Ghana een afdeling van de NCBWA, het Nationale Congres van Brits West-Afrika. Vanaf de jaren '30 stelde de overheid in het hele land Igbo's aan als ambtenaren, onderwijzers en inspecteurs. Na de Tweede Wereldoorlog nam de roep om onafhankelijkheid toe en kwamen er politieke partijen bij: het door noorderlingen gedomineerde NPC, het Nigeriaanse Volkscongres van Abubakar Tafawa Balewa, de NCNC, de Nationale Raad van Nigeria en de Kameroens van zuidelijke christenen onder Benjamin Mnandi Azikiwe, en de liberale AG, de Actiegroep van vooral Yoruba's, aangevoerd door chieft Obafemi Awolowo, de erfgenaam van het koninkrijk Oyo. Later werd de AG omgedoopt in NDP, de Nigeriaanse Nationaal Democratische Partij. Tijdens de ontwikkeling van dit partijensysteem werden de etnische tegenstellingen tussen noord- en zuid-Nigeria scherper. De Britten werkten met de elkaar beconcurrerende elites met vallen en opstaan in de richting van onafhankelijkheid. Op 1 oktober 1960 werd Nigeria onafhankelijk met een overgangstermijn van drie jaar. De Britten stelden Benjamin Mnandi Azikiwe, een in het noorden geboren christelijke Igbo, aan als gouverneur-generaal, met de Britse koningin als soeverein vorst nog boven zich. Bij de echte onafhankelijkheid op 1 oktober 1963 werd hij de president van Nigeria.

Sierra Leone, Liberia, Ghana en Nigeria waren, zoals wij zagen, vier heel verschillende landen met bijkomende variaties in Britse koloniale aanpak. In Sierra Leone was het koloniale regiem hard en meedogenloos. Liberia bleef een vreemd gezamenlijk product van de VS en Engeland, schijnbaar onafhankelijk als kolonistenkolonie maar in wezen niet anders dan andere kolonistenkolonies in Afrika. Ghana was gezegend met rijkdom en samenhang, wat een ontspannen en soepel bestuur mogelijk maakte. De grote omvang en diversiteit van Nigeria en de spanningen tussen noord en zuid maakten het daar veel complexer. In Ghana en Nigeria kwamen geen blanke kolonisten en kon zich een boerenstand ontwikkelen naast een door Europese belangen gerunde plantage- en mijnbouweconomie. Overal had Engeland voorkeursvolken die een streepje voor hadden op de rest. Vanwege overwegend indirect bestuur, onderwijs en werk voor

lokale jonge mannen, en het Britse besef dat onafhankelijkheid onafwendbaar was, mag deze koloniale aanpak inclusiever en constructiever worden genoemd dan die van de meer exclusieve, buitensluitende, overheersende Fransen en Portugezen. Volgens Robinson&Acemoglu in hun studie: *Why Nations Fail* (2012) zijn ‘institutionele inclusiviteit of exclusiviteit’ belangrijke onderscheidende kenmerken. Wat niet wegneemt dat in alle koloniën uitbuiting, onderdrukking, ontvreemding en vervreemding plaatsvonden, en dat de nieuwe staten met hun willekeurige grenzen Fremdkörper waren in Afrika. De kwekelingen van de koloniale bestuurders werden de protagonisten van de onafhankelijkheid. Men mocht verwachten dat de verschillen in koloniale aanpak van betekenis waren voor de onafhankelijke toekomst van de landen.

3 West-Afrika van de Onafhankelijkheid tot het einde van de Koude Oorlog

De rijkdommen van West-Afrika en de relatieve nabijheid ervan maakte het voor Europeanen aantrekkelijk om er handel te drijven, missies te vestigen en land te bezetten, de savannen in de noordelijke Sahelzone er voor lief bij nemend. Bij de onafhankelijkheid waren er rijkere landen met een redelijke infrastructuur, enige bestuurservaring en vrij veel geschoolde mensen, tegenover armere landen waar dat allemaal minder was. Die waren in de koloniale tijd dienstbaar gemaakt aan de rijkere burens. Nu werd elk land ineens een afzonderlijke natie met grenzen die het afsloten van de buurlanden. De meeste regiems waren nog koloniaal in hun verhouding tot de rest van de bevolking en tot de ex-koloniale moederlanden. Kaapverdië, Guinee-Bissau, Ghana en Guinee begonnen na de onafhankelijkheid met meer revolutionaire benaderingen van ontwikkeling. Er kwamen nog veel staatsgrepen of pogingen daartoe omwille van (vaak tribale) macht en rijkdom.

A De strijd om de politieke macht

3.1 Kaapverdië en Guinee-Bissau

Deze voormalige Portugese koloniën startten als revolutionaire confederatie onder één regering, met Aristide Pereira als president en guerrillaleider Pedro Perez als eerste minister. De twee parlementen kwamen samen in één Unieraad. Eind 1977 werd het derde partijcongres gehouden. Als kerntaak van de partij werd daar ‘realisering van een nationale revolutionaire democratie’ vastgesteld. Internationaal sloten zij zich aan bij de ongebonden landen, met een open deur voor iedereen. Zij beloofden volledige steun aan verzet tegen Apartheid, racisme en kolonialisme in Afrika. De twee landen zouden onder een gedeelde grondwet politiek en economisch samenwerken. Stabiël, eigenzinnig en standvastig volgde Kaapverdië enthousiast de ingeslagen weg. In 1980 verbrak Guinee-Bissau de banden, dus richtte Kaapverdië de PAICV op die het land tot 1990 als eenheidspartij bestuurse. Onder het eendrachtige volk van de eilandenrepubliek was weinig machtsstrijd. In juni 1988 begon de PAICV besprekingen over scheiding van de wetgevende en de uitvoerende macht in het licht van het naderende einde van de Koude Oorlog waarbij Kaapverdië en Guinee-Bissau ondanks hun revolutionaire start in deze periode nauwelijks betrokken waren.

Na een staatsgreep verbrak Guinee-Bissau in 1980 de confederatie met Kaapverdië en ging het alleen verder met Luis Cabral, de halfbroer van de vermoorde Amilcar, als eerste president. Maar nationale eenheid was toen al niet meer vanzelfsprekend. Het leidende PAIGC was in Guinee-Bissau vooral iets van afstammelingen van Kaapverdianen. Eind 1980 pleegde voormalig guerrillacommandant Nino João Vieira daar een staatsgreep: een opstand van Guineese indigenas tegen Kaapverdianse mestiezen. Luis Cabral werd afgezet, staatsraden en parlementen afgeschaft en de confederatie verbroken. Er kwam een Centrale Revolutionaire Raad met Nino Vieira als voorzitter. Luis Cabral werd wegens ‘slapheid, nepotisme en corruptie’ tot drie jaar

veroordeeld. Hij vertrok naar Cuba en later naar Kaapverdië. Het opkrabbellende Guinee-Bissau stelde zich vanaf toen vijandig tegenover Kaapverdië op, dat het beschouwde als een armlastig, ongewenst blok aan het been, zoals Mali dat was voor Senegal.

Buurland Guinee-Conakry erkende als eerste het nieuwe regiem. Samora Machel van Mozambique deed erg zijn best om Kaapverdië en Guinee-Bissau weer te verzoenen. Dankzij verdere interventies van Angola en Mozambique werd in 1982 de controversie bijgelegd op de Conferentie van Voormalig Portugese Koloniën in Afrika die in Kaapverdië plaatsvond. Maar politiek bleef Guinee-Bissau zijn eigen weg gaan. De functie van premier werd opgeheven en de Centrale Revolutionaire Raad werd omgezet in een Nationale Staatsraad. Tot 1984 bestuurde deze Raad het land. In maart 1984 werd vice-president Victor Saúde Maria wegens corruptie ontslagen. Een half jaar later probeerde de nieuwe vice-president kolonel Paulo Correia de macht van Vieira over te nemen. Dat mislukte, de kolonel werd gevangen gezet en anderhalf jaar later geëxecuteerd. Daarna gaf de Raad amnestie aan alle politieke gevangenen. Bij verkiezingen in 1984 werd de Raad de eenheidspartij die Guinee-Bissau tot 1990 zonder noemenswaardige oppositie verder regeerde.

3.2 Guinee-Conakry

Deze opstandige voormalige Franse kolonie werd definitief vrij met de grondwet van 1958 en Ahmed Sékou Touré als de eerste president. De nieuwe grondwet beloofde alle burgers zonder onderscheid of discriminatie democratische vrijheden en recht op arbeid, op rust en ontspanning, op sociale zekerheid en onderwijs. De president stelde de regering samen, benoemde ambtenaren en militairen en was verantwoording schuldig aan het nationale parlement dat om de vijf jaar werd gekozen. De PDG, de Democratische Partij van Guinee, was de enige partij, met de president als partijleider. PDG was verplicht om een goede relatie met het volk te onderhouden en daarmee in het belang van het volk samen te werken. Tot zover de mooi verwoorde intenties.

Frankrijk was woedend vanwege deze ‘voortijdige onafhankelijkheidsverklaring’. Het haalde alle bestuurders en technici terug, onttrok al het kapitaal en liet documentatie van fabrieken, installaties en kantoren vernietigen. Het boze moederland blokkeerde en verbood alle export van Europese goederen naar Guinee. In de buurlanden stonden Franse troepen op scherp. Alom verwachtte men dat Guinee weer gauw voor hulp en samenwerking bij moeder Frankrijk zou aankloppen. Maar de sabotage werkte averechts. Ambtenaren werkten onbetaald over. Door een systeem van voedseldistributie kwamen de steden niets tekort. Honderden technici en deskundigen hielpen om de machinerie draaiend te houden. Buurlanden gaven grote leningen. Rusland, Tsjecho-Slowakije en Oost-Duitsland schoten de jonge republiek te hulp. En ballingen uit nog onderdrukte en koloniale landen in Afrika, waaronder de uit Zuid-Afrika verbannen zangeres Miriam Makeba, kwamen massaal naar het trotse Guinee.

In november 1970 vielen Portugese huurlingen Guinee Conakry binnen om daar de regering omver te werpen en er de PAIGC-bases voor de bevrijding van Guinee-Bissau te vernielen. De invasie werd afgeslagen en overal werden lokale revolutionaire volksmilities opgezet als onderdeel van de nationale politieke beweging die tegelijk ook partijafdelingen en productie-eenheden waren. Op alle niveaus werd gewerkt aan het doorbreken van de schotten tussen Partij en Staat. In 1974 werd het ontwerp van de Partij-Staat naar communistisch model gepresenteerd: de partij is staat, de staat is partij, en beide zijn instrumenten van volksparticipatie. Onderwijs, technische training en ideologische vorming gingen samenvallen. De regering van Sékou Touré werkte dit verder uit in het Revolutionaire Handvest van februari 1975. Hij kondigde nieuwe acties aan voor versterking van de economie, en tegen corruptie, verspilling en zwarte handel. Het optreden tegen 'dissidenten' en 'saboteurs' werd hardhandiger. Veel lastige mensen verdwenen in gevangenissen en kampen.

De Zesde Nationale Economische Conferentie van 1977 benadrukte het belang van meer productie in alle sectoren. De president lanceerde 'revolutionaire wedijver' tussen de productie-eenheden. De strijd tegen imperialisme, kolonialisme en defaitisme werd geïntensiveerd. Eind 1978 werd op het Elfde Nationale Partij-Staat Congres het land herdoopt tot Revolutionaire Volksrepubliek Guinee. Decentralisatie van besluitvorming, verbetering van de relatie tussen de volksorganisaties en het parlement, een kwaliteitsslag in het onderwijs, en versterking van de ideologische en materiële steun aan het revolutionaire proces werden nieuwe stappen. Maar berichten over marteling, moord en grootschalige verdwijning, oplopend tot 50.000 burgers, namen toe. De inmiddels zieke president Sékou Touré werd paranoïde genoemd. In maart 1984 stierf hij tijdens een operatie in een ziekenhuis in de VS. Vice-president Luis Beavogui nam waar tot het 'Nationale Congres van Staat en Partij' formeel de opvolger zou kiezen. Maar zover kwam het niet.

Want nog tijdens Sékou Touré's begrafenis pleegde kolonel Lansana Conté samen met een groep officieren een staatsgreep om de benoeming van een nieuwe burgerpresident voor te zijn. 'Wij zullen aan de macht blijven tot alle kwaad van racisme, sektarisme, regionalisme en nepotisme zal zijn uitgebannen' zei de groep ter zelfrechtvaardiging.²¹ Voor de zekerheid vermoordden zij enkele vooraanstaande aanhangers en medewerkers van Touré. Conté had carrière gemaakt onder de gestorven president en was als legerleider medeverantwoordelijk voor de intimidatie van het volk, de martelingen, verdwijningen en opsluitingen in kamp Boiro. Hij werd toen ook een corrupte en rijke grootgrondbezitter die landbouwhulp naar zijn eigen bezittingen doorsluisde. Dit was puur een coup omwille van macht en rijkdom. Zijn nieuwe regiem nam het buitenlandbeleid van Sékou Touré over, maar noemde diens binnenlandse aanpak een ramp. Touré zou zich schuldig hebben gemaakt aan feodale vormen van machtsmisbruik, corruptie en nepotisme. Daarnaast was hij wel een 'nobele geest, onsterfelijke voorganger en visionair genie' geweest. Ook werd nog verwezen naar executies, martelingen en verdwijningen onder Touré die volgens Lansana Conté het volk monddood en bang hadden gemaakt, maar waar hij wel medeverantwoordelijk voor was.

²¹ *Third World Guide* 1986/87: *Guinea*, pp. 128-133.

De staat-partij structuur werd ontmanteld; partij, parlement en massaorganisaties werden opgeheven. De grondwet werd afgeschaft en de naam van het land veranderd: niets mocht meer volks- of revolutionair heten en associaties met het omver geworpen regiem werden ongedaan gemaakt. De junta liet politieke gevangenen vrij, verleende algemene amnestie en beloofde geen aanhangers van Touré meer te zullen doden. Daar hield Conté zich keurig aan. Eind 1984 was het hele staatsapparaat gereorganiseerd. Er kwam een Militair Comité voor Nationaal Herstel. Het aantal leden van Kabinet en Comité werd beperkt gehouden. Alle macht concentreerde zich in de persoon van kolonel Lansana Conté die tegelijk president, premier en minister van defensie was. Hij verordende maatregelen voor verbetering van de landbouw, controle op de winning van diamanten, beperking van de smokkel van mineralen en verruiming van de voedselvoorziening.

In juli 1985 greep kolonel Diara Traoré in met een nieuwe staatsgreep. De samenzweerders van deze tweede coup veroordeelden de ‘vijftien maanden van passiviteit en onacceptabele chaos’ onder Conté. Maar deze ingreep werd gefrustreerd door loyale militaire en civiele steun voor Lansana Conté. Er vielen 20 doden. De coupplagers en hun families werden opgesloten; sommigen werden nooit meer gezien. In 1988 plaatste Conté een grote groep militairen over naar een plaats ver weg van de hoofdstad omdat die zijn macht bedreigden uit onvrede over hun inkomsten. Ondanks de coup poging was rond 1989 de macht van Conté en zijn junta stevig gevestigd en het werk van zijn voorganger ongedaan gemaakt. Het Guineese socialisme maakte plaats voor neokoloniaal kapitalisme. En het kleine Soessoe-volk had de macht overgenomen van de Malinké, want daar was het ook om te doen geweest. De Fulahs wachtten nog even af. Tribale wedijver rond rijkdom en macht groeide.

3.3 Ivoorkust

Ook Ivoorkust werd op 7 augustus 1960 onafhankelijk, met Felix Houphouët-Boigny als eerste president. Hij koos nadrukkelijk voor handhaving van de band met Frankrijk en wilde ‘geen revolutie maar evolutie’, hand in hand met het moederland. Vanaf de eerste dag leefden er ten aanzien van deze regering tegengestelde gevoelens in het land. Dat speelde tussen de volken van noord en zuid, maar vooral ook tussen de jongere en de oudere garde rond de regeringspartij. Jongeren en studenten bekritiseerden de afhankelijkheid van Frankrijk en het gekozen ontwikkelingsmodel. De staat richtte toen een Nationale Unie van Studenten op, met bevoordeling van loyale jongeren en buitensluiting van critici. Vanaf 1963 ontmaskerde de regering diverse ‘complotten’. Tientallen aangeklaagden kwamen voor de rechter, onder wie drie ministers en zeven parlementariërs. De regering werd repressiever en vestigde een Hof voor Staatsveiligheid. De PDCI, de Democratische Partij van Ivoorkust, richtte een gewapende militie op en voerde naar Israëliisch model een tweejarige arbeidsplicht in voor jongens en meisjes.

Zo bouwde de president stap voor stap aan zijn corporatieve staat. De vakbonden kwamen onder staatscontrole: de Algemene Arbeidersunie van Ivoorkust kreeg het alleenrecht. Geen bond mocht nog lid zijn van internationale federaties en stakingen en demonstraties werden

verboden. Na jaren van gecontroleerde staatsveiligheid, lamleggen van vakbonden, inkapselen van studenten en wegwerken van potentiële dissidenten, kwam er aanvankelijk weinig protest. En toen dat kwam, richtte de agressie zich al snel niet meer op de overheid, maar op immigranten uit buurlanden. Het enige potentieel voor oppositie zat inmiddels onder Ivorianen die elders gestudeerd hadden en bij beoefenaars van vrije beroepen zoals artsen en advocaten. Die organiseerden vanaf 1983 demonstraties en stakingen onder onderwijzers en ambtenaren. Het sociale conflict groeide sneller toen de regering in 1985 stopte met huursubsidies en sociale huisvesting.

Drieëndertig jaar leidde 'Félix H-B' zijn land met harde hand. Vooral in de laatste jaren nam de corruptie sterk toe. Na 1984 werd de president minder gezien. Dat droeg bij aan een nationaal gevoel van onzekerheid over de richting en toekomst van Ivoorkust. De politieke elite was klein en werd oud. De mannen die de president steeds hadden omringd en gesteund zagen zichzelf als zijn natuurlijke erfgenamen. Daar tegenover stonden jonge in Frankrijk opgeleide technocraten die een luxueus leventje gewend waren en ook zin kregen in de macht. De rest van het volk stond er buiten, hoewel ontslagen ambtenaren, arbeiders, onderwijzers en studenten wel voor onrust zorgden. In die sfeer werd het jaarcongres 1985 van de PDCI voorbereid. Zou Félix H-B opstappen? Een opvolger aanwijzen? Hij was over de 80, maar het Congres nomineerde hem gewoon voor een zesde termijn. Bij de formele verkiezing kreeg hij 99% van de schaarse uitgebrachte stemmen. De crisis in het land bleef groeien en de repressie ook. In de tweede helft van de jaren '80 werd onder internationale druk toegewerkt naar een meerpartijensysteem.

3.4 Togo

In het nieuwe herenigde Togo werd in 1960 de 'Braziliaan' Sylvanus Olympio de eerste president. Het radicalisme van Nkrumah in Ghana inspireerde hem om de mijnen te onteigenen. Hij verbood de politieke oppositie, verbande hun leiders en onderdrukte elk streven naar democratische vrijheid. Maar in 1963 werd hij vermoord tijdens een militaire staatsgreep onder generaal Etienne Eyadéma. Die gaf de oppositie eerherstel en organiseerde verkiezingen. Hij droeg het presidentschap over aan Olympio's zwager en eeuwige concurrent Nicolas Grunitzky, de zoon van een Poolse legerofficier in Duitse koloniale dienst en een prinses van Atakpamé, het land van bergen en watervallen, 160 km ten noorden van Lomé. Sylvanus Olympio was zelf getrouwd met Grunitzky's zuster Theresa Adjoa Grunitzky. 'Nicolas G' was oppositieleider van de PUT, de Togolese Eenheidspartij. Zijn regering werkte goed samen met het Franse neokoloniale beleid.

Massale demonstraties in Lomé en andere steden getuigden van de onvrede onder de burgers. In januari 1967 wierp generaal Eyadéma de regering Grunitzky met een nieuwe staatsgreep omver. Hij Afrikaniseerde zijn naam tot Gnassingbé Eyadéma. Zijn machtsbasis was in zijn noordelijke geboortestad Pya. De 'neokoloniaal Grunitzky' verliet het land en werd balling in Ivoorkust. De militairen leidden een overgangsregiem, het Comité van Nationale Verzoening met als voorzitter de voormalige chef-staf van het leger, kolonel Kléber Dadjo. Het Comité zou

een einde maken aan de machtsstrijd en de corruptie van de leiders uit de burgerlijke elite. Het beloofde spoedige vrije democratische verkiezingen, maar eerst moest het land overgaan naar een éenpartijstelsel onder de RTP, de Togolese Volksverzameling.

Eind 1969 werd Gnassingbé Eyadéma benoemd tot president van Togo. In 1972 werd dat herbevestigd in een referendum zonder tegenkandidaten. Wonderbaarlijk overleefde Eyadéma in 1974 het neerstorten van zijn vliegtuig in het uiterste noorden. Ondergronds broeide het in het land. Dat kwam in oktober 1977 naar boven toen een door buitenlandse huurlingen ondersteunde coup mislukte. Hun actie was de wraak voor een vergelijkbare, ook afgeslagen operatie in buurland Benin eerder dat jaar, die plaatsvond met de officiële zegen van Eyadéma. Vijf huurlingen kwamen voor de rechter, hun proces sleepte zich vier jaren voort en eindigde met tweemaal doodstraf en driemaal levenslang, later omgezet in vijfmaal levenslang. Uit de processen werd duidelijk dat de Olympio- en Souza-families achter de aanslagen zaten. Beide families verloren daarom de Togolese nationaliteit. De economisch machtige Brazilianen waren gewaarschuwd dat hun politieke rol was uitgespeeld.

Eind 1979 besloot een RTP-Congres om de macht aan het volk terug te geven. Een nieuwe grondwet werd per referendum aanvaard met 98% van de stemmen. Daarin stonden bepalingen over het presidentschap. Generaal Eyadéma werd nog zeven jaar burgerpresident met een optie voor nog eens zeven jaar. Politieke gevangenen kregen amnestie en de burgerrechten van de Souza-clan werden hersteld. Eyadéma wilde zijn nationalistische beleid voortzetten, maar was niet krachtig genoeg om de gesloten handelsklasse van de zuiderlingen te breken. Na 13 jaar had het regiem niet veel nationalistische aandrang meer over. Eyadéma slaagde er niet in verandering aan te brengen in de machtsbalans tussen het noorden (veehouders en militairen) en het zuiden (boeren, zakenlui en grondbezitters). Elke samenzwering sinds 1972 was geworteld in dit gebrek aan evenwicht. Zuiderlingen protesteerden en saboteerden zolang een noorderling de politieke macht had. Zij wilden niet worden gedomineerd door ‘ongeleterde arme soldaten uit het noorden’.

De tijd liep door. In januari 1986 werd Gnassingbé Eyadéma met 99,5% van de stemmen voor nog eens zeven jaar herkozen. Hierop volgden jaren van onrust en storende competitie tussen politieke kandidaten binnen de eenheidspartij. Burgers in het zuiden gingen de straat op om een einde te eisen aan de verkapte militaire dictatuur. Een grote groep gewapende Togolezen viel vanuit Ghana binnen, maar het regiem hield stand. Leiders onderhandelden en kwamen tot een akkoord over een schema voor terugkeer naar de democratie. Alle kiezers werden geregistreerd en een meerpartijstelsel werd voorbereid. Intussen was president Eyadéma al 20 jaar in Togo aan de macht zonder veel stabiliteit of samenhang te hebben gerealiseerd.

3.5 Dahomey (later Benin)

Bij de onafhankelijkheid bezat de nationale elite van Dahomey (het latere Benin) veel land. Bij de eerste verkiezingen in 1960 versloeg PUND, de Nationale Eenheidspartij van Dahomey, duidelijk de UD of Democratische Unie, een fusie van enkele vroegere partijen. PUND ging een éénpartij regering leiden met Hubert Maga als president en Sourou Migan Apity als vice-president. Zij kozen voor nationale eenheid via de strenge weg van afschaffing van alle andere partijen, arrestatie van leden van de oppositie, en beperking van vakbonden. Een Sociale Veiligheidswet van 1961 maakte het mogelijk om personen vast te zetten die 'de sociale vrede konden verstoren'. Ook een wet op beperking van de persvrijheid werd snel aangenomen. In 1961 werd begonnen met het oprichten van een eigen leger. De staatsbureaucratie groeide snel en buitenproportioneel, met de beste functies voor noorderlingen. In de steden bleven de prijzen hoog en de lonen laag, dus liepen de spanningen al in 1963 hoog op. Een goed georganiseerde nationale staking leidde toen tot de val van de regering Maga. Iedereen beschuldigde iedereen van corruptie, machtsmisbruik en zelfverrijking. Er volgde een tijd van grote nationale debatten. Begin 1964 werd per referendum een nieuwe grondwet aangenomen die de burgerrechten herstelde en nieuwe verkiezingen mogelijk maakte. Deze keer won de Democratische Unie die de vorige keer was uitgeschakeld. Weer kwam er een éénpartij regering, nu met Sourou Migan Apity als president en Justin Ahomadegbé als vicepresident. Tahiro Congakou werd als vertegenwoordiger van het noorden tot parlamentsvoorzitter gekozen. Maar het samenwerken lukte niet meer. In de jaren daarna waren er tien staatsgrepen, nu eens door militairen, dan weer door kongsis uit de politieke en economische elite.

In 1972 greep de noordelijke militair Ahmed Mathieu Kérékou de macht samen met elf evenals hij Marxistisch georiënteerde jonge officieren. Zij wilden een 'nieuw, niet-koloniaal begin van Dahomey als echt onafhankelijk land'. Twee jaar later proclameerden zij trots de nieuwe revolutionaire staat Benin, naar Bini, die volgens Marxistisch-Leninistische principes geleid moest worden door de Revolutionaire Volkspartij. Bini was de Portugese naam voor een oud koninkrijk van het Edo-volk in het zuiden van middenwest Nigeria (1180-1897) dat bekend stond om zijn prachtige bronswerken. De Edo-, Ife- en Yoruba-volken leefden daar door elkaar. In 1980 werd een nieuwe Revolutionaire Raad gekozen via rechtstreekse verkiezingen. Tien jaren van politieke stabiliteit volgden.

Eind 1989 maakte Kérékou bekend afscheid te zullen nemen van het Marxisme-Leninisme. Een nieuwe grondwet met politieke en economische hervormingen was in de maak en privébedrijven kregen ruimte. Een groeiend aantal NGO's en bewegingen vond elkaar toen bij het samen waarnemen van verkiezingen en in een grote campagne voor vrede en verdraagzaamheid tussen de volken van Benin.

3.6 Sierra Leone

Op 27 april 1961 werd dit land onafhankelijk met de Britse koningin als soeverein staatshoofd en Milton Margai van de SLPP, de Volkspartij van Sierra Leone als premier. De socialist Siaka Stevens was een van zijn ministers. Het was nog steeds de vraag hoe de rechten en belangen van de inheemse bevolking tegenover de Krios te waarborgen. Er werd vooraf onderhandeld met de hoofden en er kwam een akkoord. De Krio's en de Libanees/Libische handelaren kregen de economische macht en de inheemse volken de politieke. Die constructie moest wel problemen gaan opleveren. De dissidente Krio-arts Milton Margai schakelde met volgelingen uit de binnenlanden en wat Engelse hulp met een vreedzame revolutie de Krio-elite van Freetown helemaal uit. In de oppositie kwam eind 1961, begin 1962 een krachtige beweging op gang onder de APC, het Congres van Alle Volken van de als minister afgetreden Siaka Stevens, dat zich verzette tegen het buitenlandse kapitaal dat schadelijk zou zijn voor de economische onafhankelijkheid met een gediversifieerde economie. De oppositie eiste hervormingen en beperking van de macht van de traditionele hoofden. De lonen moesten omhoog en de belastingen rechtvaardiger. Bij verkiezingen in 1962 kreeg de SLPP 35% van de stemmen en het APC 23%. De rest ging naar onafhankelijken die zich na de verkiezingen bij de SLPP aansloten.

Na Milton Margai's dood in 1964 werd zijn broer Albert de nieuwe premier namens de SLPP. De strijd om de ontwikkelingsstrategie tussen de liberalen van SLPP en de socialisten van APC werd scherper. De regeringspartij zag met lede ogen de gunst van het publiek geleidelijk verschuiven naar de socialisten. Daarom wilde de regering overgaan naar een éénpartijstelsel onder Albert Margai. De oppositie verzette zich krachtig tegen dit voornemen. De strubbelingen duurden voort tot de verkiezingen van maart 1967 die Siaka Stevens en zijn APC krap wonnen. Stevens, half Limba, half Mende, uit het zuidelijke Moyamba-district, was toen 62 jaar. Het SLPP vocht de uitslag aan. Zowel de Britten als de nationale elite wilden voor Sierra Leone geen links-progressief staatshoofd. Hij vertrok als balling naar Guinee.

Eind maart 1968 doorbrak een groep officieren de ontstane impasse met een staatsgreep. Onder kolonel A. Jackson Smith installeerden zij een Raad voor Nationale Hervorming. De kolonel was een van de vele Afrikaanse militairen met een gedegen opleiding aan de Engelse koninklijke militaire academie van Sandhurst die vaak coupplegers werden. Maar in april grepen lagere militairen alweer in. Zij uitten hun afschuw over de corruptie en illegitimiteit van de Raad en gaven via een 'Voorlopige Nationale Raad' de macht weer terug aan de burgers. Die stelden de teruggekomen Siaka Stevens alsnog aan als hun premier. In Sierra Leone wordt deze coup herdacht als de 'Rebellie van de Sergeanten'. Stevens riep Sierra Leone uit tot Republiek met zichzelf als president. De Britse koningin was niet meer nodig. Onder bescherming van het leger ontwikkelde zijn regering een sterke morele autoriteit. De presidentsverkiezingen van 1976 won hij overweldigend en bij die van het parlement een jaar later kreeg zijn APC de grootst mogelijke meerderheid.

Toch groeide in het land de vanouds bestaande etnische verdeeldheid langs de lijnen van de conflicterende partijen. Het zuidelijke Mende-volk steunde de SLPP en de noordelijke Temne

het APC. De rijke Krio en de aan hen verbonden Libanees/Libische handelselite waren politiek uitgespeeld. Arme gemeenschappen uit de binnenlanden begonnen hun aandeel in rijkdom en macht op te eisen. President Siaka Stevens zag maar één uitweg uit de groeiende chaos en stelde nu zelf de éénpartijstaat voor. Hij legde het idee in 1978 voor aan een referendum en het electoraat steunde zijn plan. De nieuwe grondwet brak met het Westminster Model voor Democratie.²² Leden van de SLPP voegden zich noodgedwongen bij de APC. Stevens werd voor zeven jaar ingezworen als uitvoerend president, met SLPP-leider en zakenman Alhaj Muhammad Sanussi Mustapha als vice-president.

Eind jaren '70 begonnen burgers zich te ergeren aan het netwerk van economische en financiële belangen waarmee Stevens en zijn groep zich omgaven en aan het voortrekken van het Temne-volk. Het lukte hem ook niet om een einde te maken aan de privileges van de Libanese handelselite die het land economisch en financieel controleerde. En men verweet Stevens dat hij er niet in slaagde de afhankelijkheid van koffie en cacao te doorbreken met een landbouwsysteem dat beter paste bij de nationale behoeften. De oplopende onrust bereikte een climax in september 1981. De vakbondsunie SLLC, het Arbeidscongres van Sierra Leone, riep op tot staking met hervorming van de economie als onmiddellijke eis. De staking werd algemeen, met veel deelnemers, en de regering kwam in gevaar. Die deed enkele concessies die slecht werden uitgevoerd. Het SLCC viel toen uiteen. De helft ervan radicaliseerde sterk en genoot veel steun onder het volk. Om de onrust weg te nemen beloofde president Siaka Stevens verkiezingen voor 1981, maar die werden uitgesteld. Begin 1982 liet de regering weten een staatsgreep door officieren te hebben voorkomen. Later bleek dat een opzetje te zijn om jonge officieren preventief onder arrest te kunnen stellen. Die hadden bij het hoogste commando geklaagd over corruptie bij de politieke leiding van het land.

'Pa Siaka' had nog veel krediet en het lukte hem steeds weer om de gemoederen te sussen. Begin 1985 werd hij 80 jaar oud. Hij publiceerde zijn boek: *What Life Has Taught Me*, gaf aan moe te zijn, en dat het tijd werd voor een opvolger. Verschillende kandidaten liepen zich warm, waaronder de vice-president Joseph Saiduk Momoh en minister van buitenlandse zaken Sheka Kanu. Stevens wees Momoh (noordelijke Limba-Fulah) aan als zijn opvolger. Deze voormalige topmilitair met late priesterlijke aspiraties werd in november 1985 als president beëdigd. Maar Momoh kon de problemen van zijn land ook niet oplossen. Zijn regering besloot om per referendum de grondwet aan te passen.

Tussen 1960 en 1986 hadden de gebroeders Margai en Siaka Stevens elk op hun beurt het land geleid, met in de overgang de geweldloze coup op Britse instigatie. De socialist Stevens won de strijd. Het lang aan de macht zijn leidde ook bij hem tot machtsmisbruik en corruptieve zelfverrijking. Hij beseftte dat en gaf toen ondemocratisch de troon door aan zijn kandidaat die de problemen van de toekomst maar moest oplossen. Zo bleef hij zelf geliefd.

²² Het *Westminster Model* berust op een meerpartijensysteem, met een protocollair staatshoofd als formeel hoofd van de regering, en een eerste minister of premier als regeringsleider. De regering is verantwoordelijk verschuldigd aan het parlement dat bestaat uit een of twee kamers van gekozen afgevaardigden. De *Trias Politica* of 'scheiding van de machten' heerst in dit model.

3.7 Liberia

President William Tubman van Liberia stierf in 1971 en vice-president William Richard Tolbert volgde hem op. Het establishment ervoer een eerste schok in 1979, toen in de nadagen van de eerste oliecrisis massademonstraties de straten vulden uit protest tegen de hoge rijstprijzen. Het koelde niet meer af. Binnen een jaar gebeurde wat niemand voor mogelijk hield: Samuel Kanyon Doe, een laag opgeleide sergeant van het Krahn-volk, zette de regering af. Hij liet president Tolbert, de 20^e Creoolse president van Liberia, doodsteken en de hele regering executeren op het strand van Monrovia. De gefilmde beelden schokten de wereld. De grondwet werd buiten werking gesteld en alle politieke partijen werden verboden.

In 1980 beloofde de regering democratisering. Maar tussen 1980 en 1989 'ontdekten' Samuel K. Doe en zijn veiligheidsdiensten tientallen complotten tegen zijn regering. Veel 'samenzweerders' werden opgesloten. Na deze eliminatie van de oppositie kwamen in 1985 de beloofde verkiezingen. Ook in het voortraject verdwenen oppositieleiders in de gevangenis na beschuldiging van fraude en oplichting. Toch won sergeant Doe met maar 50,9%. De LPP, de Liberianse Volkspartij en de UPP, de Verenigde Partij van het Volk, mochten niet meedoen. Samen vormden die wel de oppositionele meerderheid, met leiders in het gevang of in ballingschap. In 1987 betaalde de VS nog steeds het grootste deel van de overheidsbegroting als weerspiegeling van de Amerikaanse zakenbelangen in Liberia. Er ging om 450 miljoen dollar aan investeringen. Amerikaanse leger- en luchtmachtbases, een regionale zender van de Voice of America, en een communicatie annex spionagecentrum voor Amerikaanse militaire missies in Afrika werden daar ook mee gefinancierd.

3.8 Ghana

Op 1 juni 1960 werd de onafhankelijke Republiek Ghana uitgeroepen.²³ De drie overgangsjaren als kroondominion waren voorbij. Kwame Nkrumah, de leider van de CPP, de Convention Peoples Party, werd met veel steun van het volk de eerste president. Men noemde hem Osagyefu, de Verlosser. Op den duur geloofde hij daar zelf ook in. Grondwettelijk was Ghana een presidentiële republiek met een machtige president als staatshoofd en regeringsleider, zonder premier. Ghana bleef bij de Britse Commonwealth. Aan de bestuursvorm veranderde niet zoveel. Bestuurlijk ervaren, pro-Britse, voormalig koloniale ambtenaren bleven op hun post. Die hadden al een cultuur van corruptie die de jonge staat veel kwaad deed. Nkrumah's regering moest vanaf het begin aan grote uitdagingen het hoofd bieden. Zijn pogingen om de corruptie te veranderen, strandden bij gebrek aan alternatieven.

De kunst van onafhankelijk regeren moest ook hier nog worden geleerd. De voorbereiding was niet sterk geweest en geschoolde kaders waren schaars. Toch had Ghana een relatief betere

²³ L.O. Lempert en L.N. Feonov. *A History of Africa (1918-1967)*, 1968. *Third World Guide 1986/1987: Ghana*, pp 120-123. *Landenreeks Ghana*, edities 1997 (J. Moerkamp) en 2005 (H. Dijksterhuis).

start dan de meeste Afrikaanse landen, met meer ervaren kaders, ambtenaren en arbeiders. Van de volken en gebieden van noord tot zuid, van oost tot west, moest nog wel één verenigd Ghana gesmeed worden, want daar waren de Engelsen niet ver mee gekomen. Tussen het noorden en het zuiden bestonden nog oude vijandschappen. Nkrumah voerde het principe in van: 'Eén land, één volk', waarbij etnische afkomst niet relevant was voor deelname aan de politiek. Maar in de praktijk gaan dingen vaak anders dan in de ideologie. Ontkenning van etniciteit hielp niet bij het opbouwen van een eensgezinde natie.

De Akan Ashanti (28%) en de Ewe (13%) loerden al vanaf het begin op het verwerven van de macht. Later zou Jerry Rawlings de Ewe bevoordelen, en John Kufuor kwam aan de macht dankzij de Ashanti. De Mossi-Dagomba/Dagbon (16%) in het noorden hingen door hun langdurig isolement als gemeenschap beter samen. Zij hadden nog weinig toegang tot de moderne politiek, maar ook dat zou veranderen. Het land moest nog echt onafhankelijk worden van de resten van kolonialisme en buitenlandse controle. Britse troepen verlieten Ghana en het leger kreeg een Afrikaans commando. Ghanese officieren waren in Sandhurst op zijn Engels getraind. Zij leerden er dat het leger onvoorwaardelijk gehoorzaamt aan de politieke leiding, tenzij... Want Britse wetten bleven nog een paar jaar gelden. Er waren te weinig rechters, advocaten, aanklagers, juridische schrijvers en wetsontwerpers, dus begon in 1959 in Accra een juridische opleiding en het rechtssysteem werd stap voor stap aangepast aan de behoeften van de nieuwe natie.

Kwame Nkrumah koos voor een linkse koers waar de Britten niet blij mee waren. Maar zijn landgenoten vonden hem juist niet radicaal genoeg. Het blad *Africa Confidential* voorspelde in oktober 1961 al dat hij het jaar niet zou volmaken. De linkervleugel van zijn CPP-partij 'zou de strop al om zijn nek hebben'. Nkrumah werd angstig, bang om vermoord te worden. Het westen gaf keer op keer te kennen genoeg van hem te hebben. Midden in de Koude Oorlog stuurde hij 600 kadetten voor training naar Rusland, wat ook niet goed viel. Tussen 1962 en 1964 waren er echt aanslagen op zijn leven, en begin 1966, toen hij in China bij Mao Tsetung op bezoek was, pleegden pro-Britse officieren met hulp van de CIA, een geslaagde coup. Een militaire Nationale Bevrijdingsraad zette Nkrumah na zeven jaar uit zijn functie, arresteerde veel van zijn aanhangers, ontbond de CPP en verklaarde de grondwet onwettig. Nkrumah ging naar het Roemenië van Nicolae Ceaușescu waar hij in 1972 verbitterd stierf.

Dr. Kofi Abrefa Busia, de leider van de rechtse oppositie tegen Nkrumah, werd regeringsleider en de politieke ballingen van de UP van Dr. Joseph Kwame Danqah kwamen terug. De situatie in het land bleef gespannen. Een jaar na de coup mislukte een nieuwe poging tot staatsgreep van een groep officieren. Busia regeerde door. Er kwam een nieuwe grondwet naar het Westminster Model, compleet met een burgerregering, een premier en een parlement. De verboden CPP mocht niet meedoen met de verkiezingen van 1969. Busia's Tweede Republiek was geliefd noch succesvol. Zijn optreden was autoritair, elitair en corrupt. Het verraste dan ook weinigen toen begin 1972 een derde staatsgreep werd gepleegd, deze keer door kolonel Ignatius Kutu Acheampong. Die roemde Kwame Nkrumah als de vader van de onafhankelijkheid en de lichtende speer van de natie, maar week af van diens economische en politieke beleid. Hij introdu-

ceerde een Raad voor de Redding van de Natie, bemand door officieren van leger en politie en één burger. Deze Raad voerde een strak en streng bewind. Zij sloten honderden intellectuelen en studenten op. Ghana kreeg al gauw een slechte naam op het gebied van mensenrechten. Acheampong en zijn Raad hielden het vijf jaar vol.

In juli 1977 ontstond tijdens een economische crisis een revolte van de middenklasse. Studenten protesteerden tegen de voedselschaarste en de hoge kosten van levensonderhoud. De Raad sloot de universiteiten. Uit solidariteit staakten toen juristen, artsen, apothekers, accountants, bankiers en ingenieurs. Zij eisten het einde van de militaire dictatuur. De Raad stelde een volksstemming voor die op 1 april 1978 werd gehouden. De oppositie boycotte het plebisciet en maar weinig mensen stemden in met Acheampong's voorstel van 'nationale eenheid zonder politieke partijen'. Dat werd het einde van de kolonel en zijn bewind. In vijf jaar overleefde hij acht aanslagen maar nu dwongen andere militairen hem om af te treden. Het nieuwe militaire bewind werd geleid door generaal Frederick William Kwasi Akuffo. Die beloofde een overgangperiode van vier jaar naar een constitutionele burgerregering. Maar de oppositie vertrouwde hem niet en Akuffo redde het niet.

In juni 1979 pleegde luchtmacht-luitenant Jerry Rawlings een volgende coup. Hij liet Acheampong, Akuffo en andere hoge militairen zonder proces executeren wegens 'verregaande corruptie en machtsmisbruik'. Het volk juichte. De *Economist* schreef over de 'Revolutie van Rawlings': 'In 1979 grepen jonge revolutionairen de macht in Ghana. Zij droegen sandalen gemaakt van autobanden en aanbaden Che Guevara. Zij zetten de vorige militaire leiders op een rij en schoten ze dood. Dit was, zoals zij dat noemden, het 'schoonmaken van het huis'. De leider was een halve Schot, Mr. Rawlings, met een Ghanese moeder en een Schotse vader. Hij was 32 jaar oud en won al eens een prijs als de meest efficiënte en competente officier bij de luchtmacht; zeer geliefd bij zijn manschappen. Hij kwam van Keta, in het uiterste zuidoosten aan de kust, vlakbij Lomé. Al snel werd hij de lieveling van de verarmde Ghanese massa's.'²⁴ Door Rawlings uitgeschreven verkiezingen werden midden 1979 gehouden. Na drie maanden trad hij alweer terug.

De PNP, de Nationale Volkspartij van volgelingen van Nkrumah won de verkiezingen en hun leider Dr. Hilla Limann werd als president gekozen. In het begin steunde de Revolutionaire Raad van de Strijdkrachten hem, maar Limann en de jonge officieren rond Rawlings kregen ruzie over de koers. Limann ontsloeg alle onder Rawlings aangestelde ambtenaren en liet politici toe die voordien van corruptie waren beschuldigd. De vakbonden en het leger zagen deze regering geen schoon schip maken. Rawlings verweet Limann besluiteloosheid en uitverkoop van Ghana aan buitenlandse belangen. Limann beschuldigde Rawlings van samenspinnen tegen zijn regering. Jerry Rawlings was nog steeds enorm populair onder de armen en de kleine burgers. Limann's beschuldiging versterkte dat nog. Het volk leed onder de gevolgen van inflatie, voedselschaarste en werkloosheid.

²⁴ Looking Back in Retrospect, *The Economist*, 2000. Lees ook Kevin Shillington, *History of Africa*, 1992.

Niemand keek er dus van op toen Rawlings in december 1981 weer een coup pleegde. Volgens hem was de terugkeer naar een democratisch burgerregiem mislukt door incompetente, corrupte politici. Hij en zijn jonge officieren pakten de macht terug en weer juichte het volk. In 1982 probeerden ontevreden militairen en dissidenten een tegencoup. Binnen een half jaar werden vijf samenzweringen ontmaskerd en ontbonden. De junta richtte volksrechtbanken op. In 1984 waren van de officieren van de tweede staatsgreep alleen Jerry Rawlings en Adjei Buadi nog over; de rest haakte ontevreden af. Rawlings hield koppig stand en consolideerde zijn regiem voor de komende 16 jaar. Door zijn persoonlijkheid, temperament en manier van optreden had hij bij het volk een geweldige reputatie en goodwill. In de volksmond was hij 'Junior Jezus'. De middenklasse, de bourgeoisie en de militairen hadden wel steeds meer kritiek op hem. Hij nam het niet zo nauw met de mensenrechten en was meedogenloos tegen corrupte politici en ambtenaren. Eind jaren '80 was hij toch de leider die Ghana na veel staatsgrepen en regimens heel knap bij elkaar en op de rails hield.

3.9 Nigeria

Voor Nigeria was de weg naar onafhankelijkheid zwaar en moeilijk. Het land is viermaal zo groot als Ghana en heeft zeven maal zoveel inwoners. In 1983 waren er 89 miljoen Nigerianen, in 2001 al 127 miljoen, in 2011 zelfs 145 miljoen en in 2015 in de orde van 170 miljoen. Nigeria is daarmee qua inwonertal het grootste Afrikaanse land. De grote verschillen in achtergrond en belangen van de Igbo-, Yoruba-, Fulah- en Hausa-volken boden geen garantie voor nationale eenheid. De federale vierstatenstructuur in combinatie met het parlement van twee kamers paste niet op de Nigeriaanse omstandigheden en verhoudingen. Toen de Engelsen vertrokken, was er geen centraal bestuursstelsel. In die zin was Nigeria een nietbestaand land waarvan de mogelijkheden nauwelijks waren onderzocht. Maar het had een vlag en een president: de christelijke professor Benjamin Nnamdi Azikiwe, de in het noorden geboren Igbo die al sinds 1954 onder het Britse koloniale bestuur premier was. Zijn premier werd de noordelijke islamitische NPC-leider Abubakar Tafawa Balewa. Hun eerste regering was een coalitie van NPC, het Nigeriaanse Volkscongres, en NCNC, de Nationale Raad van Burgers van Nigeria en de Kameroens. De Yoruba-partij deed nog niet mee.

Meteen na het uitroepen van de onafhankelijkheid op 1 oktober 1960 verklaarde de regering een ongebonden beleid te zullen voeren zonder verplichting aan specifieke politieke pacts of blokken. Met alle landen was vriendschap mogelijk. Afrikaanse eenheid en het opruimen van koloniale resten stonden hoog op de lijst. De Engels/Nigeriaanse defensieovereenkomst werd geannuleerd. Engeland had veel druk uitgeoefend om die te continueren, het parlement ging erin mee, maar demonstraties in de grote steden maakten duidelijk dat het volk iets anders wilde. Het onderwerp stond hoog op de agenda van de Conferentie van Alle Nigeriaanse Volken in Lagos, midden 1961. Deelnemers uit alle sectoren van de samenleving wezen het voorstel in meerderheid af. Dit besluit symboliseerde het groeiende nieuwe besef van nationale soevereiniteit. De volgende belangrijke stap was het uitroepen van de Republiek op 1 oktober 1963.

Nigeria bond goede relaties aan met de Oostbloklanden. De hoofdstad Lagos huisvestte veel internationale organisaties en conferenties.

Nigeriaans Socialisme zou worden bereikt door versterking van de broederschap van alle Afrikaanse volken, het opbouwen van de natie, self reliance, en individuele vrijheden naast gegarandeerde groepsrechten. Daarnaast door het stimuleren en steunen van particuliere ondernemingen, semi-staats- en volledige staatsbedrijven. Massaorganisaties van arbeiders, boeren, vrouwen, jongeren en progressieve intellectuelen kwamen onder de vleugel van de in 1963 opgerichte Socialistische Boeren- en Arbeiderspartij van Nigeria. Die voornemens waren mooi, maar in het echt dook de eerste federale crisis al op bij de verkiezingen van 1964. Het land raakte verdeeld in twee fel concurrerende blokken. De Verenigde Progressieve Grote Alliantie werd aangevoerd door het NCNC die vooral het christelijke zuiden vertegenwoordigde, en de Nigeriaanse Nationale Alliantie die geleid werd door de noordelijke NPC. Tijdens de campagne botsten zij overal in het land met veel geweld. Het betrof vooral de Igbo's enerzijds en de Haussa en Fulani aan de andere kant, met de Yoruba nog als geïnteresseerde toeschouwers.

De in de koloniale tijd goed geschoolde Igbo's en Yoruba's werkten in het hele land als ambtenaren, handelaren, leerkrachten en westers geschoolde intellectuelen. Het noorden voelde zich door hen gekoloniseerd. De zuidelijke alliantie won de verkiezingen maar dat loste niets op. De situatie werd ingewikkelder toen bij verkiezingen in 1965 de NDP, de Nationale Democratische Partij won dankzij de steun van de noordelijke NPC-leider Alhadj Ahmadu Bello. Volgens de media ging dat gepaard met vervalsing en geknoei. Samuel L. Akintola, een van Awolowo's Action Group afgesplitste Yoruba, vormde samen met de NPC een eigen regionale regering die niet door zijn tegenstanders werd erkend. Die stonden achter chief Obafemi Awolowo die onder de Yoruba's een veel bredere steun genoot. Akintolo werd afgeschilderd als verrader van de Yoruba-belangen. Deze crisis in West-Nigeria hield het hele land in zijn ban. Tijdens die crisis bereidden militairen een staatsgreep voor.

Uit wraak voor 'Akintolo's verraad' omsingelden zij onder leiding van de Igbo-officier Chukwu-ma Nzegwu in het noordelijke Kaduna de woning van Ahmadu Bello, de noordelijke NPC-leider en premier. Zij doodden hem. De militairen claimden de corruptie te willen uitbannen en een sterke regering te zullen installeren onder hun beoogde premier, chief Obafemi Awolowo, de Yorubaleider van Ogun en Oyo, vakbondsleider en hoofd van de Action Group. Chief Awolowo moest nog wel eerst uit zijn gevangenschap in Calabar bevrijd worden. Met deze coup wilden het zuiden en het westen de macht van het noorden definitief uitschakelen. Die tegenstelling was ook binnen het leger manifest. De centrale regering van de federatie, geleid door premier Abubakar Tafawa Balewa²⁵ van de noordelijke NPC, wankelde. Vlak na de moord op Bello, in de nasleep van de coup, werd hij ontvoerd. Later vond men zijn verminkte lijk langs de weg bij Lagos. Onder militaire druk besloot de centrale regering toen om het landsbestuur tijdelijk aan het leger over te dragend. De opperbevelhebber van het federale leger, de Igbo-gene-

²⁵ Alhaji Balewa was ook een begenadigd schrijver in de Haussa-taal. Zijn beroemdste novelle over slavernij *Shaihu Umar* (Sheikh Omar) schreef hij in 1955.

raal-majoor Thomas Umunnakwe (Johnson) Aguiyi-Ironsi, werd zowel waarnemend president als premier. De meeste partijen en massa-organisaties steunden deze nieuwe militaire regering.

Aguiyi-Ironsi's interimregering maakte in januari 1966 haar programma bekend. Er moest een eind komen aan separatistische neigingen van de regio's. Een centrale eenheidsregering zou zorgen voor een sterke verenigde natie. Aan de wijd verbreide corruptie zou paal en perk worden gesteld en het aantal ministeries werd verminderd. Dienstreizen naar het buitenland werden afgeschaft. In Lagos zouden goedkope arbeiderswoningen worden gebouwd en de prijzen van de belangrijkste levensbehoeften gingen omlaag. De militairen zetten alles op alles om de situatie te normaliseren, zodat gewerkt kon worden aan de noodzakelijke sociaal-economische hervormingen. Maar overal stuitten zij op tegenstand van traditionele, etnische en religieuze machtsgroepen die het anders wilden.²⁶ Vooral het noorden was woedend vanwege de moord op hun leiders Bello en Balewa door Igbo-officieren, en de greep naar de macht door Igbo-generaal Aguiyi-Ironsi.

In mei 1966 verbood de Opperste Militaire Raad activiteiten van politieke partijen voor de duur van drie jaar, en de federale regeringen werden ontbonden. De emirs en hoofden in Noord-Nigeria zagen hun privileges wezenlijk aangetast. Zij legden de militaire regering een ultimatum voor met de eis van handhaving van de federale structuur. Tegelijk werden in Kano, Katsina, Sokoto, Bauchi en andere noordelijke steden Igbo's georganiseerd aangevallen door knokploegen van Hausa's en Kanoeri's. In het noorden en het centrum werden naar schatting 30.000 Igbo's vermoord. Deze moordpartijen en het vervolg daarop, de Biafra-oorlog van 1967-1970 werden door latere analisten uitgelegd als veroorzaakt door een combinatie van religieuze, etnische en economische factoren. Als conflict tussen christelijke Biafranen (Igbo's) enerzijds en islamitische Hausa, Kanoeri, Fulah en Yoruba anderzijds. Maar ook als conflict over de zuidelijke oliebronnen en als inkomens- en banenconflict, voortkomend uit koloniale voorkeuren voor de Igbo's die doorgaans weinig respect toonden voor de rol, positie en religie van lokaal leiderschap in het noorden. De crisis was op die manier duidelijk een erfenis van het kolonialisme en de prekoloniale geschiedenis.

In juli 1966 pleegden militairen onder de noordelijke luitenant-kolonel Jakubu Gowon hun tegencoup. Zij vermoordden generaal-president Johnson Aguiyi-Ironsi en zijn vriend luitenant-kolonel Francis Adegunde Fajuyi. Maar ook de militaire regering van Gowon kon de stabiliteit en eenheid van het land niet waarmaken. De spanning tussen de Igbo's, het noorden en het centrum was te hoog opgelopen. In het oosten werd in mei 1967 de Onafhankelijke Staat Biafra uitgeroepen in de deelstaat met alle oliebronnen en -installaties van Nigeria. Diverse bronnen bewezen later dat Frankrijk onder generaal De Gaulle, geadviseerd door zijn 'Mister Africa' Jacques Foccart, de Biafranen met wapenleveranties en morele steun ertoe aanzette om zich af te splitsen, omdat Elf/Aquitaine met steun van de Franse staat in de Nigerdelta een voorsprong wilde krijgen op de Brits/Nederlands/Amerikaanse BP en Shell.

²⁶ Deze episode staat goed als eigentijdse waarneming beschreven in Nigeria: Change is Permanent, *Africa Confidential*, vol. 7, nr. 32, 4th of February 1966.

Het door Lelio Basso geïnspireerde ‘Permanente Tribunaal der Volkeren’ maakte later de band tussen Elf/Aquitaine en de Franse staat in relatie tot ondermijnende operaties in verschillende delen van Afrika inzichtelijk en aannemelijk. Een speciale sessie hierover vond plaats in Parijs in mei 1999. De Mensenrechtencommissie van de VN legde dit vervolgens als bewezen vast tijdens haar 57ste sessie op 16 februari 2001; 35 jaar na het historische feit zelf, dus zonder verdere gevolgen. Ivoorkust, Gabon, Tanzania en Haïti erkenden het onafhankelijke Biafra. Zuid-Afrika en Rhodesië stuurden zelfs wapens, terwijl Rusland, Engeland en Frankrijk (sic!) Gowon bewapenden. De Koude Oorlog speelde hier mee, evenals de oorlog tussen de Francofonie en Anglofonie, naast de belangen van wapenfabrikanten en oliehandelaars.

Medio 1967 begon de oorlog van het leger van de centrale regering van Gowon tegen het ‘disidente leger van Biafra’ dat werd geleid door luitenant-kolonel Chukwu Emeka Odumegwu Ojukwu, een Igbo die ook in Sandhurst was opgeleid. Emeka Ojukwu werd generaal en het enige staatshoofd van Biafra. Door een lange uithongeringsstrategie en systematische volkerenmoord werd het rond Biafra een brute oorlog. Grootmachten en criminelen stuurden van alle kanten wapens en munitie die beide partijen versterkten, waardoor het wreed lang duurde. Beelden van uitgemergelde stervende Biafraanse kinderen bereikten de wereld. Rond de herfst van 1969 herwon het leger van Gowon na heftige veldslagen, veel verliezen aan beide kanten en 10.000 Biafraanse burgerdoden per dag, de controle over het grootste deel van Biafra. Maar de oorlog was nog steeds niet afgelopen.²⁷

De Nigeriaanse schrijver Wole Soyinka schreef en getuigde in 1969 bitter over deze oorlog: ‘Iedere Igbo, man, vrouw of kind, gelooft vandaag dat hij de allerlaatste slag levert voor zijn land en zijn waardigheid. Dat betekent in praktijk dat de regering voor de keus gesteld is om ófwel de hele Igbo-natie tot de laatste man uit te roeien, óf om een staat te regeren waar in het lichaam een hart klopt met blijvende, onverzoenlijke haat. Niemand zal ooit winnen!’. In januari 1970 waren ongeveer twee miljoen Biafranen door de oorlog omgekomen, zowel door de opgelegde hongersnood als door moordpartijen door bezettende noordelijke soldaten. Biafra werd als verliezer terug gedwongen in de Nigeriaanse federatie. Ojukwu vluchtte naar Ivoorkust waar hij 12 jaar als balling verbleef. Hij stierf in november 2011 in Engeland.

Generaal Gowon kondigde een beleid van verzoening aan: ‘Er zijn geen overwinnaars en geen overwonnenen’. Hij verleende amnestie aan ‘separatisten’. Het volk van Biafra begroef de vele doden, troostte de verkrachte vrouwen en meisjes, voedde de hongerige kinderen en ging zo goed en kwaad als het ging door met leven. ‘Biafra’ verdween uit het taalgebruik.

In juni 1975 zette een staatsgreep Gowon aan de kant. Volgens de coupgelegers was Gowon blind geworden voor de gevoelens en behoeften van het volk. De nieuwe leider, generaal Murtala, bracht alle vakbonden onder in één bond. Hij sloot de militaire bases van de veronderstelde Amerikaanse spionageactiviteiten in de regio. Murtala werd al in februari 1976 vermoord, maar de daders konden de door hem aangestuurde Opperste Militaire Raad niet meer afzetten. Deze

²⁷ Herinneringen van C. Ugwoke. Old memories linger 35 years after. *The Vanguard*, 4 augustus 2001.

Raad stelde generaal Osegun (Aremu Okikiola Mathew) Obasanjo aan als zijn opvolger. Die ging door met het 'Nigerianiseren' van buitenlandse belangen. Filialen van Barclays en BP werden onteigend na beschuldiging van schending van VN-embargo's voor Zuid-Afrika. Hij hervormde de grondwet en beloofde burgers toegang tot de regeringsmacht. In het ontwerp voor de nieuwe grondwet en de aangekondigde verkiezingen werden ingewikkelde mechanismen gebouwd. Die moesten helpen voorkomen dat etnische en regionale rivaliteit de nieuwe nationale eenheid al in het voortraject kapot zou maken. Alleen 'echte' nationale partijen mochten zich registreren. Binnen de kortste keren boden zich 50 partijen aan. Na enkele maanden besliste de Federale Kiescommissie dat maar vijf grote partijen kandidaten mochten stellen voor de wetgevende lichamen en het presidentschap. De frustratie onder de afgewezen partijen was groot, temeer omdat de uitverkoren partijen precies samenvielen met de traditionele politieke en economische elites die rijk genoeg waren om nationale campagnes te voeren. Progressieve en kritische partijen waren daar niet bij.

Obasanjo verloor de verkiezingen van 1979. De NPN, de Nationale Partij van Nigeria van Alhaj Shehu Shagari uit Sokoto won. Een goede tweede werd de UPN, de Verenigde Partij van Nigeria van de weer actief geworden chieft Obafemi Awolowo. Shagari werd burgerpresident na 13 jaar militair bewind en echte verkiezingen. Hij kondigde plannen aan om van Nigeria het meest welvarende land van Afrika te maken, te betalen uit de inkomsten van de aardolie. Hij beloofde een nieuwe hoofdstad, Abuja, goedkope woningen, verdubbeling van het aantal studenten en een groene revolutie voor meer voedselvoorziening. In zijn buitenlands beleid zocht hij toenaadering tot Frankrijk, Engeland en de VS. Binnen Afrika initieerde hij acties tegen de Apartheid in Zuid-Afrika en het Libië van Gadaffi. Met Niger, Benin en Kameroen sloot hij contracten van goed nabuurschap: wederzijdse steun voor veiligheid en non-interventie in elkaars zaken. Zijn bemiddelingspogingen in de burgeroorlog van Tsjad mislukten.

Shagari vreesde dat de Libische expansiedrift in Tsjad zou leiden tot radicalisering van moslims in Noord-Nigeria. Want daar was echt iets aan de hand: vanaf begin jaren '80 stuurden fanatieke sektes daar op een opstand aan. Hun leiders waren opgeleid op de Ahmadu Bello Universiteit in Zaria. Vooral de fanatieke, charismatische Maitasine Marwa wist de beweging flink op te zwepen. Hij wilde herstel van het in zijn ogen onterecht door de Engelsen afgeschaft Kalifaat. Teruggang naar de traditie was voor hem een belangrijke stap in de noodzakelijke dekolonisatie. Veel gematigde moslims vreesden de Beweging van Maitasine vanwege de genadeloosheid ervan. Tijdens de opstand doodden die fanatici zo'n 2.000 gewone moslims. Het ingrijpen van politie en militairen pacificeerde de beweging tijdelijk, maar in de gevangenis werden hun activisten nog radicaler.

Bij de verkiezingen van 1983 lagen de kansen half om half. Shehu Shagari moest het opnemen tegen oudgedienden als chieft Obafemi Awolowo en diens bondgenoot Mnandi Azikiwe, de noordelijke UPN-kandidaat Shehu Bayero en anderen.²⁸ Hij won met een onverwacht ruime

²⁸ Voor details zie *Africa Confidential*, 22 juni 1983, Vol 24, nr 13: Nigeria: Battle Dispositions, met een gedetailleerde prognose en beschrijving van kandidaten en hun belangen per deelstaat en federaal. *Africa Confidential* is een tweewekelijkse Engelse rapportage over ontwikkelingen in Afrika.

marge, dus beschuldigingen van fraude lieten niet lang op zich wachten. Door gezamenlijke inspanning van de kiescommissie, de verslagen partijen en de media werd inderdaad fraude bewezen. De combinatie van kiezersbedrog en verslechtering van de economische crisis was voor de militairen een zeer verleidelijk recept. In de oudejaarsnacht van 1983 pleegden de noordelijke generaal Muhammadu Buhari en zijn mannen een staatsgreep. Zij verweten de regering corrupt beheer van de oliesector. Politici en topambtenaren zouden samen met buitenlanders grote hoeveelheden olie en enorme fortuinen het land uit gesmokkeld hebben.

Weer startten de militairen een campagne tegen corruptie. Honderden verdachten werden gearresteerd: topambtenaren, ministers, gouverneurs, buitenlanders, diplomaten. Het aantal ministers werd gehalveerd en in de deelstaten gingen militaire gouverneurs besturen, daarbij een nauwgezette etnische balans hanterend. Maar generaal Buhari en zijn militairen ontmoetten geen enthousiaste bevolking. De pers leverde zeer radicale kritiek en ondergronds voerden partijen intensieve campagnes. Het verzet was tegen de te ver doorgevoerde heksenjacht op corruptieve lieden door ‘al te moralistische militairen.’ Voor de burgers werd het leven gewoon te duur: sinds de staatsgreep was de prijs van rijst verviervoudigd, en dat hield ze nog het meest bezig. Door armoede, honger en werkloosheid groeide de stedelijke criminaliteit en gevangennissen puilden uit.

In juli 1984 maakte Buhari een grote fout waarmee hij flinke reputatieschade opliep. Zijn regiem kidnapte in Engeland ex-minister Alhadji Abdurahamman Dikko. Die werd op het vliegveld Stanstead in verdoofde toestand aangetroffen in een krat met diplomatieke post voor Lagos. Lees hierover Kayode Soyinka, 1994, de journalist die in oktober 1986 ternauwernood een aanslag met een briefbom overleefde die wel zijn collega, de journalist Dele Gewa, doodde.²⁹ Dikko, persoonlijk adviseur van Shagari, werd de meest corrupte Nigeriaan ooit genoemd. Bij zijn ontvoering werkten Nigeriaanse militairen en de Israëlische geheime dienst samen. Ook dat kwam aan het licht. Buhari's positie wankelde en eind augustus 1985 volgde weer een staatsgreep. Dagenlang heerste in Lagos grote verwarring omdat Radio Nigeria de val van de generaal aankondigde zonder een nieuwe man te noemen. Er waren geruchten over gevechten tussen militaire facties. Er werd gedacht dat Buhari niet was afgezet, maar een spelletje speelde: hij zou toeslaan zodra iemand zijn nek uitstak. Rebellen hielden de radio bezet. Zij beschuldigden Buhari's regering van machtsmisbruik, onmacht om de crisis aan te pakken, en het voor zich uit schuiven van maatregelen.

Tenslotte werd toch generaal Ibrahim Badamasi Babangida voorgesteld als de nieuwe sterke man: een briljante, 40-jarige generaal uit Niger State, West-Centraal Nigeria, en medepleger van de coup van Buhari in 1984. In een radiotoespraak benoemde Babangida de problemen van het land, inclusief dalende olieprijsen en groeiende buitenlandse schulden. Daarover wilde hij heronderhandelen met het IMF nadat Buhari zulke onderhandelingen had afgewezen. Babangida en zijn medeplegers stonden op Buhari's lijst van militaire verdachten van corruptie en

²⁹ Dit werd een beroemde zaak in de politieke geschiedenis van Nigeria.

arrestatie. Waarnemers zagen de nieuwste staatsgreep dan ook als hun preventieve maatregel tegen arrestatie en liquidatie van een deel van de legertop.

‘Moraal en discipline’ werd de slogan van het regiem Babangida, met als ambitie het uitbannen van corruptie en ongewenst gedrag. Met militaire vuist en gestrengheid werd oorlog gevoerd ‘tegen elk gebrek aan discipline’. Regionale gouverneurs werden moralistische potentaten. Wie op straat spuwde, vloekte of ‘amoreel gedrag’ tentoonspredde, werd gearresteerd. Kranten en radiostations werden om zulke redenen gesloten. De regering zette in mei 1986 als onderdeel van deze campagne 600.000 buitenlandse migranten het land uit. State Security Decree No 2 kwam in werking. Daarmee kon de regering iedere lastige burger zonder aanklacht of rechtszaak opsluiten zolang dat nodig werd geacht. Intellectuelen maakten zich grote zorgen. Chinua Achebe schreef: ‘Het probleem van Nigeria is eenvoudig en vierkantweg het falen van het leiderschap. Er is niets wezenlijk verkeerd aan het karakter van de Nigerianen. Er is echt niets fout aan het land, het water, het klimaat of de lucht of wat dan ook in Nigeria. Het Nigeriaanse probleem is de onwil en de ongeschiktheid van de leiders om hun verantwoordelijkheden te nemen, om de uitdaging aan te gaan met een door de persoon zelf uitgestraald voorbeeldig gedrag; een gedrag dat kenmerk is van waar leiderschap.’³⁰ Maar het volk was ontevreden met deze toestand en deze regering. In 1988 werd veel de steden met veel geweldpleging gedemonstreerd. De regering draaide onpopulaire maatregelen terug en drukte geld bij. Babangida had zijn voorgangers corruptie, schending van mensenrechten en kleptomanie verweten. Zijn regering zou bewijzen het beter te kunnen. Maar binnen vijf jaar leidde hij een van de meest corrupte regimens die het land ooit kende, met al even ongekennde schending van rechten van burgers.

Nigeria was altijd al een onmogelijk land van veel volken die nooit zomaar bij elkaar geveegd hadden mogen worden. Leiders in koloniale en postkoloniale dagen wisten daar geen raad mee. De grote olierijkdom maakte de toestand ingewikkelder. Zelfverrijking, corruptie, nepotisme en vechtpartijen rond de macht leken daar onverbreekelijk bij te horen. Als het zover komt, dan volgen repressie en minachting van het volk. Dan ben je heel ver weg en heb je sterke vrienden nodig om je te handhaven. Natuurlijk had Chinua Achebe gelijk met zijn betoog over leiderschap in Nigeria. Maar hoe bereik je dat?

Zo heeft de Regio West-Afrika in de hier beschreven periode meegemaakt dat regeringen met socialistische neigingen werden ontmand, andere regeringen overgenomen door minder sociaal betrokken, veelal laag opgeleide dictators, en dat de legers afwisselden met beurtelings zelf de dictatuur over te nemen of weer aansturen op een meer democratische gang van zaken. Deelname van de burgers aan het regeersysteem bleef op een laag pitje staan. In deze postkoloniale jaren waren er nog zoveel door etnische en andere verschillen en door traditionele noord-zuid tegenstellingen verscheurde landen dat het een wonder zou zijn geweest als het allemaal wel goed gegaan zou zijn.

30 C. Achebe. *Things Fall Apart*. 1958. Nederlandstalige versie sinds 1983: *Een Wereld Valt Uiteen*, 2008. Met nawoord en conclusie door J.K. van der Werk.

B Economische en maatschappelijke ontwikkeling

De opkomende crisis van Afrika werd merkbaar in deze periode van verse onafhankelijkheid binnen de context van de Koude Oorlog. Door met te weinig competente krachten slecht passende modellen te plakken op de resten van het koloniale systeem werd onvermijdelijk veel tijd en energie verloren. Vervolgens zetten de globale oliecrises Afrika op het verkeerde been. Importen werden duurder, exporten brachten minder op, diensten werden te duur. Schulden groeiden en rijke landen leenden nog graag geld uit. Burgers werd weerbarstiger, overheden nukkiger, meer en meer corruptie sloop in de systemen, volken kregen genoeg van nationale eenheid, werden zich bewuster van hun etnische belangen. Staatsgrepen en ingrepen van legers werden frequenter. Zo worstelde de regio zich naar het einde van de Koude Oorlog, met nieuwe inpassing in de intensiever wordende globalisering van de wereldeconomie die nieuwe aanpassingen en hervormingen nodig maakte.

3.10 Kaapverdië

De kale, kwetsbare Kaapverdise Eilanden hadden geen grondstoffen. Water was er schaars en de droogte van 1968 was verwoestend. Veel mensen trokken voorgoed weg, de rest werd afhankelijk van voedselhulp. Rond 1975 woonden er nog maar zo'n 300.000 mensen die maar 5% van hun voedsel verbouwden. De regering Pereira begon met verve aan hervorming, met voorkeur voor subsistentielandbouw ter vervanging van de exportcultuur. In een poging tot bijstelling van de negatieve handelsbalans werd veel geïnvesteerd in de visserij. Men werkte hard aan basisonderwijs met gratis schoolmaaltijden voor kinderen, en aan alfabetisering van volwassenen. Politieke stabiliteit en saamhorigheid hielpen om beter om te gaan met droogte en honger. Dat bewees zich in de jaren na 1984. De oogsten vielen terug, het handelstekort³¹ was 70 miljoen dollar, en de buitenlandse schulden 98 miljoen dollar. De Kaapverdiaanse overheid werkte met een efficiënt systeem van voedseldistributie, een transparante administratie en zinnige toewijzing van schaarse middelen aan democratisch vastgestelde prioriteiten.

Maar er viel niet veel te verdelen en veel Kaapverdianen bleven ondervoed. Een half miljoen Kaapverdianen in het buitenland maakten geld over naar hun families, en ook de hulp van donoren bleef hard nodig. In 1985, terwijl de droogte nog voortduurde, begon een nieuw programma van hervorming met veel aandacht voor erosiebestrijding, conservering van water, en beplanting met bomen en struiken voor verbetering van de bodem en bladvoer voor de geiten. In 1986 begon het Tweede Ontwikkelingsplan, met voorrang voor privébedrijfjes in de informele sector en de landbouw. De strijd tegen woestijnvorming werd gecoördineerd voortgezet. In 1990 was 500 km² grond gerehabiliteerd. Er kwam een centraal systeem voor beheer van

31 Een *handelstekort* ontstaat als een land meer waarde aan goederen, geld en diensten invoert dan het aan waarde uitvoert. Daardoor geeft het land meer uit dan het aan inkomsten binnen krijgt. Een *handelsoverschot* is het omgekeerde: er wordt meer waarde uitgevoerd dan er wordt ingevoerd. De *handelsbalans* is een belangrijk politiek-economisch meetinstrument. Wie te weinig verdient en toch ontwikkelingsplannen heeft, moet elders geld gaan lenen. Dat is de relatie tussen handelsbalans en schulden.

watervoorraden met cisternen, dammen, waterkeringen en herbebossing. Ondanks klimaatproblemen lukte het om de productiviteit in de landbouw op te voeren. Kaapverdië werd zelfs nagenoeg zelfvoorzienend wat betreft vlees en groenten: een geweldige prestatie.

3.11 Guinee-Bissau

Ook Guinee-Bissau gaf eerste prioriteit aan landbouw en voedselvoorziening. In de moerassen langs de kust kon rijst worden verbouwd en in het binnenland werd katoen gepropageerd. De kust en de eilanden waren ook geschikt voor groenten en fruit, en uitbreiding en modernisering van de visserij was mogelijk. Er was al ervaring met het produceren en persen van oliezaden. En er viel niets te nationaliseren. De regering hervormde de landbouw door herverdeling van grond over productiecoöperaties. De alfabetiseringscampagne volgens de methode Freire werd voortgezet. Met Guinee Conakry werd geruzied over rechten op mogelijke oliewinning langs de kust: welke offshore-zones hoorden bij welk land, en waar zat precies de olie? Het waren jaren van optimisme en solidariteit in het land zelf, bij de PAIGC, onder ambtenaren, hulporganisaties en solidariteitsgroepen die elkaar in informele sfeer ontmoetten in de kleine, overzichtelijke hoofdstad Bissau op terrasjes en restaurants op het centrale plein of in de ministeries. Het ging om hulp bij alfabetisering, vaccinatie van kinderen, het opzetten van voedselprojecten, steun aan kleine werkplaatsen en fabrieken. De mensen in Guinee-Bissau voelden zich nog betrokken bij zulke ontwikkelingen.

Maar de wonden van de oorlog lagen nog open en sommige zaken lagen nog gevoelig. De vraag bleef openstaan wie de credits voor de bevrijding kreeg, wie zo lang het verzet hadden geleid, en daar zo weinig voor terugzagen. Want op die terrasjes, in die restaurants en ministeries waren het vooral Kaapverdiaanse ambtenaren en politici die acte de présence gaven. Inheemse commandanten en hun volgelingen hadden hun eigen eethuizen, kroegen en danstenten. De kloof tussen die twee groepen groeide. Maar wie die verschillen niet zag, kon blijven dromen dat het goed ging en het dankzij de internationale hulp en goede mensen nog veel beter zou gaan. Want de internationale hulp beleefde hoogtijdagen.³²

Onder couppeleger Nino Vieira werd tussen 1983 en 1986 bijna 12 miljard dollar geïnvesteerd in het ontwikkelingsplan. Er werden vijf zeehavens gebouwd. Het internationale vliegveld Bissalanca werd opgeleverd en men bouwde wooncomplexen en hotels. Er werd geïnvesteerd in de vis- en fruitconserven-industrie. Er werden ook fouten gemaakt. Het stabiliseringsplan van 1984 mislukte door gebrek aan deskundigheid. De economie en de financiën raakten in het slop. De globale economische crisis van de jaren '80 sloeg hard toe en door verlies van de marktwaarde van aardolie daalden de inkomsten uit olie en gas. Als de overheid flink op haar uitgaven zou bezuinigen, dan wilde het IMF leningen verschaffen in het kader van 'herfinanciering van de betaling van schuldverplichtingen'. Met een 'correctief beleid' werden salarissen bevroren en

³² Dit was nog in de jaren van nagenoeg onbegrensd geloof in solidariteit en maakbaarheid in de ontwikkelingssamenwerking, die toen nog ontwikkelingshulp heette, waarmee ook ik mijn brood verdiende.

openbare uitgaven ingekort. De economie opende zich voor buitenlands kapitaal. Vooral van Frankrijk en Portugal werd veel verwacht. De sector telecommunicatie kreeg hoge prioriteit.

In 1984 bezocht Nino Vieira met enig succes Portugal en Brazilië voor het bepleiten van gepri-vilegieerde en preferentiële samenwerking tussen de drie landen. Voor Guinee-Bissau was 1985 het Jaar van de Hoop. Meer discipline moest betere resultaten opleveren. Door de partij en het staatsapparaat te versterken zouden economisch herstel, gezondheidszorg en effectieve corruptiebestrijding worden gerealiseerd. Nino Vieira raakte teleurgesteld over het gemak waarmee sommige partijbonzen zich verrijkten. Hij lanceerde een moreel appél en ontsloeg corrupte politici en ambtenaren. Maar moraliseren alleen hielp niet.

In de jaren 1986-89 gaf het land, net als de meeste Afrikaanse landen, veel meer uit aan het leger dan aan onderwijs en gezondheidszorg, terwijl de economie achteruit sukkelde. Prijzen van exportproducten daalden. In 1989 hielp Portugal met het opzetten van een commerciële bank maar dat ging niet goed, en Manuel dos Santos, de competente minister van economische zaken, nam teleurgesteld ontslag. Het IMF verloor het vertrouwen in Guinee-Bissau en schorste toegezegde leningen. Zo ontdekte het land, terwijl de val van het IJzeren Gordijn naderde, dat grootse voornemens, flinke investeringen in havens en gebouwen, en preken over moraal en discipline niet genoeg waren om een sterke economie op te bouwen. Corruptie, lamlendigheid en zelfverrijking hielden de bovenhand. Ondanks de olie zag de toekomst er voor Guinee-Bissau nog niet goed uit.

3.12 Guinee-Conakry

Het land had bij de onafhankelijkheid nauwelijks kapitaal en het hele volk was analfabeet. Het eerste driejarenplan 1961-63 was er een van vallen en opstaan en van de dingen leren door ze te doen. In de eerste jaren leed de staat grote verliezen door gebrek aan kennis, ervaring en kaders. De regering deed een stap terug met de opschorting van het staatsmonopolie op de buitenlandse handel. Door de grote voorraden bauxiet, hoogwaardig ijzererts, uranium, diamanten en goud zou het een rijk industrieel land kunnen worden. Maar de mijnen waren eigendom van Franse, Canadese en Amerikaanse belangen, een staat binnen de staat waar de bevolking weinig aan had. Libanese handelaren controleerden de meeste binnenlandse handel en financiële transacties. Ondernemende types maakten misbruik van de zwakte van de staat en onderhielden een uitgebreide zwarte markt met winstgevende smokkel van valuta en goederen. De overheid reageerde met nu eens strengere controle, dan weer het laten vieren van de teugels.

Maar in 1964 werd het beleid veel strikter. De staat nam het monopolie op buitenlandse handel weer terug. Sekou Touré nationaliseerde twee diamantmijnen en het bauxiet- en aluminiumbedrijf op de Los-eilanden. Spoorwegen, fabrieken, plantages, havens, energiewerken en internationale handel kwamen in handen van de staat. In het onderwijs werd veel geïnvesteerd. Deelname er aan steeg van 8% in 1958 naar 65% in 1966. Guinee ontwikkelde een heel eigen onderwijssysteem, met honderden basisscholen, pedagogische en polytechnische instituten,

bouwopleidingen en een centrale universiteit. Socialistische landen investeerden in onderwijsontwikkeling en veel Guineese jongeren studeerden in het Oostblok. De regering koos voor publiek-private ondernemingen met ruimte voor buitenlands kapitaal. Franse banken werden onteigend en Guinee kreeg een Nationale Bank en een eigen munteenheid, de Guineese Franc of syli. De staat gebruikte de winsten van banken en bedrijven voor sociale en economische ontwikkeling, met name werkgelegenheid en scholing. Parallel daarmee groeiden de vakbonden. Het zevenjarenplan 1964-1970 werd daarna aangenomen.

Het stimuleren van de landbouw stond voorop als motor van de economie en als basis van de gewenste voedselautonomie. Het voor voedsel bestemde areaal werd uitgebreid en daarnaast werd ook de productie van handelsgewassen opgevoerd. De coöperatieve beweging werd gestimuleerd. In 1964 alleen al kwamen er 550 productiecoöperaties in de landbouw met zowel communale als particuliere akkers. Een stijgend aantal staatsplantages verbouwde exportgewassen. In alle 30 administratieve districten kwam een modelbedrijf voor land- en tuinbouw en veeteelt. Voor kleine boeren en coöperaties kwamen er teams voor begeleiding en ondersteuning. Alles werd gepland en uitgevoerd langs de lijnen van het Oost-Europese socialisme. Dat ging gepaard met mislukkingen en teleurstellingen, en met verloop van tijd raakte bij de boeren het enthousiasme op.

Sékou Touré wilde de relatie met Frankrijk verbeteren. Na meerdere pogingen bezocht hij het land in 1978, en in 1982 kwam Mitterrand op tegenbezoek. Na wat gesputter over mensenrechten werden zij het eens: Franse bedrijven mochten ijzererts gaan delven in de Nimbabergen en offshore naar aardolie zoeken. Die vonden zij daar ook. Ook bezocht hij Arabische en Afrikaanse landen op zoek naar spreiding van internationale financiering van de grondstoffenwinning. Dat was nodig, want Guinee raakte zwaar in de schulden na het toeslaan van de oliecrises van de jaren '70. Meer vreemd geld was ook nodig voor de exploitatie van de gevonden bauxietreserves die Guinee tot de tweede aluminiumleverancier van de wereld maakten.

Maar na de coup van Lansana Conté in 1984 werd Touré's aanpak uitgekleeft. Semi-staatsbedrijven werden ontmanteld en landen die dat wilden, konden komen 'om de economie te redden'. De VS, Frankrijk, Japan, Duitsland en Rusland schoten te hulp met financiële steun, veel meer leningen dan investeringen. Daardoor groeide de buitenlandse schuld die eind 1984 al 800 miljoen dollar bedroeg op 5,8 miljoen inwoners; 140 \$ per persoon. Daarmee kon Guinee niet meer voldoen aan de richtlijnen van het IMF en de Club van Parijs. Onder Franse druk devalueerde de regering de nationale munt met 100% en in de overheidsuitgaven werd drastisch gesnoeid. Onder die voorwaarden mocht Guinee terugkomen in de CFA-zone. Eind 1985 stelde Conté's junta een Programma voor Economisch Herstel voor.

Landbouw, vooral de rijstproductie, kreeg veel nadruk want voedselzelfvoorziening was nog lang niet gerealiseerd. Bedrijven in landbouw en industrie werden geprivatiseerd. In 1985 was aluminium goed voor 90% van de exportinkomsten. De Amerikaanse bedrijven ALCAN en ALCOA werkten samen met de regering en de Wereldbank aan de ontwikkeling van nieuwe bauxietmijnen en een spoorbaan naar de haven van Conakry. Het hele gebied werd verboden

voor de bevolking; de aluminiumsector bleef een staat binnen de staat, maar nu met deelname van de staat. Zo kwam er meer geld binnen, maar toch moest er vanwege de schuldenlast nog flink worden doorbezuinigd. In 1986/87 werd nog veel overheidspersoneel ontslagen. In 1988 kregen de overgebleven ambtenaren 80% loonsverhoging, wat leidde tot heftige prijsexplosies en inflatie. Burgers protesteerden tegen de duurdere consumptieartikelen en woninghuren, waarna de regering de prijzen bevroor. Ondanks de minerale rijkdommen en vruchtbare grond was Guinee nog steeds niet rijk. Een kleine elite controleerde alles en plukte de vruchten ervan, samen met buitenlandse investeerders en ondernemers. Door de coup van Lansana Conté werd de bevolking weer uitgesloten en sociale projecten werden gestaakt. Burgers dachten met weemoed terug naar de tijd van Sékou Touré, ondanks diens vaak dubieus genoemde aanpak.

3.13 Ivoorkust

De regering van Houphouët-Boigny koos voor liberalisatie en staatskapitalisme. Er werd niets genationaliseerd. Fabrieken waren er niet, handel vond de regering geen zaak voor de staat, en land werd gezien als belangrijkste bezit en rijkdom van de natie, vastgelegd in geregistreerde eenheden. Niet om te verdelen, maar om te ontwikkelen. De staat stimuleerde het vrije ondernemerschap, trok buitenlands kapitaal aan en investeerde zelf in de commerciële landbouw waarin 90% van de Ivorianen werkten. Het ging om koffie, rijst, katoen, cacao, bananen, maïs, rubber en palmolie. De houthandel werd opgevoerd en er was een goede voorraad ontginbare diamanten.

Ongebruikt land werd onteigend. Dat ondergroef het traditionele beheer van de gemeenschappen met wisselteelt en braakligging, en versnelde de ontwikkeling van de privésector in de landbouw. Grond werd goedkoop gekocht of weggegeven aan loyale ambtenaren, militairen en ondernemers. De economie van Ivoorkust groeide aanvankelijk jaarlijks met 6%. Tussen 1960 en 1965 werden 25 industriële bedrijven gestart. Een ‘investeringscode’ garandeerde dat het land niet tot onteigening van buitenlands bezit zou overgaan zonder akkoord over een gepaste compensatie. Investeerders maakten grote winsten. Arbeid was er goedkoop, want aan de sociale omstandigheden van werknemers hoefden zij niets te doen. Veel arbeiders kwamen uit de buurlanden. Plantages, buitenlandse handel en banken bleven eigendom van de staat en buitenlanders samen. Amerikaanse bedrijven zochten naarstig naar olie en mineralen. De industriële ontwikkeling was helemaal in Amerikaanse handen. Frankrijk had de meeste belangen in Ivoorkust, gevolgd door de VS, Duitsland en Israël. In 1962 begon de regering de winsten met 10% te belasten, tenzij investeerders bereid waren 20% meer te investeren. De opbrengst stak de regering in een ‘Nationaal Investerings- en Financieringsfonds’ dat geld uitleende aan nationale gemengde privaat-publieke ondernemingen.

Van 1966 tot 1978 groeide in een intern stabiel Ivoorkust de economie van 8 tot 10%. In de beginjaren werd veel gedaan aan het verbeteren van de omstandigheden en aan de ontwikkeling van de stadsbevolking. Het minimumloon van industriearbeiders werd verhoogd, maar in de landbouw gebeurde dat niet. Investerings in menselijk kapitaal kregen in Ivoorkust ook veel

aandacht. Scholen werden gebouwd en leraren opgeleid. In 1967 ging al de helft van de kinderen naar school. De staat investeerde in vakopleidingen en het aantal universitaire studenten groeide hard. In 1966 studeerden 1.700 Ivoriaanse jongeren aan universiteiten in acht Afrikaanse landen. Aan volksgezondheid werd veel minder gedaan. Eind jaren '60 was er nog een groot tekort aan artsen, gezondheidscentra en ziekenhuizen. Malaria, TBC, trachoom en lepra waren wijd verbreid. Er waren toen maar 212 artsen, en in Abidjan één ziekenhuis met duizend bedden.

Maar eind jaren '70 sloeg de recessie toe vanwege de eerste oliecrisis in het Westen, en ook in Ivoorkust smolt de relatieve welvaart. De crisis duurde tot 1983 maar ijde in Afrika langer na. Rijke landen kregen te maken met hoge inflatie, snel stijgende rentes, grootschalige werkloosheid, hoge prijzen en dalende koopkracht. Daardoor viel tussen 1980 en 1983 driekwart van de internationale handel van Ivoorkust weg, prijzen van cacao en koffie stortten in en inkomsten daalden. De helft van de industriële bedrijven sloot de poort en 45% van de actieve beroepsbevolking werd werkloos. De buitenlandse schuld verviervoudigde, want er werd veel meer geleend. Het IMF kwam adviseren, waarna president Houphouët-Boigny in het kader van de Structurele Aanpassings Programma's ambtenaren ontsloeg, salarissen bevroor en scholen sloot. De crisis werd ernstiger. Frustratie en teleurstelling vonden hun weg, snel gevolgd door cynisme. Toen nam de corruptie toe bij politici, ondernemers en ambtenaren. Steeds vaker werden daarbij namen uit de omgeving van de president genoemd. In 1984 kwam aan het licht dat de president zelf de hand had in frauduleuze contracten.

Het land had toen al een schuld van zeven miljard dollar op mogelijk tien miljoen inwoners; 700 \$ per burger. De werkloosheid groeide door; niet-Ivoriaanse Afrikanen werden ontslagen en uitgezet. Ivoorkust was een van de grootste cacaoproducenten ter wereld. Dat maakte het land kwetsbaar. In alle zich ontwikkelende landen daalden de inkomsten uit grondstoffen. In 1987 zakte de cacaoprijs op de wereldmarkt weer met 50%. Opvoering van de productie leverde meer prijsdaling op: arme landen beconcurrerden elkaar. De economische klap kwam voor Ivoorkust hard aan. Des te verrassender was het dat president Félix Houphouët-Boigny in zijn geboortestreek in Yamassoukro een nieuwe hoofdstad stichtte ter ontlasting van het gigantisch groeiende chaotische Abidjan. Daar liet hij de Basiliek van Onze Lieve Vrouw van de Vrede bouwen, een kopie van de Sint Pieter in Rome. Veel mensen in Ivoorkust werden kwaad omdat al dat geld aan de ontwikkeling van het land werd onttrokken. De grote corruptiezaken speelden nog en de economie maakte al te lang zware tijden door. Ook de moslims in het noorden waren niet blij met deze christelijke pracht en praal. Zij telden economisch toch al nauwelijks mee, en deze verspilling vergrootte hun gram.

3.14 Togo

In de hoofdstad Lomé werd de Eerste Lomé Conventie van 1975 over handel en hulp tussen Europa en Afrika vastgesteld, en later werden daar ook de vervolgoverleggen gehouden. Togo verbouwde yam, maniok en maïs als voedsel, naast cacao, koffie en katoen voor de handel. In de

noordelijke savannen hield men koeien, schapen en geiten en in de zee en de rivieren werd gevisst. Fosfaat was de belangrijkste minerale rijkdom van Togo. Het nieuwe onafhankelijke Togo was wel gebonden aan een contract uit 1957 met de Franse Compagnie des Mines die alle fosfaatreserves en -mijnen bezat. In 1960 tekende Togo een verdrag waarin Frankrijk verantwoordelijk bleef voor de financiële, veiligheids- en buitenlandse politiek. Na de militaire coup van 1967 werd het volk gemaand om hard te werken; discipline en arbeid waren nodig om het vijfjarenplan 1966-1970 succesvol te maken. Voedselproductie stond toen voorop, met verbetering van traditionele veeteelt en landbouw, aangevuld met rijst. De junta wilde ook de productie van koffie, cacao en katoen uitbreiden en trok daartoe meer buitenlands kapitaal aan. Van die plannen werd alleen de uitbreiding van de cacao gerealiseerd.

Ook Togo had in de beginjaren last van de prijsdaling van agrarische producten op de wereldmarkt. Veel werd geïnvesteerd in industrialisatie: stuwdammen met hydro-elektrische centrales, infrastructurele werken zoals de haven van Lomé, een textielfabriek, fabrieken voor bouwmaterialen en voor het inblikken van vlees en groenten. Particuliere beleggers en banken uit Frankrijk, de VS, Duitsland en Japan investeerden er in. Critici beschuldigden de overheid en de ambtenarij van corruptie, van bureaucratische belemmering van de vooruitgang van tal van projecten, en van het zichzelf verrijken met de opbrengsten uit staatsbedrijven. Het fosfaatcontract werd in 1972 herzien. Daarbij kreeg Togo 35% van de aandelen van de mijnen in handen. In 1974 werd dat opgeschroefd tot 51%. Pas toen kreeg de regering greep op de buitenlandse handel. In 1975 besloot de regering tot volledige nationalisatie van delving, verwerking en verhandeling van fosfaat waarvan Togo intussen internationaal marktleider was. Velen dachten dat de aanslagen en mysterieuze vliegtuigongelukken waaraan de president in die dagen ontsnapte met die nationalisaties van doen hadden. Fransen zouden daar achter gezeten hebben. Ook officiële overheidsrapporten legden dat verband.

De regering Eyadéma wilde de gunst van het zuiden kopen met investeringen in voorzieningen voor toeristen aan de kust, naast het bouwen van een olieraffinaderij en hoogovens voor ijzer en staal. Dat kon omdat in die tijd de mondiale fosfaatprijs weer hoog opliep. Maar helaas stortte die in 1981 voor de helft weer in, en vanwege de recessie in Europa liep ook het toerisme terug en er kwamen nieuwe problemen met de betalingsbalans. De buitenlandse schuld steeg tot een miljard dollar en de industriële ontwikkeling strandde, mede door gebrek aan deskundigheid, waardoor veel investeringskapitaal verloren ging. Heronderhandelingen met IMF en Europese schuldeisers leverden herfinanciering op die wel moest samengaan met begrotingsdiscipline en structurele aanpassingen. Togo balanceerde op de rand van een bankroet. President Eyadéma zag hoe in de crisis de economische macht nog steviger in handen van de zuidelijke elites kwam, terwijl zijn ambitieuze staatsprojecten niet van de grond kwamen. In 1984 onderhandelde hij opnieuw met de Club van Parijs. Het IMF stelde nog strengere maatregelen voor. Lonen werden bevroren en investeringen van de overheid tot nul teruggebracht. Zware belastingen moesten worden ingevoerd, naast een 'solidariteitsbelasting': van elk inkomen moest 5% in de speciale solidariteitspot van de overheid. Het exportvolume van fosfaat verdubbelde maar de prijs bleef laag. En in het noorden sloeg de Saheldroogte toe.

Door dit alles verbeterde de economie nauwelijks. Het grootste probleem: aan de ruilvoet tussen Togo en de rijke landen veranderde er niets. Er kwam gewoon geen eerlijke, realistische prijs op de wereldmarkt voor met bloed, zweet en tranen geproduceerde agrarische en minerale producten. Economische crises leidden tot binnenlandse spanningen. In 1986 stond het fragiele evenwicht tussen de militairen en de zakenelite, tussen de volken van het noorden en die van het zuiden, onder druk. In 1988 hervatte de regering Eyadéma de onderhandelingen met het IMF en nieuwe afspraken werden voorbereid. Maar onrust vanwege de slechte economie sudderde door tot in 1990, met opstanden in de steden.

3.15 Dahomey (later Benin)

Het land had bij de onafhankelijkheid al een handelstekort van 5 miljard Franc CFA. President Maga erfde een failliete economie en een corrupt bestuur. Landbouw en industrie stagneerden en in het noorden was honger. In de steden was men ontevreden over de lonen, de werkgelegenheid en de voedselprijzen. De onafhankelijkheid begon vanaf de eerste dag, 1 augustus 1960, met een golf van stakingen. Frankrijk was blij van deze moeilijke kolonie af te zijn.

In het eerste meerjarenplan 1962-1965 zouden er productiecoöperaties komen voor voedsel- en handelsgewassen. Ook zou worden geïnvesteerd in lichte industrie, onderwijs en gezondheidszorg. Maar het bleven papieren plannen. De regering investeerde in prestigeprojecten en de boeren moesten op collectieve akkers gaan samenwerken, wat dalende productiviteit en boze boeren opleverde. Maga nationaliseerde banken en fabrieken en maakte er gemengde bedrijven van: staatseigendom gefinancierd met privékapitaal uit Frankrijk, de EEG en de VS, en in mindere mate uit het Oostblok. Buitenlandse investeerders kregen gunstige voorwaarden. Deze ontwikkelingen gingen gepaard met toenemende fraude, corruptie en verduistering. Na 1965 zakte het land steeds dieper in de put. De meeste burgers waren aangewezen op zelf verbouwd voedsel en de verkoop van eventuele overschotten. De vooral in buitenlandse handen zijnde plantages bleven gewoon door produceren, niet gestoord door de nauwelijks gewelddadige, onbloedige machtswisselingen.

De revolutie van Kérékou van 1972 zorgde voor een breuk. Na de revolutie werden alle buitenlandse bezittingen genationaliseerd. Benin brak met Frankrijk en ging de Socialistische Republiek Benin³³ opbouwen. Die omslag viel in het Westen niet in goede aarde. Het land kreeg last van huurlingen en militaire invasies die handelden 'in opdracht van het buitenland'. Begin 1977 werd een invasie afgeslagen waarin aanwijsbaar Frankrijk, Marokko en Gabon samenwerkten. Zulke acties versterkten binnen Benin de positie van de junta die hard werkte aan eenheid en stabiliteit. Door veroudering van de bomen daalden de opbrengsten van palmboomplantages, maar de export van suiker en katoen leverde meer inkomsten op. Benin had 400.000 hectaren commerciële plantages. In 1982 werd voor de kust aardolie ontdekt; een oplossing voor de

³³ *Benin* of *Bini* was de door de Portugezen gebruikte naam van een koninkrijk in Nigeria (1180-1897) dat bekend stond vanwege de prachtige bronswerken. Het lag in het zuiden van midden-west Nigeria, in het gebied van de verwante en zelfs overlappende volken van Edo, Ife en Yoruba.

werkloosheid en de energie-afhankelijkheid van het buitenland. Tegelijk werden in het noordoosten grote fosfaatlagen gevonden, aansluitend bij die van Togo. In 1983 lanceerde het regiem een ambitieus nieuw vijfjarenplan.

Maar bijna meteen kwamen er grote tegenvallers. In het noorden sloeg de grote droogte toe. Benin riep de noodtoestand uit en vroeg bevriende landen en internationale organisaties om hulp. De droogte hield aan, met in de eerste helft van 1984 een graantekort van 70.000 ton. Het werd nog erger toen Nigeria duizenden Beninse migranten terugstuurde en de grenzen sloot. Handel en verkeer in de haven van Cotonou vielen stil. In 1985 dwong de crisis Benin om toe te geven aan de druk van het IMF. Het moest voldoen aan de voorwaarden voor structurele aanpassing met een inkomstenbelasting van 10% en korting op uitgaven voor sociaal welzijn. Dat werkte negatief uit voor onderwijs, gezondheidszorg en voorzieningen voor ouderen en gebrekkigen. De tweede helft van de jaren '80 was een tijd van bezuinigingen waarde bevolking langzaam aan wende. Spanningen tussen burgers en de staat droegen bij tot betere samenwerking tussen burgers, los van de staat. Begin 1989 staakten scholieren, studenten en leerkrachten tegen de IMF-eisen. Beurzen, salarissen en vergoedingen werden allang niet meer uitbetaald. De regering kon hen niet tegemoetkomen, want het geld was op. Heel 1989 demonstreerden burgers nog en toen kwam het einde van de Koude Oorlog en brak de regering Kérékou met het Marxisme. Het volk leek daar blij mee te zijn.

3.16 Sierra Leone

De regering had veel te weinig geld voor het eerste tienjarenplan en zocht 164 miljoen Britse ponden voor investeringen in transport, communicatie, energievoorziening en nutsbedrijven, plus 25 miljoen voor landbouw en industrie. De helft werd geacht van Engeland, de VS en West-Duitsland te komen, maar dat wisten die landen zelf nog niet. Ontwikkelingshulp bestond nog nauwelijks en niemand maakte haast om een aandeel te leveren. In 1966 was nog maar heel weinig gerealiseerd en de regering moest de ambities omlaag schroeven. Na de coup van Siaka Stevens in 1968 ging zijn regering energiever te werk door te investeren in deelname van het volk aan cultuur, onderwijs, voedselvoorziening en gezondheidszorg. Economisch ging het in de eerste jaren onder Stevens redelijk. Hij koos voor een socialistische koers en bevorderde voedselzelfvoorziening. De houtkap werd genationaliseerd en de staat nam een meerderheidsbelang in het DIMINCO-mijnbedrijf dat jaarlijks een half miljoen karaat aan diamanten opgroef en verhandelde. Het sloot allianties met andere erts producerende landen ter bescherming van de prijs van bauxiet en ijzer. Om de toegevoegde waarde in eigen hand te houden, werd geïnvesteerd in de verwerkingsindustrie.

Maar na 1979 kwam er een omslag. De beloften van radicale politieke en economische hervormingen waren niet waargemaakt. De inflatie nam toe, alles werd duurder en de levensvoorwaarden werden slechter. De export bracht minder op en de schulden bij het buitenland groeiden. Daarmee nam de corruptie binnen de overheid toe en het gebrek aan efficiency van de bestuursorganen werd zichtbaar. De regering reageerde met autoritair gedrag. Siaka Stevens

maakte zich uiteindelijk drukker om het handhaven van zijn macht dan om het oplossen van de problemen. Hij nam ook averechtse besluiten. Hij gaf aan Bethlehem Steel grote concessies onder te gunstige voorwaarden en ging akkoord met bevrozing van de lonen. Hij paste de bezuinigingseisen van het IMF toe en onderhandelde met de zakenelite over liberalisatie en privatisering. Voedselschaarste werd normaal en in de steden werd de zwarte markt endemisch. Inflatie en prijsstijgingen ondermijnden de koopkracht van werkende mensen. Lonen werden steeds later uitbetaald. Parlementariërs kregen hun salaris uitbetaald in zakken rijst die zij op de zwarte markt doorverkochten. Diamantsmokkel werd big business. Dus ontving de staat minder harde valuta waarvoor de opbrengst uit koffie en cacao geen compensatie bood. In 1982 moest de regering viermaal noodleningen afsluiten om de olierekening te betalen. Corruptie en zwarte markt bereikten alarmerende niveaus. De almachtige Libanees handelselite, aangevoerd door de multimiljonair Jamil Saïd Muhammad, had een vaste greep op de parallelmarkt die intussen 80% van de import en 70% van de export controleerde. De helft van het BNP circuleerde ondergronds. De smokkel van goud en diamanten bedroeg zo'n 150 miljoen \$ per jaar. De officiële exportverdiensten zakten tussen 1980 en 1984 van 80 miljoen dollar naar 14 miljoen. Daar viel niet tegenop te knokken.

Steeds meer overheidsdienaren raakten betrokken bij corruptieschandalen. Stevens stelde onderzoekscommissies in die in twee jaar tijd 2.000 verdachte gevallen onderzochten. In oktober 1984 publiceerden zij hun bevindingen. Honderd jonge ambtenaren werden ontslagen, niemand van enig belang werd vervolgd en maar zes daders gaven geld terug. Het volk voelde zich bedrogen. De opnieuw buitengesloten arme gemeenschappen in de binnenlanden en de groeiende massa werkloze jongeren in de steden zagen hoe de oude groepen in en rond Freetown zich weer de macht en de rijkdom toeëigenden. De vermoeide Siaka Stevens nam afscheid en de nieuwe president Momoh riep in 1987 de economische noodtoestand uit. De regering wilde het monopolie over de handel in goud en diamanten krijgen. Het belaste alle importgoederen met 15% extra en verlaagde de lonen van het overheidspersoneel. Maar Momoh was zwak, hij werd omgeven door corrupte adviseurs, en van zijn hervormingen kwam weinig terecht. De chaos nam toe en het land kon de ingevoerde benzine en diesel niet meer betalen. Steden kwamen maandenlang zonder licht te zitten en de voorziening van drinkwater kwam in gevaar. Stadsbewoners konden niet meer in hun behoeften voorzien. In de eindfase van de Koude Oorlog zat Sierra Leone economisch en sociaal helemaal aan de grond.

3.17 Liberia

Het onafhankelijke Liberia was 'gezegend' met een volledig koloniale exploitatie-economie. In 1926 kregen de Amerikaanse rubbermaatschappijen Firestone en Goodyear er voor 99 jaar concessies met enorm veel grond, en Liberia werd in feite de Firestone-kolonie. Met de winning van aardolie, diamanten en ijzererts gebeurde hetzelfde: als die werden gevonden op concessies van de rubberbedrijven, dan was dat automatisch hun eigendom. Lokaal verzet tegen die ontwikkelingen leidde regelmatig tot ingrijpen door Amerikaanse mariniers. Op papier had Liberia altijd een grote koopvaardijvloot, want Amerikaanse en andere schepen voeren vanwege de be-

lastingen en de aansprakelijkheid ‘onder Liberiaanse vlag’. Amerika had zo de facto een kolonie in Afrika, want Amerikaanse militairen beschermden er Amerikaanse commerciële belangen die een land en een volk uitbuiten, met als middlemen een corrupte Krio-regering die het daar aangetroffen volk bestuurde namens de VS. De overgrote meerderheid van de autochtone mensen was goede grond kwijtgeraakt, moest ongeschoolde onderbetaalde arbeid verrichten op plantages en in mijnen, kreeg geen onderwijs en had geen enkele zeggenschap. Tijdens de wereldoorlogen moest Liberia grondstoffen leveren voor de Amerikaanse oorlogsindustrie. In 1944, tijdens de Tweede Wereldoorlog, werd de Creool William Tubman president.

In de jaren daarna veranderde er weinig. De open-deur-politiek trok veel buitenlandse ondernemers, investeerders en exploitanten van bodemschatten aan die mee gingen doen met de verdeling van de rijkdommen en de uitbuiting van de bevolking. Tussen 1940 en 1960 werd wel veel geïnvesteerd in elektriciteit voor de steden; later ook in waterleiding en riolering. In 1980 kondigde de junta van president Samuel Doe het begin van democratisering aan. Meteen kwam het IMF met een contract met afspraken voor structurele aanpassingen door in de overheids-uitgaven te snijden, ambtenaren te ontslaan en staatsbedrijven te privatiseren. Inzakken-de exporten, dalende lonen, stijgende werkloosheid en een snel groeiende buitenlandse schuld vormden een explosief mengsel. Intussen ging de levering van rubber, mineralen en agrarische grondstoffen aan de VS en Engeland op basis van slecht betaalde arbeid gewoon door. Dat bleef zo totdat in mei 1990 de tijdbom ontplofte.

3.18 Ghana

De eerste regering onder Nkrumah wilde de staat Ghana controle geven over handel en geldverkeer. Een eigen Ghanese munt, de cedi, kwam in plaats van Brits geld. Het centrum van de internationale cacaohandel verhuisde van Londen naar Accra. De regering nationaliseerde al in 1960 vijf Engelse goudmijnen en nam ook de diamanthandel over. Toch hielden nog veel buitenlandse bedrijven een stevige greep op handel en industrie, maar die moesten wel een flink deel van hun winst in Ghana herinvesteren. Binnen de kortste keren bedachten zij trucs om op papier geen winst te halen of zelfs met verlies te draaien en toch grote bedragen het land uit te sluisen. Dit was en is nog steeds de praktijk bij veel internationale bedrijven met vestigingen in Afrika. Steekpenningen voor bestuurders, belastingontduiking en ongecontroleerde uitvoer van gemaakte, niet geboekte winsten gaan daarbij samen. Zo krijgt de staat minder inkomsten, is er meer zelfverrijking door ambtenaren en politici en wordt er minder geïnvesteerd in economie en dienstverlening. Ghana richtte, eerst met hulp van Engeland, later van Rusland, een staatsbedrijf op voor koopvaardij schepen. De handelsrelatie met het Oostblok werd verder ontwikkeld.

Vanaf dit punt werd de vraag belangrijk hoe het dan verder moest. Sinds 1959 omarmde Nkrumah's Congress Peoples Party, de CPP, het idee van Afrikaans Socialisme. In de partij, de media en het volksonderwijs werden stevige debatten gevoerd over de invulling daarvan. In 1962 evalueerde het Elfde Congres van de CPP de ervaringen van de eerste vijf jaren. Het Congres

lanceerde een nieuw socialistisch programma met de slogan ‘Werk en Geluk’. Wetenschappelijk Socialisme werd het ideologische fundament van de partij, maar over de concrete invulling daarvan verschilden men al gauw van mening. Veel inspiratie daarvoor kwam van de Britse sociaaldemocraten, maar dat botste met de thesen van het marxistisch leninisme. Dus botsten ook de volgelingen van die twee stromingen, wat de eenheid in de politiek ter linkerzijde niet bevorderde.

Ghana werd in 1963 lid van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid, de OAE. In juli 1963 ging een zevenjarig ontwikkelingsplan van start dat veel waarde hechtte aan industrialisatie. Tientallen bedrijven werden opgericht. Het begon met de grote Akosombodam en de elektriciteitscentrale in de Volta-rivier, met daarbij een aluminiumsmelterij- en walserij, allemaal in de jaren '60 gebouwd met hulp van de Wereldbank, de VS en Engeland. Een hoogovencomplex volgde. Het nationale communicatienetwerk zou worden verbeterd en in Tema vlakbij Accra kwam een nieuwe zeehaven. Tegelijk ontwikkelde Ghana een plan voor reorganisatie en verbetering van de landbouw. De regering wilde loskomen van de monoculturen. De productiviteit per gewas moest omhoog en de veeteelt zou worden geprofessionaliseerd. Voor zulke omvangrijke projecten moest wel geld worden geleend, zowel van het Westen als van het Oostblok. Ghana deed ook veel aan interne accumulatie van kapitaal; veel meer dan andere Afrikaanse landen. Dat ging via bedrijfs- en winstbelastingen, in- en uitvoerheffingen, staatsloterijen, spaarprogramma's en belastingen op consumptiegoederen en omzetten. De meeste nieuwe bedrijven waren van de staat of gemengd. De overheid controleerde het nationale handelsnetwerk. De landbouw zette in op collectieve productiecoöperaties, ondersteund door machine- en tractorstations. Rusland hielp bij de ontwikkeling van de nationale landbouwbedrijven. Grote privébedrijven en buitenlandse plantages werden ontmoedigd; dit was het spiegelbeeld van Ivoorkust.

Maar de strijd om economische verzelfstandiging bleek zwaarder dan men dacht. De prijzen van cacao daalden en het begrotingstekort daalde mee. Engelse chocoladebaronnen voelden zich door Ghana beknot in hun activiteiten en boycotten de Ghanese cacao. Deze cacaocrisis bracht het zevenjarenplan in gevaar. De regering besloot om de invoer van luxe goederen te beperken. Economische problemen bleven toenemen en de prijzen van voedsel en dagelijkse benodigheden stegen, maar de lonen bleven gelijk. Uit binnen- en buitenland kwamen signalen van stijgende onvrede. De cacaoprijs bleef dalen en de boeren van Ashanti voelden zich door hun ‘Verlosser’ bedrogen. Na de 1966-coup tegen Nkrumah werd het zevenjarenplan geborteerd. Importen werden vrijgegeven en buitenlands kapitaal kreeg de vrije hand. De nieuwe bourgeoisie greep de macht in eigen voordeel. Staatsbedrijven werden gesloten en de werkloosheid steeg. De regering Busia bezuinigde streng en devalueerde de cedi. De regering Acheampong liet na de coup van 1972 de ambitieuze plannen voor industrialisatie vallen. Als speerpunt voor de nationale strategie koos die voor steun aan de cacaoboeren. De president begon de campagne ‘Feed Yourself’ voor voedselautonomie, nationale zelfvoorziening en eigen initiatief daarvoor onder de bevolking. Maar zijn economisch beleid mislukte.

Na 20 jaar onafhankelijkheid had Ghana een inflatie van 63%, een reusachtige buitenlandse schuld, en een munteenheid zonder waarde op de zwarte markt. In 1979 nam president Limann

afstand van het linkse economische beleid van Nkrumah en Rawlings. Hij paste de richtlijnen van het IMF toe, in een poging om de gaten in de begroting te dichten. Hij probeerde ook om externe financiers aan te trekken. Daarnaast wilde hij de prijsdaling van de cacao opvangen door drastische importbeperkingen, ook van voedsel. De voedselprijzen stegen tegenover een dalende koopkracht. Onvermijdelijk volgden in 1980 en 1981 stakingen en demonstraties. Toen pleegde Rawlings zijn tweede coup. Meteen zette hij weer een socialistische koers in. Zijn militaire regiem haalde hard uit naar de corruptie. In twee maanden stegen de belastinginkomsten met 400%. De zwarte markt, de kalabufe, werd grotendeels teruggedrongen.

Ghana nam weer afstand van het IMF-model. Begin 1983 presenteerde de junta een vierjarenplan voor economische ontwikkeling. Banken en internationale handel kwamen onder de staat, met Oostbloklanden werd nauwere samenwerking gezocht, en voor de armsten werd een keten van staatssupermarkten opgezet. Er kwam weer rust in het land, maar de staatsschuld liep op tot 6 miljard dollar en de regering moest met het IMF onderhandelen over een stand-by krediet van 300 miljoen US dollar. Daarvoor moest bezuinigd worden, waardoor vooral de stedelijke middenklasse getroffen werd. Het volk mopperde, maar harde confrontaties tussen volk en regering bleven uit. Dat lukte de junta door de zwarte markt streng te controleren en met een goede PR-campagne: voorlichten, communiceren, laten zien wat wel goed ging. Binnen Ghana werkte dit uitstekend. De bevolking voelde zich gewaardeerd en betrokken en er ontstond een nieuw elan.

De echte problemen kwamen uit het buitenland. De regering Limann had bij Nigeria een olieschuld opgebouwd van 200 miljoen dollar en het buurland eiste dat bedrag op. In het buitenland werden goed georkestreerde campagnes opgezet tegen de ‘excessen van Rawlings en zijn militairen’. Behoudende Afrikaanse landen deden hun best om Rawlings bij Libië weg te houden. Intussen ging het in Ghana niet zo goed meer als gehoopt werd. Cacaoboeren moesten bijvoorbeeld hun oogst aan de regering verkopen die er maar een fractie van de wereldmarktprijs voor gaf. Op het wegsmokkelen van cacao via de zwarte markt stond de doodstraf. In februari 1983 stuurde Nigeria een miljoen Ghanese migranten terug omdat het zijn eigen economische malaise had. Dat viel samen met buitenlandse pogingen om het regiem van Rawlings te ondermijnen.

Intussen viel er weer genoeg regen en de oogsten werden goed. Tijdens de lange droogteperiode was de elektriciteit op rantsoen gezet. Nu had de Akosombodam aan de benedenloop van de Volta weer voldoende waterdruk. Maar er was een groot tekort aan harde valuta. Reserveonderdelen voor verouderde machines konden niet in het buitenland worden gekocht. Cacao bracht te weinig op om dat te dekken. Weer moest Rawlings de financiële centra in Europa en de VS om leningen vragen. Maar hij zocht ook samenwerking met de revolutionaire Thomas Sankara in buurland Burkina Faso. Die twee droomden van het samenvoegen van hun landen en van gecoördineerde publieke diensten, met name transport en communicatie. Daarvoor wilden zij meer politieke en economische integratie. Maar door deze acties vervreemde Rawlings zich van de nationalistische middengroepen en de zuidelijke elites van Ghana. Hun onvrede dempte hij af met steun aan de armere bevolkingsgroepen. Hij verstevigde zijn greep op het land. En

onder Rawlings werd Ghana door het nakomen van alle voorschriften en voorwaarden alsnog een goede leerling van het IMF.

Om het nationale inkomen te verhogen en de zwarte markt verder terug te dringen, werd de cedi weer gedevalueerd. Om een beeld te geven: tussen 1983 en 1989 verliep die waarde in verhouding tot de dollar van 3 naar 181. In die tijd stegen de consumptieprijzen met 30%. Bij de overheid waren 45.000 werknemers bang om hun baan te verliezen. De kansen om in loondienst een inkomen te verdienen namen af. Ambtenaren kregen loonsverlaging of werden ontslagen. Meer armoede bracht meer honger, kindersterfte en analfabetisme met zich mee. Subsidies werden afgeschaft, belastingen gingen omhoog. Slecht draaiende bedrijven verloren overheidssteun en de staat stopte met het inflatoir bijdrukken van geld. Door die maatregelen verbeterde het banksysteem en liep de inflatie terug van 200 naar 25%. De cacaoproducenten kregen daardoor meer geld voor hun waar.

Door goed mee te doen met het IMF kreeg Ghana genereuze leningen aangeboden. Die gingen wel gepaard met veel sterkere financiële controle door het IMF. In 1987 bedroeg de buitenlandse schuld nog vier miljard dollar. De rentebetaling op niet afgeloste schulden kostte het land jaarlijks tweederde van de exportopbrengsten. In de jaren '80 steeg de productie van cacao, goud, bauxiet en hout hard. Toch leverde de val van de cacaoprijs op de wereldmarkt een verlies op van 200 miljoen dollar, waardoor veel bedrijven moesten sluiten. In 1989 vergaderde de Club van Parijs hierover. Daarna kreeg Ghana een extra lening van 900 miljoen dollar. De Structurele Aanpassings Programma's (SAPs) waren een aanslag op de kwaliteit van de samenleving en er kwam een massale trek naar de steden. Daar groeiden krottenwijken zonder water en sanitair, zoals in het vakbondsbolwerk Sekondi-Takoradi, de derde stad van het land. Maar het bewind was stabiel. Rond 1989 hoopte men echt op economisch herstel ondanks de nog ongunstige vooruitzichten. In 1988/89 moesten nog 120 productiebedrijven hun deuren sluiten omdat zij niet konden opboksen tegen de golf van goedkope consumptieartikelen uit China, Zuid-Korea en Japan. Ghana had behoefte aan langdurige stabiliteit en groei, maar het perspectief bleef vooralsnog vrij somber.

3.19 Nigeria

Het land was bij de onafhankelijkheid in 1960 door vertrekkende Britten economisch leeggehaald, en de eerste regering van Azikiwe en Balewa werd daarmee opgescheept. De uitdagingen waren enorm. Het inkomen per hoofd was maar 7% van dat in het Verenigd Koninkrijk. De aantallen geschoolde mensen, artsen en ingenieurs waren in de verste verte niet te vergelijken met de Britse, maar voor Afrika wel relatief groot. Binnen vijf jaar verdrievoudigde het aantal leerlingen van lagere en middelbare scholen en lerarenopleidingen. Het eerste University College was in 1947 in Ibadan geopend met 104 studenten uit verschillende Afrikaanse landen. Er kwamen vier universiteiten bij met in het studiejaar 1967/68 al 7.500 studenten.

Tegelijk bleef voor tientallen miljoenen Nigerianen het leven armoedig en moeilijk. De werkloosheid nam toe en veel schoolverlaters vonden geen werk. De inflatie en de prijzen stegen snel zonder dat de lonen meegroeiden. Toen zakte de cacaoprijs in en de Nigeriaanse economie kwam in de problemen. Desondanks nam het aantal Nigeriaanse miljonairs toe, want veel slimme politici en zakenlui slaagden erin om rijkdom te vergaren: corruptie en geldverspilling werden snel alledaagse praktijken binnen de overheid en het bedrijfsleven. Hoge politici deden aan zwendel, speculatie, intimidatie en afpersing alsof dat hun voornaamste roeping was. De bevolking reageerde metstakingen en demonstraties en er kwam een politieke crisis. Al sinds 1962 ruzieden de politieke leiders van verschillende regionale en etnische groeperingen. Ook was er de spanning tussen traditionele heersers en moderne politici. De laatsten zouden volgens de eersten ‘de ziel van Afrika verkwanselen’, en daarnaast ook nog eens de rijkdommen.

Toch groeide de Nigeriaanse economie. Veel werd geïnvesteerd in energie, industrialisatie en communicatie. Olie werd al sinds 1958 gewonnen. Daar zat groei in, en de elektriciteitsvoorziening groeide mee. Tussen 1960 en 1965 kwamen er ruim 200 nieuwe industriële bedrijven voor olie, gas, chemicaliën, textiel, schoenen, glas, houtverwerking, farmacie, ijzer en staal, bitumen en asfalt, airconditioning en radio's. Arbeiders werden in hoog tempo getraind. De regering moedigde privé ondernemerschap aan en trok investeringsgeld aan van particulieren en overheden. Sinds 1940 waren er al handelscommissies voor palmolie, cacao, aardnoten en katoen. Daar kwamen staatsbedrijven bij voor het beheer van energiestations, spoorwegen, havens en mijnen en van financierings- en ontwikkelingscorporaties. Er was het zesjarenplan 1962-1968 voor ontwikkeling dat 1,2 miljard Ukp nodig had voor landbouw, handel, industrie, transport, communicatie, onderwijs, gezondheidszorg en stadsverbetering. Aan de Niger werd een energiecentrale gebouwd naast hoogovens en een olieraffinaderij. Het buitenland moest voor het meeste geld zorgen. IJzererts, steenkool en kalksteen waren in Nigeria ruim voorradig. Geschoolde burgers deden een beroep op de regering om buitenlandse investeringen te beperken en meer kapitaal in Nigeria zelf te genereren; een stelling die voortkwam uit de Conferentie van Alle Volken van Nigeria die unaniem koos voor de weg naar het Afrikaans Socialisme. De kiezers wilden nationalisatie van ondernemingen en instellingen die in Britse handen waren, of in die van vroegere koloniale en latere Nigeriaanse bestuurders die in zaken gingen. Daarmee werd begonnen, maar toen kwam de Biafra-oorlog (1967-1970) Tijdens het woeden van die oorlog gingen in de rest van Nigeria de zaken, met uitzondering van de industrialisatie, tamelijk gewoon door.

Het chaotische Nigeria was een aantrekkelijk proefgebied voor farmaceutische experimenten. In 1969 deed Pfizer er proeven met het nieuwe antibioticum Trovan dat in de VS niet was toegelaten door de geneesmiddelenautoriteit. In de noordelijke Kano-provincie woedden epidemische cholera, mazelen en hersenvliesontsteking. Pfizer diende 100 doodzieke kinderen met encefalitis Trovan toe; een controlegroep kreeg een ander antibioticum. Kinderen die niet op Trovan reageerden, kregen geen ander middel en stierven. Pfizer zei toestemming van de autoriteiten te hebben voor het experiment. De regering ontkende dat en een bewijs werd nooit gevonden. Pfizer had een Nigeriaanse arts omgekocht met 20.000 dollar. Die had een vervalste

officiële instemming geproduceerd. Pas in 2009 eindigden rechtszaken met financiële schikkingen zonder schuldbekentenis.³⁴

Na de Tweede Wereldoorlog werd in het voormalige Biafra flink in de olie-industrie geïnvesteerd. Die ontwikkelde zich snel en voorspoedig. Nigeria werd de achtste grootste olieleverancier van de wereld; een goede basis voor versnelde economische groei. Gowon ging nog over tot Nigerianisatie van 55% van de transnationale bezittingen in het land. Lokale zakenlieden van alle groepen en gezinden profiteerden ervan, stapelden geld op geld, en de oude corruptie kwam weer helemaal terug. De talloze armen werden niet veel wijzer van deze economische groei. Uit buurlanden kwamen vele duizenden werkzoekende migranten over terwijl in Nigeria zelf de grote trek naar de steden was begonnen. Daardoor ging de vraag naar voedsel het aanbod overtreffen. In 1979 erfde president Shagari deze moeilijke toestand. De voedselprijzen vlogen omhoog, en waar dat gebeurt, ligt maatschappelijke onvrede op de loer. Eind 1980 kwamen in Kano radicale moslims in opstand. De rebellie verspreidde zich tot een nationale campagne tegen de hoge kosten van levensonderhoud. Het leger greep in en doodde meer dan 200 demonstranten. Daaruit volgde in de steden meer opstandig geweld tegen de groei van de kloof tussen arm en rijk, en tegen de rol van het leger.

Toen in 1981 de olieprijs op de wereldmarkt daalden, deden de inkomsten van Nigeria dat ook. Aanpassen was moeilijk. Uit gewoonte bleef men duurder geworden machineonderdelen, luxe goederen en voedsel invoeren, waardoor handelstekorten en schulden sneller stegen. Veel dollars waren nodig voor het runnen van de oliebedrijven en de salarissen van buitenlandse deskundigen. In 1982 ging de val verder. De ambitieuze groene revolutie kwam niet van de grond vanwege de onbetaalbaarheid van grootschalige aankoop van landbouwwerktuigen, kunstmest en hybride zaden. De bouw van de nieuwe hoofdstad Abuja lag stil en het plan van goedkope woningen voor Lagos bleef steken in goede bedoelingen. De buitenlandse schuld klom van 1,6 miljard dollar in 1975 via 7 miljard in 1980 naar 12 miljard in 1982. Waar werkloosheid en armoede groeiden, wonnen ook corruptie, zwarte markt en smokkel terrein. De onrust nam toe, maar de regering had weinig keus want het IMF en de schuldeisers moesten bediend worden en er moest ook nog bezuinigd worden.

President Buhari wilde herkozen worden, dus onpopulaire maatregelen lagen moeilijk. Slim besloot hij om twee miljoen buitenlanders uit te wijzen. Het werd een gedwongen massa exodus van ongekende omvang die inderdaad goed viel bij het eigen volk. Onder druk van het IMF reduceerde Nigeria de importen drastisch. De munt moest devalueren. Terwijl dit allemaal gebeurde, stak de regering minder energie in het economisch herstel en het welzijn van de burgers. De crisis zette door. In 1985 was de schuld 15 miljard dollar. Bij gebrek aan vreemde valuta begon Nigeria met internationale ruilhandel. Toch werd veel olie geëxporteerd voor de renteaflossingen en de noodzakelijkste importen. Vergeleken met andere landen in de regio had Nigeria nog geluk dat het zoveel olie had.

³⁴ Deze affaire deed sterk denken aan het boek van John le Carré en de daarvan afgeleide film *A Constant Gardener* van regisseur Fernando Meirelles van 2005 die Le Carré in Kenia liet spelen.

De regio had het economisch moeilijk in de periode tussen de onafhankelijkheid en het einde van het wereldsocialisme. Als leverancier van agrarische en minerale grondstoffen aan een wereldsysteem dat nog gericht was op uitbuiting van Afrika, was de regio kwetsbaar, wat duidelijk bleek tijdens de opeenvolgende wereldwijde crises. Ook was er nog een onwennig leerproces en het begin van conditionering door de rijke landen via het IMF de Wereldbank en speelde de grote strijd tussen economisch nationalisme en globaliseer. Het aantal geschoolde en ervaren kaders groeide vooral in Nigeria en in Ghana geleidelijk.

4 West-Afrika na het einde van de Koude Oorlog

4.1 Stroomversnelling, burgeroorlogen en stedengroei

Het dichtbevolkte, gevarieerde West-Afrika met de vele grote steden kwam na 1990 in een stroomversnelling terecht. Waar vroeger staatsgrepen en stakingen de politieke sfeer aangaven, begonnen zich in de jaren na de Koude Oorlog krijgsheren en etnische leiders te roeren. Er werden meerpartijstelsels ingevoerd. In de jaren '90 troffen vernietigende burgeroorlogen enkele landen in de regio. Financieel-economisch namen de conditioneringen en bemoeienissen van Wereldbank en IMF toe. Deels leidde dat tot noodzakelijke sanering van overheidsbegrotingen, anderzijds groeide, vanwege de sterk op de vrije markt gerichte aard van de ingrepen, de kloof tussen rijke elites en stedelingen en rest van de bevolkingen, en tussen burgers en de staat. Dat zwengelde de trek naar de steden nog meer aan.

4.2 Meer groei door de vondst van meer olie, gas, goud en mineralen

Stabiliteit en economische groei werden reële perspectieven voor de komende periode, met als grote uitdaging het betrekken van de armere, meer kwetsbare burgers bij de ontwikkelingen. De rol van Brazilië, India en China (de BRIC-landen) in de internationale betrekkingen groeide ten koste van die van Europa. Moslimextremisme en terreur tegen burgers en overheden waren nieuwe uitingen van groeiende weerzin tegen het westen en haar bemoeienissen met Afrika. De ebolaziekte sloeg enkele jaren ongenadig toe in Guinee, Liberia en Sierra Leone.

A De strijd om de politieke macht

4.3 De Kaapverdische eilanden

Het 'Einde Van Het Socialisme' had zijn weerslag op Kaapverdië. Bij de eerste verkiezingen in 1991 waaraan meer partijen deelnamen, verloor de PAICV zijn meerderheid. De nieuwe MPD, de Beweging voor Democratie van Carlos Veiga, werd de grote winnaar. Hij werd premier onder president Antonio Mascarenhas Monteiro. In september 1992 werd een nieuwe grondwet van kracht met daarin verankerd de meerpartijdemocratie. Maar politieke partijen mochten niet bijdragen aan religieuze, regionale of etnische verdeeldheid. Begin 1995 wijzigde Veiga zijn regering drastisch om de overgang naar de vrije markt te versnellen. Ministeries werden samengevoegd en premier Veiga controleerde zelf de coördinatie tussen de partijen.

In de periode Veiga/Mascarenhas (1991-1999) waren de burgerrechten van gevangenen slecht gewaarborgd. Gevangenen raakten overvol en de politie trad hard op tegen lastige gedetineerden. Het regiem had ook moeite met persvrijheid. Zelfs kranten die loyaal waren aan de

regering deden aan zelfcensuur. Kritiek op cijfers van de overheid was verboden en ‘niet loyale’ kranten en journalisten kregen rechtszaken, boetes en gevangenisstraf.

Geruchten over fraude overschaduwden de presidentsverkiezingen van 2001. De marge tussen regering en oppositie was te klein, dus werden er nieuwe verkiezingen uitgeschreven en gehouden. Weer sprak men van bedrog en de Hoge Raad gaf uitsluitel. Pedro Verona Rodriguez Pires van de PAIVC had 17 stemmen meer dan Antonio Mascarenhas Monteiro. En dus werd Pires, ex-premier en voormalig commandant van het bevrijdingsleger, de derde president van Kaapverdië, met José Maria Pereira als premier. Zij dienden probleemloos, wonnen in 2006 moeiteloos opnieuw, en in 2011 werden zij na vrije verkiezingen opgevolgd door kandidaten van de MPD. De vierde president was Jorge Carlos Fonseca. Pedro Pires kreeg de prestigieuze Mo Ibrahim Prijs voor Goed Afrikaans Leiderschap omdat de vreedzame machtswisselingen tussen partijen en personen in Kaapverdië zo voorbeeldig, uniek en bewonderenswaardig waren.

4.4 Guinee-Bissau

Ook voor de politiek in Guinee-Bissau bracht het einde van de Koude Oorlog veranderingen met zich mee. Begin 1991 ging PAIGC akkoord met politieke hervormingen, vooruitlopend op de verkiezingen van 1992. Vanwege crisis en onlusten gingen die niet door, en toen in maart 1993 een hoge militair werd vermoord, werden zij doorgeschoven naar 1994. Koumba Yalà van de PRS, de Partij van Sociale Hernieuwing, verloor krap van Nino Vieira. Tevergeefs beschuldigde Yalà hem van tribalisme, fraude en racisme. Bij de daarop volgende parlementsverkiezingen won de PAIGC weer ruimschoots. Volgens Yalà waren die zetels gekocht. Ondanks een open uitnodiging weigerde hij toe te treden tot de voorgestelde regering van nationale eenheid. Hij en zijn aanhang van het Balante-volk eisten de volledige macht op. Te lang hadden de ‘authentieke inwoners’ geduld gehad met het ‘bestuur van de Kaapverdianen’, maar nu was het op. ‘Alle macht aan het eigen volk’ werd hun leus. De jaren 1997/98 werden een aanloop naar gewapende confrontatie. Die barstte los nadat uit militaire voorraden gestolen wapens naar opstandelingen waren doorgesluisd. Enkele hoge militairen werden gearresteerd en begin 1998 werd brigadegeneraal Ansoumane Mané wegens plichtsverzuim ontslagen. Die beschuldigde de minister van defensie en andere hoge militairen van de wapenaffaire. Ondanks dat gedoe werd in mei 1998 de PAIGC-conferentie gehouden waarop president Nino Vieira werd herkozen als partijvoorzitter.

De ontslagen generaal Mané bezette in juni 1998 met zijn loyale eenheden de kazerne van Bissau. Zij namen strategische posities in en beschoten het presidentiële paleis. Mané eiste het aftreden van Vieira en zijn regering en drong aan op vrije, eerlijke verkiezingen. Maar Senegal en Guinee stuurden 1.700 soldaten om Vieira te helpen. Zelf had hij er ook nog 400. Toch mislukte de actie om de macht voor Vieira terug te pakken. Er werd flink gevochten en er vielen veel doden. Drieduizend buitenlanders werden geëvacueerd en bewoners ontvluchtten de hoofdstad. Veel van Vieira’s mannen liepen over.

De gemeenschap van Portugees sprekende landen CPLP en het regionale ECOWAS³⁵ kwamen bemiddelen. Zij bereikten een wapenstilstand, gevolgd door vredesoverleg in Banjul en Abidjan, en op 1 november 1998 tekenden zij in Abuja, Nigeria, voor de vrede. Guinee en Senegal trokken hun troepen terug en ECOMOG zou het bestand monitoren met honderden militaire waarnemers. Er kwam een regering van nationale eenheid met deelname van de rebellen. Francisco Fadul werd de premier van de overgangsregering onder president Vieira. In maart 1999 waren verkiezingen voorzien voor het presidentschap en het parlement, maar president Vieira stelde die uit tot eind december.

Toen pakte generaal Ansoumane Mané tot verbijstering van de internationale gemeenschap met een goed voorbereide staatsgreep opnieuw de macht. Vier dagen lang werd bloedig gevochten. De gevluchte president Vieira kreeg asiel in Portugal. Mané's junta verweet hem bedrog, hoogverraad en corruptie. Het buitenland veroordeelde de coup en beschuldigde Mané van schending van de vredesakkoorden. Die trok zich daar niets van aan en eiste uitlevering van Vieira. In oktober werd in het stadje Portogole een graf gevonden met 18 dode lichamen, waaronder dat van de geëxecuteerde ex-vice-president Paulo Correia; volgens de junta was Vieira daarvoor verantwoordelijk. Ansoumane Mané meende dat een gekozen president die zich niet aan zijn beloften hield uit het ambt moest worden ontzet en zijn gerechte straf niet mocht ontlopen. Malam Bacai Sanhá werd tijdelijk president en Manuel Saturnino da Costa werd de nieuwe PAIGC-voorzitter.

In november 1999 was de eerste verkiezingsronde met meer partijen. Er gingen 38 zetels naar de PRS, de Partij voor Sociale Vernieuwing, en 28 naar de RGB, de Guinee-Bissau Bafatà-beweging voor Nationaal Verzet. In de tweede ronde werd Koumba Yalà, volkshoofd van de Balante en voormalig schoolmeester, tot president gekozen met 72% van de stemmen. PAIGC was volkomen weggevaagd. Uit de twee winnende partijen PRS en RGB werd een regering samengesteld met Caetano N'Tchama als premier. Na jaren van PAIGC-bestuur vestigden de mensen nu hoop op nieuw leiderschap. Koumba Yalà, die zich graag presenteerde als traditioneel volksoudste, leek die hoop te kunnen waarmaken.

Magiërs, profeten, directe gezanten van de goden en geheime genootschappen hadden meer invloed op de bestuurders van Guinee-Bissau dan adviseurs, ambtenaren, en wetenschappers. Dat gold al voor Vieira, maar nog veel meer voor wie na hem kwamen. Daarbij kwam de weerstand van de oorspronkelijke bewoners tegen mestiezen en Kaapverdianen die niet als eigen volk werden gezien. Er was ook duidelijk verzet tegen moderniteit, modernisering en intellectuelen. Zowel die hang naar traditionele godsdienst, rituelen, kosmologie en genootschappen als dat verzet tegen dominante buitenstaanders en van buiten gekomen regeerders, beïnvloedden in tropisch West-Afrika de verhoudingen en de politiek sterk. In tijden van ernstige crisis

35 ECOWAS staat voor de *Economic Community of West African States*. In feite is het ook een monetaire unie met een gezamenlijke investerings- en ontwikkelingsbank, er wordt samengewerkt aan water en infrastructuur, er is een gedeeld gerechtshof en een gezamenlijke regionale vredesmacht ECOMOG. Er zijn 15 lidstaten: Benin, Burkina Faso, Kaapverdië, Ivoorkust, Gambia, Ghana, Guinee, Guinee Bissau, Liberia, Mali, Niger, Nigeria, Senegal, Sierra Leone en Togo.

kwamen er altijd weer nieuwe spirituele gemeenschappen en leiders naar boven. Koumba Yalà stond bekend als iemand met ernstige stemmingswisselingen die uiterst gevoelig was voor traditionele raadgevers.

Er kwamen weer een paar staatsgrepen of pogingen daartoe. Eind 2000 deden Ansoumane Mané en zijn volgelingen een nieuwe coup poging. Maar de generaal en acht aanhangers sneuvelden in een vuurgevecht met het deze keer loyaal gebleven leger. Begin 2001 trok de RGB zich terug uit de regeringscoalitie. Corruptie en onvrede namen toe. Toen vele miljoenen dollars aan ontwikkelingshulp spoorloos verdwenen, hielden het IMF en de Wereldbank het ook voor gezien. In september ontsloeg president Koumba Yalà drie rechters en de president van de Hoge Raad, en in november ook de minister van buitenlandse zaken. Want die hadden kritiek en wilden het recht waarborgen tegenover de politiek. In december beschuldigde Yalà ex-premier Faustino Imbali van het plannen van een staatsgreep. Het volk werd verteld dat er weer een coup was vrijdeld en dat het leger de schuldigen had opgepakt. De president sloot kranten en radiostations en ontsloeg meer politici en ambtenaren. Eind 2002 stuurde hij het hele parlement naar huis. Hij kondigde nieuwe verkiezingen aan en stelde ze vervolgens weer uit. Leden van de oppositie werden gearresteerd. Crisis alom dus.

Dat zag opperbevelhebber Verissimo Correia Seabra ook. In september 2003 leidde deze militair een staatsgreep zonder bloedvergieten. Het volk dat genoeg had van Koumba Yalà steunde de coupleider. Een militaire junta stelde een overgangsregering samen voor het voorbereiden van verkiezingen. Henrique Rosa, econoom, voormalig voorzitter van de Nationale Kiescommissie, werd interimpresident, met PRS-leider Antonio Sanhá als premier. Begin 2004 werd Maria do Ceu Silva Monteiro benoemd tot presidente van het Hooggerechtshof dat moest toezien op de verkiezingen van maart 2004. Die werden zeer verrassend gewonnen door de PAIGC. Maar toen kwam het leger in opstand. De militairen waren kwaad omdat zij al zes maanden geen soldij hadden ontvangen voor hun deelname aan de vredesmacht in Liberia, en de toestand in de kazernes was slecht.

Na vijf jaar ballingschap kwam ex-president Nino Vieira terug. Bij presidentsverkiezingen drie maanden later won hij krap met 52,4%; zijn tegenspeler Malam Bacai Sanhá kreeg 47,6%. Nino Vieira werd weer president en Koumba Yalà verdween uit het vizier. In augustus 2008 ontbond Vieira de regering en het parlement. Het land raakte ontregeld en marineofficieren waagden een coup poging. Zij schoten een lijfwacht dood maar de president ontkwam. Veiligheidstroepen verjoegen de putschisten. De bij cocaïnehandel betrokken marine-admiraal José Americo Bubo na Tchuto werd gearresteerd. Hij ontkende betrokkenheid bij de staatsgreep.

De verkiezingen van november 2008 verliepen weer vreedzaam. De bevolking herbevestigde in grote meerderheid de regering Vieira. Meer rust en democratisering lagen in de lijn der verwachtingen. Maar onverwacht liep alles toch anders. Na de bekendmaking van de definitieve uitslag werd het presidentiële paleis aangevallen en er vielen weer veel doden. Muitende militairen schoten president 'Nino' João Bernardo Vieira op zijn vlucht dood. De dag daarvoor was legercommandant Batista Tagme na Wayne in een vuurgevecht gedood, mogelijk in opdracht

van Vieira. Sinds 1985 waren deze generaal en de president vijanden. Ontevreden elementen in het leger met banden met georganiseerde drugscriminelen zouden zich op Vieira gewroken hebben. Koumba Yalá, de verliezer, had juist Vieira ervan beschuldigd een drugscrimineel te zijn, en Vieira's politie had hem willen arresteren. Yalá was leider van de Balante, de vermoorde generaal Batista was een Balante, en de gearresteerde admiraal Bubo na Tchuto ook. En dus waren de opstandige legeronderdelen ook Balante. In alle opzichten leek de gang van zaken een poging tot etnische afrekening door de Kaapverdiaanse Mestiezen, gevolgd door het terugpakken van de macht door de Inheemse Balantes. Het vechten om de macht ging duidelijk langs etnische lijnen. Volgens de legertop was dit geen echte staatsgreep.

De Vredes- en Veiligheidsraad van de Afrikaanse Unie beraadde zich over de ontstane situatie. Voorzitter Jean Ping noemde de gebeurtenissen wel degelijk een militaire coup. Raimundo Pereira, de Kamervoorzitter, werd interimpresident. De grondwet schreef verkiezingen binnen 60 dagen voor. Maar na de moord op Vieira namen wetteloosheid en ernstige schending van mensenrechten snel toe, en de AU en ECOWAS zaten ermee in hun maag. Legereenheden terroriseerden publiekelijk verontruste journalisten en juristen. ECOWAS constateerde 'een verontrustende groei van straffeloosheid en wetteloosheid en een volledig gebrek aan respect voor de waardigheid van burgers door leden van de krijgsmacht'.³⁶ Het vermoorden van politieke tegenstanders ging door; zo werden in juni 2009 drie hoge politici uit de Vieira-groep omgebracht. Volgens de geheime dienst waren zij een coup van plan waarbij premier Carlos Gomes junior gedood moest worden. De AU en de EU spraken hun verontrusting uit.

Guinee-Bissau gleed weg naar de status van 'pariastaat'. De International Crisis Group schreef policy briefings over het land met als teneur dat elementen in het leger bezig waren de instituties van de staat te slopen, politieke elites te elimineren, de bevolking te intimideren, en het land open te zetten voor criminele syndicaten. Politieke leiders konden daar niet tegenop en de internationale gemeenschap liet het gebeuren.³⁷ Het volk en de overlevende leiders van Guinee-Bissau verwachtten meer van de buitenwereld. De generaals schreven verkiezingen uit voor juni 2009. Nog levende oude rotten stonden weer tegenover elkaar. De winnaar, Malam Bacai Sanhá uit de PAIGC-stal kreeg 40% van de stemmen. Nummer twee, ex-president Koumba Yalá van de PRS had 29%. Van de kiezers was 60% opgekomen. In de tweede ronde kreeg Sanhá 63% en Yalá maar 37%. Die erkende zijn nederlaag. Deze overgang van de macht verliep geruisloos en vreedzaam. Sanhá koos Carlos Gomes Junior weer als premier en samen probeerden zij een levensvatbare regering in elkaar te zetten. Maar helaas, in april 2010 was het weer raak. Generaal Antonia Njai verjoeg de legerleider en arresteerde de premier. Hij liet president Sanhá met rust. De generaal vond deze ingreep nodig om het leger weer onder controle te krijgen. Hij was vergezeld van admiraal Bubo na Tchuto, de van drugshandel betichte baas van de marine, destijds betrokken bij de aanslag op president Vieira. President Sanhá zette zich in om te bemiddelen tussen de facties van het leger.

³⁶ Human Security Files publiceerde dit citaat uit de *Daily Trust* op 6 april 2009.

³⁷ International Crisis Group. *Guinea Bissau: Beyond the Rule of the Gun*, 25 juni 2009, en een artikel van F. Grignon, *A um País Governado Pelas Armas, as Eleições Não Bastam*. *Público*, 29 juni 2009. (Voor een land dat geregeerd wordt door de wapens – het leger – voldoen verkiezingen niet).

Het politieke machtssysteem van Guinee-Bissau ontstond anders dan dat van andere West-Afrikaanse landen. Tijdens de bevrijdingsoorlog had de PAIGC onder Cabral in het hele land actieve partijcellen georganiseerd. Na de onafhankelijkheid werden die het informatie- en veiligheidssysteem van de partijstaat. Het waren, naast het leger, parallelstructuren voor nationale veiligheid die als zodanig bleven functioneren. Maar lokale inheemse mensen zagen de PAIGC en de Cabral-familie teveel als Creoolse Kaapverdianse buitenstaanders. Het leger nam vanaf het begin mannen van die inheemse bevolking op met minder opleiding maar met meer ervaring in de strijd. Zij wilden in plaats van de Kaapverdianse mestiezen de anderhalf miljoen burgers en de rijkdommen van het land controleren. João Bernardo Vieira, die in 1980 de macht greep, was van bescheiden lokale afkomst. Hij zag het nut in van de parallelstructuren om militaire collega's onder toezicht te houden. Dit dualisme bleef doorbestaan tot in de topleiding van het land. De president met zijn cellen onder het volk stond zo gelijkwaardig naast de opperbevelhebber met zijn leger.

Maar op termijn bleek die balans toch moeilijk te handhaven. Pogingen om hem in stand te houden, vormden de achtergrond van de vele politieke moorden, gevangenschappen, martelingen en verdwijningen tussen 1980 en 2012. Vanaf 1998/99 kwam de sfeer van geheim factionalisme en rivaliteit tot ontlading toen het leger begon met het systematisch liquideren van Vieira-getrouwen. De moord in 2009 op Baciro Dabó, een van Vieira's laatste machtige getrouwen, was daarvan min of meer het sluitstuk. Nooit werd duidelijk wie er precies verantwoordelijk waren voor de moorden; met elkaar vormden die het geheime machtsblok van het land.

De verschijning van internationale drugskartels in 2004 gaf een nieuwe impuls aan de strijd om de macht. Ondanks het gebrek aan grondstoffen viel er ineens veel te verdienen met de handel in drugs en wapens. Onderdelen van leger en marine claimden die voor zichzelf. De internationale gemeenschap³⁸ wist zich hiermee geen raad. Elke hulpvaardige poging tot hervorming bleef cosmetisch zolang er geen serieus betrokken lokale partner met voldoende macht en legitimiteit was. De internationale gemeenschap kon en moest meer doen, zoals het instellen van een internationale commissie van onderzoek naar de verantwoordelijkheid voor de moorden. Of hulp geven bij het hervormen en professionaliseren van het leger. Of het helpen omvormen van de overlevende politieke cellen in een grondwettelijk geborgde, transparante politieke beweging. De goed verlopen en redelijk geslaagde verkiezingen van de laatste jaren waren een indicatie van de wens naar zo'n transparant, democratisch, constitutioneel machtssysteem. Met het tonen van begrip van de historische achtergrond van de huidige situatie en het aanbieden van oprechte hulp aan een land dat die hulp hard nodig heeft, kan de internationale gemeenschap het land en het volk van dienst zijn.³⁹

38 'Internationale Gemeenschap' blijft een verhullende term voor de dramatische onderlinge verdeeldheid van regeringen en internationale organisaties in dit soort complexe situaties in andere landen. Toch gebruik ik het bij gebrek aan beter, en met deze notie in het achterhoofd.

39 Vrij naar ICG, R. Moncrieff, *Guinea Bissau: The Post Election Test*, Open Society, 10 augustus 2009.

4.5 Guinee-Conakry

De veranderingen in het rijkere en grotere Guinee maakten in de buitenwereld nog niet veel indruk. De pas aangetreden militaire regering van Lansana Conté verleende in februari 1990 amnestie aan politieke gevangenen en ballingen. Eind van dat jaar accepteerde het volk per referendum een grondwetswijziging. Een Tijdelijke Raad voor Nationale Ontwikkeling moest de overgang naar een democratisch bestel leiden. De president beloofde meerpartijenverkiezingen voor 1992. Tweehonderdduizend ballingen, waaronder oppositieleider Alpha Condé, kwamen terug. Condé begon meteen de oppositie te verenigen binnen het FND, het Nationaal Democratisch Front. Door de sociale en politieke spanningen was dat moeilijk, en de voortdurende onderdrukte oppositie kreeg geen poot aan de grond. Bij de presidentsverkiezingen in december 1993 werd Lansana Conté met 51% herkozen. Alpha Condé noemde dit een 'staatsgreep door vervalsing van de stembus'. De oppositie bleef protesteren, de politie sloeg hard op ze in, en Condé vluchtte het land weer uit.

In 1995 won de regeringspartij bij parlamentsverkiezingen 3/4 van de zetels. De beschuldigingen van fraude waren weer niet van de lucht. Begin 1996 muite een deel van het leger vanwege de slechte betaling. Tweeduizend militairen probeerden de regering omver te werpen en twee helften van het leger kwamen tegenover elkaar te staan. De rebellen lieten zwaar geschut los op het presidentiële paleis. De muiterij werd neergeslagen en een aantal hoge ambtenaren werd gearresteerd op beschuldiging van het aanstoken van de opstand. De regering benoemde de econoom Sidi Touré tot premier, want opleving van de economie was nu het eerste doel van de overheid. Dat was ook hard nodig omdat het volk ontevreden was. In maart 1998 waren er weer rellen in de straten van Conakry. Bij gevechten tussen burgers en de politie in de wijk Ratoma vielen doden en gewonden. Woedende burgers lynchten en verbrandden een politieagent, waarna zijn collega's op de burgers schoten. Oppositieleider Ba Mamadou verdween met enkele aanhangers in de gevangenis. Volgens de regering zaten er 'moslimfundamentalisten' achter het geweld, wat hoogst onwaarschijnlijk was.

De macht van Lansana Conté raakte stevig gevestigd. Eind 1998 won hij de presidentsverkiezingen met 54,1%. De Coördinatie van de Democratische Oppositie tekende protest aan: hun kieslijsten waren niet verspreid en Guineeërs in het buitenland konden niet stemmen. Alpha Condé kwam terug en werd meteen gearresteerd omdat hij in 1993 een staatsgreep zou hebben voorbereid en illegaal het land had verlaten. In maart werd premier Sidi Touré zonder opgaaf van redenen ontslagen en vervangen door Lamine Sidimé. Een nieuwe trend werd zichtbaar: de nationale eenheids-ideologie had lange tijd de etnische en religieuze verschillen als niet-bestaand en ongewenst verklaard. Midden jaren '90 kwamen na de crises en teleurstellingen die latent gehouden verschillen manifest naar boven, om niet meer te verdwijnen. Etnische en religieuze belangenconflicten tekenden zich af in politieke partijen, gemeenschappen en het leger. Het ging steeds meer om toegang van etnische groepen tot macht, land en grondstoffen. Begin 2000 gaf de minister van nationale veiligheid aan vechtende moslims en christenen in de regio Balizia een ultimatum van drie dagen. Zij vochten om land, waarbij binnen een week 30 doden vielen.

In 2001 regelde president Conté via een wetgevend referendum zijn aanblijven voor een onbeperkt aantal termijnen, met een opgerekte termijnduur van zeven jaar. Intimidatie en onderdrukking bepaalden eind 2003 de sfeer rond de presidentsverkiezingen. Leden van de oppositie en legerofficieren werden gearresteerd. De oppositie boycotte de verkiezingen en Lansana Conté won met glans zijn derde termijn. ‘Mijn macht is mij door god gegeven’, verklaarde hij bescheiden. Lounseny Fall werd zijn eerste minister. Maar die nam een goede maand later tijdens een bezoek aan de VS ontslag omdat de president hem geen ruimte gaf voor het reanimeren van de economie. De financieel-economische deskundige Fullah-leider Cellou Dalein Diallo werd de volgende premier.

Begin 2005 overvielen ‘mannen in militaire uniformen’ het konvooi van de president. De aanslag mislukte en onderzoek leverde geen verdachten op. Juristen en journalisten die openlijk aan deze aanslag twijfelden, werden opgepakt. De president stuurde in één klap 1872 officieren met pensioen, waaronder belangrijke generaals. Zo kwam generaal Kerfala Camara, een mede-Soessoe en vertrouweling van de president, sterker te staan. In maart 2005 zette de president drie ministers met strategische portefeuilles uit zijn kabinet. Hij verweet minister Moussa Sampil niets gedaan te hebben om de daders van de aanslag te vinden. De ministers die hen vervingen stonden dicht bij de partij en het Soessoe-volk van de president. In juli 2005 kwam oppositieleider Alpha Condé weer terug uit Parijs. Duizenden enthousiaste supporters begroetten hem. Eind van dat jaar waren er lokale verkiezingen en de oppositie wilde weer meedoen. Rond die verkiezingen braken onlusten uit. De belangstelling onder de bevolking was minimaal: het volk leek bang te zijn voor een toekomst zonder sterke dictator. Maar diplomaten zagen toch een voorzichtige stap in het democratische proces.

In het voorjaar van 2006 reisde de 72-jarige Conté naar Zwitserland voor medische behandeling. Hij had chronische diabetes en hartproblemen en raakte soms bewusteloos. Op vergaderingen viel hij in slaap. Maar hij bleef wel zwaar roken. Niet alleen rookwolken omgaven hem, maar ook steeds meer imams, maraboets en geestenbezweerders. Fodé Bangoura, de kabinetschef van de president, hield de controle van de dagelijkse gang van zaken in handen. Hij maakte van de gelegenheid gebruik om de hervormingsgezinde premier Cellou Dalein Diallo te ontslaan. Woedende militairen bezetten toen het radiostation, waarna het ontslag werd teruggedraaid. Maar na zijn terugkomst ontsloeg president Conté zijn premier alsnog. Een machtsvacuüm volgde. Vertrouwelingen rond de president lieten hem decreten tekenen waarop hij geen zicht meer had. Om de schrik erin te houden ontsloeg hij af en toe mensen uit zijn omgeving die zijn positie zouden kunnen bedreigen. Zijn maffiose kliek van familie, vertrouwelingen en invloedrijke personen schermde hem af van de buitenwereld. Een van zijn vrouwen had het grootste import-export imperium, een zoon had een toppositie in het leger.

In die dagen werden vier belangrijke machtspretendenten voor het presidentschap genoemd. Een van hen was de ontslagen premier Cellou Dalein Diallo, die steun had van grote delen van het volk en het leger. Een andere was parlamentsvoorzitter Aboubacar Somparé die volgens de grondwet bij overlijden van de president tijdelijk de overgangspresident moest zijn. Dan waren er de politieke zetbaas Fodé Bangoura, de interimpremier en vertrouweling van Conté, en de

steenrijke zakenman Al Hadj Mamadou Sylla, door Bangoura gevangen gezet wegens het nalaten van betalingen aan de staat. President Conté had Bangoura ontslagen als concessie aan de vakbonden. ‘Als maffiosi vochten zij om de opvolging van de peetvader’, schreef Pauline Bax in het *NRC*.⁴⁰

Lang ondergedoken etnische spanningen kwamen naar boven bij deze aanzetten tot de dans om de macht. Het Soessoe-volk was een minderheid, maar overheerste wel de handel, economie en politiek. De Malinke en Fulani hadden meer mensen in het leger met een eigen visie op wie het land moest leiden en hoe dat moest. Buurlanden vreesden etnische conflicten in de nadagen van Lansana Conté en bereidden zich daarop voor. Begin 2007 benoemde Conté de diplomaat Lansana Kouyaté tot premier. Die had ervaring als algemeen secretaris van ECOWAS en als VN-ambassadeur. De vakbonden waren daarmee tevreden. Maar Lansana Conté moest de wereld nog één keer laten zien wie de sterkste was. In mei verving hij Kouyaté door zijn eigen man: Ahmed Tidiane Souaré.

Het ontslag van premier Kouyaté was een klap in het gezicht van ECOWAS en de AU en bedreigend voor het ingezette hervormingsproces. De politieke partijen, vakbonden, maatschappelijke organisaties en gewone weldenkende burgers hadden grote verwachtingen van de nu ontslagen premier. Door systematische obstructie slaagde de president er in hem te isoleren van de intellectuele elite en de oppositie, en hem te omringen met alleen zijn eigen vertrouwelingen, zodat hij geen eigen speelruimte overhield. Soldaten ontvoerden toen de nummer twee van het leger en gijzelden hem enkele dagen. Mogelijk was dat vanwege het ontslag van Kouyaté, maar ook omdat hun soldij allang niet meer betaald werd en het leven in de barakken miserabel was. De ontslagen premier had beloofd hun problemen op te zullen lossen, en nu was hij weg. Premier Souaré beloofde alsnog de uitstaande lonen te zullen betalen, maar officieren in de grote Alpha Yayha Diallo kazerne bij Conakry staakten al en schoten demonstratief in de lucht. Generaal Mamadou Sampil, de nieuwe tweede man van het leger, moest met ze onderhandelen. Intussen namen andere garnizoenssteden de acties over. In juni kregen alle militairen 1100 dollar achterstallig loon uitbetaald plus verhoging in rang. Want de president en zijn machtsgroep hadden het leger wel nodig.

Het leven werd duurder en de onrust in het land nam toe. Het eens zo trotse Guinee zat aan de grond. President Conté greep persoonlijk in bij een rechtszaak tegen twee van ernstige corruptie verdachte aanhangers.⁴¹ Demonstrerende stakers eisten het aftreden van het zieke staatshoofd en de politie schoot met scherp op hen. In Conakry en andere steden doodden zij 17 ongewapende burgers en meer dan 100 gewonden werden naar ziekenhuizen gebracht. Leaders van de oppositie en van vakbonden werden gearresteerd. De algemene staking duurde twee weken. Daarna demonstreerden 30.000 mensen voor het parlamentsgebouw. Ban Ki-moon, de

40 Pauline Bax van de International Crisis Group schreef in die dagen drie zeer informatieve artikelen over de ontwikkelingen in Guinee in *NRC Handelsblad*: Stakers in Guinee eisen aftreden Conté, *NRC Handelsblad*, 23 januari 2007, Guineeërs zijn president beu, *NRC Handelsblad*, 25 januari 2007, en Fatalisme van Guineeërs heeft grens bereikt, *NRC Handelsblad*, 7 februari 2007.

41 Volgens Transparency International was Guinee in die dagen het meest corrupte land van Afrika.

SG van de VN, en Alpha Oumar Konaré, de Malinese voorman van de AU, riepen op tot constructief overleg. Het aantal doden door politiebeschietingen liep op tot zestig. De echt bange en hongerige demonstranten gaven het niet op. Bij een eerdere massademonstratie op 27 januari 2007 schoten de presidentiële garde en de politie gericht op hoofden en buiken van boze en verontruste burgers die niet wisten of zij de volgende dag nog wel te eten hadden, mensen van wie allang het loon niet meer was betaald, en waarvan de corrupte politie het laatste beetje geld had afgeperst. Het waren burgers zonder werk, of mensen die leden onder misstanden op de universiteit, bang dat Guinee afgleed naar een totaal mislukte staat.

In februari 2008 legde een nieuwe staking het hele land plat. De International Crisis Group (ICG) riep de internationale gemeenschap op om de nieuwe premier en zijn regering serieus aan te spreken en voorwaarden voor samenwerking te formuleren.⁴² Minimaal hoorden daarbij het doorgaan van de verkiezingen van eind 2008 en de voortzetting van de ingeslagen hervormingskoers. Maar de ellende hield niet op. In juni 2008 gingen ook politieagenten staken en de regering zette het leger tegen hen in. Zij schoten op elkaar en er vielen meer doden. Soldaten roofden wapens van politiekazernes. Zij en de militaire politie namen politietaken over. Winkels gingen weer open en bij benzinepompen stonden lange rijen. In de hoofdstad werkte de voorziening van water en elektriciteit allang niet meer. De snel oplopende inflatie met dalende koopkracht wakkerde de onrust aan. Dagelijks voedsel werd onbetaalbaar. Sinds begin 2007 waren al meer dan 100 burgers gedood. Brandstof- en voedselrellen namen toe. Jongeren met hakmessen, knuppels en stenen demonstreerden tegen de zieke president terwijl de politie op hen schoot.

Sékou Kounaté, de voorzitter van de regeringspartij, stelde namens de regering voor om de parlamentsverkiezingen in 2010 te laten samenvallen met de presidentsverkiezingen. Twee vakbondsleiders, de charismatische mevrouw Rabiataou Serah Diallo en mijnheer Ibrahim Fofana, onderhandelden met de president. Volgens hen waren de burgers zich zeer bewust van hun rechten. Maar de president wilde zolang hij leefde geen macht delen of afstaan. De oppositiepartijen waren in feite machteloos. De vakbonden, de vrouwenbeweging en de straat waren toen de echte volksmacht om rekening mee te houden. De AU riep de president op om aan de eisen van de vakbonden tegemoet te komen. Die wezen de door Conté nieuw voorgestelde premier Eugène Camara af. Frankrijk, dat een lange gewapende strijd voorzag, begon 3.000 buitenlanders te repatriëren. De noodtoestand werd afgekondigd, het vliegveld gesloten, de hoofdstad geïsoleerd en de bauxietexport gestaakt. Na drie weken braken de bonden de staking op wegens enorm succes. Het parlement weigerde verlenging van de noodtoestand toe te staan. De president beloofde een nieuwe premier. Burgerorganisaties en vakbonden gaven hem een lijst met acceptabele kandidaten. Ibrahim Babangida, de Nigeriaanse ex-president, had namens ECOWAS hard gewerkt om de impasse te doorbreken. Vakbondsleider Ibrahim Fofana kondigde een Dag van Gebed aan voor de inmiddels 120 doden.

⁴² International Crisis Group, François Grignon. *Guinea: Ensuring Democratic Reforms*, 24 juni 2008.

In december 2008 overleed president Lansana Conté, 74 jaar oud. Sinds zijn militaire staatsgreep in 1984 was hij de absolute leider van Guinee namens de goden, de geesten en zijn Soessoe-volk. Tot de verkiezingen van twee maanden later was Kamervoorzitter Aboubacar Somparé waarnemend president. Maar al binnen een dag pleegde een groep lagere militairen, gesteund door enkele generaals, een staatsgreep 'om de democratie te redden'. De putschisten nodigden de regering en hoge officieren via de radio uit om zich zonder verzet over te geven. Hun leider was kapitein Moussa Dadis Camara. Zij installeerden een uit militairen en burgers bestaande Nationale Raad voor Ontwikkeling en Democratie. De AU toonde zich bezorgd over deze ontwikkelingen.

Het leek erop dat het Malinké-volk van wijlen Sékou Touré zich nu ging wreken op de Soessoes van de overleden dictator. Tienduizenden volgden de oude president naar zijn graf. Daarna hield Camara zijn eerste toespraak. De nieuwe junta wilde, naar eigen zeggen, corruptie wegwerken, de economie oplappen en de volkomen incompetent gebleken oude elite nooit meer de kans geven om het land te verzieken. Het volk applaudisseerde wild; alles wat hij vertelde wilde men graag horen. Het ging zoals altijd en overal: 'De koning is dood. Leve de koning!'. De afgezette regering vroeg het buitenland om in te grijpen. De AU, de EU, de VS en ECOWAS veroordeelden kapitein Camara's coup, want staatsgrepen mochten niet meer, maar zij hielden toch afstand. De AU en ECOWAS schorsten Guinee 'totdat de constitutionele orde was hersteld'. Zij oefenden diplomatieke druk uit om snel verkiezingen te organiseren. De legertop en partijbonzen meldden zich bij de junta om hun steun en samenwerking aan te bieden. De Nationale Raad begon te functioneren met 32 leden. De meeste militairen in die Raad waren jong. Zij begonnen te onderhandelen met bankdirecteuren, Libanese handelaren en diplomaten.

Drie weken na de coup benoemden de junta en de Raad een overgangsregering met zowel militairen als burgers, met als premier de burger Kabiné Komara. Verkiezingen zouden na twee jaar worden gehouden. Maar de regering hield zich niet aan de beloften van nieuwe verkiezingen en economische verbetering. Steeds meer burgers protesteerden. Camara's junta ontmoette veel weerstand. Een coup poging van militairen liep slecht af. Camara hield zich op kosten van de staat vooral bezig met vrouwen, medicijnmannen en het offeren van witte koeien; volgens de oppositie was dat het gedrag van laag opgeleide mannen die met geweld macht en rijkdom hadden gepakt. Het politiek bewuste volksdeel was bang om weer voor lange tijd te worden opgescheept met een dom dictatoriaal bewind. In oktober 2009 verzamelden zich in het stadion van Conakry 50.000 burgers om te protesteren tegen Camara en zijn junta. Militairen schoten op de massa. In het bloedbad werden zeker 150 mensen gedood en in de ontstane paniek kwamen er nog meer om. Een woedende menigte trok de stad in, sloopte winkels en stak gebouwen in brand. Dronken militairen trokken schietend door de straten; onderweg tientallen vrouwen verkrachtend en mishandelend. De internationale gemeenschap veroordeelde de schietpartij scherp.

De junta bood aan om een nieuwe regering van nationale eenheid te formeren, maar de oppositie eiste zowel onderzoek naar de massamoord als verkiezingen. Camara beschuldigde de oppositie van het aanzetten tot geweld en brandstichting; volgens de burgers was dit een omkering

van de gang van zaken. Volgens de junta waren de doden door de massa doodgetrapt en hadden soldaten geen schot gelost. Het leger arresteerde en folterde duizenden burgers en er vielen nog tientallen doden. Mensenrechtenonderzoekers moesten het land uit. Moussa Dada Camara, de bijna ongeschoolde coupleider en door zichzelf aangestelde president zonder bestuurservaring, werd alom een domme, onbetrouwbare, zich aan geen enkele belofte houdende, machts- en geldbeluste megalomaan genoemd. Op 3 december 2009, bijna een jaar na de coup, schoot zijn adjudant hem in zijn nek en zijn hoofd. Hij werd in Marokko verpleegd maar stierf daar in augustus 2010. De junta gaf Frankrijk de schuld van de aanslag en kondigde terugkeer naar de democratische orde via een overgangsregering aan.

Een nieuwe tussenregering werkte samen met de junta naar verkiezingen toe. Generaal 'El Ti-gray' Sékouba Konaté werd waarnemend president en oppositieleider Jean-Marie Doré premier van deze overgangsregering van burgers en militairen. Zij kondigden hervorming van het leger aan. Soldaten die met geheime samenkomsten en etnisch of religieus stoken de overgangsregering wilden boycotten, werden gewaarschuwd. De regering wilde 'Guinee uit de Middeleeuwen halen'. In overleg met de bevolking werkten zij daar hard aan. Maar de verhouding tussen de junta en het volk verhardde met de dag. De junta weigerde in te gaan op de voorstellen van ECOWAS. Merkwaardig genoeg bleven Frankrijk en Zuid-Afrika hen wel wapens leveren. Volgens onderzoekers van de VN en Human Rights Watch waren de massamoorden in en rond het stadion door de junta gepland. Het Internationaal Strafhof (ICC) meldde na eigen onderzoek dat onder Camara's verantwoordelijkheid misdaden tegen de menselijkheid waren gepleegd. Donoren draaiden toen snel de geldkraan dicht.

De interimregering hield woord: in juni 2010 werden er verkiezingen gehouden. Stemmingen vonden plaats te midden van demonstraties en optochten van burgers, vooral vrouwen. De geliefde, veelbelovende Fulani-voorman Cellou Dalein Diallo won de eerste ronde met 40%. De eeuwige oppositieleider en balling Alpha Condé van het Malinké-volk werd tweede met 21%. De verliezer beschuldigde de winnaar van fraude en de Hoge Raad en de Nationale Kiescommissie besloten tot een tweede ronde tussen alleen deze twee. Die werd steeds uitgesteld tot grote ongerustheid onder de Fulah- en Malinké-volken. Uiteindelijk werd 8 november als datum vastgesteld. Deze keer won Condé met 52%; Diallo verloor met 48%. De partij van de verliezer zag er fraude in. Stemmenstrijd werd stammenstrijd met weer veel geweld, brandstichting en doden. Veiligheidstroepen sloegen meedogenloos wreed in op demonstranten. De VN en buurlanden zochten naar wegen om te bemiddelen.

Op 3 december 2010 gaf Diallo zijn verlies toe en hij erkende Condé's overwinning. Daarna werd het weer rustig in de straten. Alpha Condé, ooit door Sékou Touré ter dood veroordeeld, werd geïnstalleerd als de vierde gekozen president van Guinee in aanwezigheid van veel Afrikaanse staatshoofden en afgevaardigden. Hij benoemde een burgerregering van deskundigen, met drie vrouwen in stevige posities. Mohamed Saïd Fofana werd premier. De posten werden goed verdeeld over partijen en volken. Het leger trok zich terug in de barakken maar bleef van daaruit waakzaam toezien. Verslagen politici mopperden dat de nieuwe president niet eens uit Guinee kwam, wellicht Malinees of Bourkinabé was, bijna altijd in Frankrijk had gewoond, al

75 jaar oud was, en zeker geen recht had op het presidentschap. Toch daalde geleidelijk aan rust over de politieke scène.

Mogelijk betekende dit het einde aan 52 jaar van civiele en militaire dictatuur in Guinee. Maar waarnemers zagen weer beren op de weg: de Malinké hadden deze slag gewonnen, maar de Peulh (Fulah, Fulani) waren woedend dat hun kandidaat Cellou Dalein Diallo, mogelijk door fraude tijdens de verkiezingen, verslagen was. Toch kan al met al worden vastgesteld dat de grootste gewelddadige onrust in Guinee daarmee tot de verleden tijd behoorde. De partijen leerden elkaar langzaam weer beter te verdragen en samen te werken.

4.6 Ivoorkust

De Ivorianen voerden onder in- en externe druk in 1990 een meerpartijensysteem in. Bij de daarop volgende verkiezingen werd Houphouët-Boigny met 81% van de stemmen voor een zevende termijn herkozen. Maar eind 1993 stierf hij op 88-jarige leeftijd, na 33 jaren president te zijn geweest. Het moest een keer gebeuren, maar toch was er voor de opvolging niets geregeld. De 60-jarige parlamentsvoorzitter Henri Konan-Bédié nam voorlopig zijn plaats in. Hij was in Frankrijk afgestudeerd als econoom, was op belangrijke posten ambassadeur geweest en hij was ook een rijke plantage-eigenaar. Binnen de regerende Democratische Partij PDCI/RDA was hij de sterke man. Tegenover hem stond de even sterke oppositieleider Alassane Ouattara, de vroegere premier uit het noorden en afstammeling van de stichter van het oude Koninkrijk van Kong. In juli 1994 kreeg Ouattara een prestigieuze baan bij het IMF, wat de spanning even wegnam. Konan-Bédié werd officieel geïnstalleerd als tweede president van Ivoorkust.

Pas in oktober 1995 kwamen er echte presidentsverkiezingen die controversieel verliepen omdat de oppositie ze boycotte. De nieuwe spelregels van de regering bevielen hen niet. Inwoners van buitenlandse afkomst, waarvan de ouders geen Ivorianen waren, mochten ineens niet meer stemmen of gekozen worden. Men zei dat de vader van Ouattara een Burkinabé was en daarmee was hij uitgeschakeld. Zonder zijn concurrent won Konan Bédié gemakkelijk. Hij benoemde Daniel Kablan Duncan tot premier. Vanaf nieuwjaar 1996 regeerde die door met het ongewijzigde kabinet. De oppositie wilde de kieswet wijzigen. Zij wilden de minimumleeftijd om te stemmen omlaag brengen naar 18 jaar, wat ook de leeftijd van de militaire dienstplicht was. De president was er tegen. Hij voelde aan dat juist onder jongeren veel sympathie voor de oppositie bestond, omdat zijn sociale beleid negatief voor hen uitwerkte. Bij de verkiezingen van 2000 kon de jeugd zich dan tegen hem gaan keren. Zijn weigering om de kieswet te veranderen had grote gevolgen.

In 1998 en 1999 hield president Konan-Bédié gesprekken over de grondwet en de institutionele inrichting van het land met de twee belangrijkste partijen, de RDR⁴³ van Ouattara en zijn eigen PDCI/RDA. Terwijl de politici praatten, staakten en demonstreerden de studenten. In mei

43 RDR staat voor Republikeinse Democratische Rally.

1999 sloot de regering de universiteiten waarna de spanningen alleen maar opliepen. Stakende vrachtwagenchauffeurs en verladers legden het land plat, wat leidde tot harde botsingen tussen hun vakbonden en de politie. Meer burgers protesteerden tegen de directe controle van de president op de inlichtingendiensten. De regering reageerde met de arrestatie van voormannen van de RDR. Toen trokken ontevreden soldaten op naar Abidjan om te demonstreren, maar dat liep uit op muiterij en plunderingen.

De militairen hadden lang toegekeken en besloten om in te grijpen. Op kerstmis 1999 leidde generaal Robert Guéi van het westelijke Yacouba-volk een staatsgreep die president Konan Bédié verdreef. Die riep nog op tot verzet, maar niemand kwam hem helpen. Veel mensen waren blij, anderen vooral onverschillig en niet betrokken. Allasane Ouattara kwam terugvliegen uit de VS. De VS en de EU maanden de coupleggers om snel weer het pad naar de democratie in te slaan. Generaal Guéi nam als interimpresident de leiding op zich. Zijn team liet weten een lege staatskas te hebben aangetroffen. Een referendum werd toegezegd om te stemmen over wijzigingen in de grondwet. De kiesgerechtigde leeftijd ging omlaag naar 18 jaar, maar de vereiste dat beide ouders van kandidaten Ivoriaan moesten zijn, bleef gehandhaafd. Ouattara was zo dus weer kansloos. De militairen deden het keurig: er kwamen in oktober 2000 nieuwe verkiezingen. Slechts 40% van de kiezers deed mee.

De stemmen werden geteld, herteld, nog eens geteld, en Laurent Gbagbo, de kandidaat van de samenwerkende oppositie tegen Guéi, rolde uit de bus met 51% van de geldige stemmen. Toen verklaarde generaal Guéi, ondanks de verkiezingsuitslag, zelf de enige legitieme president te zijn. Zijn Presidentiële Garde nam de Nationale Kiescommissie over en constateerde dat er verkeerd was geteld, en Gbagbo's partij zou hebben gefraudeerd. Demonstrerende burgers vulden de straten zonder dat politie of leger ingreep. De Kiescommissie dook weer op, deze keer met 'de echte uitslag' Gbagbo had ineens 60% van de stemmen, en Guéi maar 32. Terwijl Robert Guéi op bezoek was in Benin werd Laurent Gbagbo geïnstalleerd als president van Ivoorkust. Maar rustig werd het niet. De grootste oppositiepartijen waren samen tegen Guéi opgetrokken, maar na de verkiezing van Gbagbo begonnen zij te twijfelen. Misschien was Ouattara wel beter geweest. Diens aanhangers eisten luidkeels nieuwe verkiezingen en het volk ging weer de straat op.

Toen kwam er iets naar boven dat al langer sluimerde en door opportunistische politici flink werd aangewakkerd. In september 2002 brak in de grote steden grootschalig geweld uit. Het werd een landelijke opstand, aangevoerd door Guillaume Soro van de MPI – de Patriottische Beweging van Ivoorkust. Zijn steun kwam uit het noorden en soldaten uit Burkina Faso zouden zijn meegekomen. Overigens was Soro katholiek; het beeld was niet scherp religieus. Bij dit geweld werden Robert Guéi en zijn familie, en minister van binnenlandse zaken Emile Boga Doudou, gedood. Soro's rebellen zetten door en kregen controle over enkele steden. Het ontaardde in een strijd tussen noord en zuid, tussen moslims en christen/animisten, aanhangers van Ouattara en Soro tegen die van Gbagbo en Guéi. In het zuiden gingen moskeeën in vlammen op. Aanhangers van Gbagbo vermoordden samen met politieagenten en soldaten ruim vijfhonderd moslims. In deze sfeer weigerde Gbagbo om nieuwe verkiezingen uit te schrijven. Hij liet de massamoord door zijn aanhangers op de moslims nauwgezet onderzoeken. De belangrijkste

verantwoordelijken werden gearresteerd en voor de rechter gevoerd die zware straffen oplegde. De president richtte een Nationaal Comité voor Verzoening op, maar de Nieuwe Strijdkrachten, de ibrd van Soro, vochten door.

Ministers van ECOWAS kwamen in oktober 2003 naar Ivoorkust om te bemiddelen. De rebellen gingen akkoord met een wapenstilstand die het regeringsleger misbruikte om aan te vallen, waarna de rebellen ook doorvochten. Enkele steden wisselden van ‘bezetter’ of ‘bevrijder’. In de noordelijke garnizoensstad Bouaké werd een nieuw staakt-het-vuren afgesproken; een overleg waaraan ook buurlanden meededen. Besloten werd tot een bemiddelende regionale legermacht van ECOWAS. Achteraf werd deze periode de ‘mislukte staatsgreep van Guillaume Soro’ genoemd.

In oktober 2003 tekenden de regering en de rebellen in Frankrijk het Akkoord van Linas-Marcoussis. Daarna besloot de VN Veiligheidsraad tot uitbreiding van haar regionale missie naar Ivoorkust. De blauwhelmen van UNOCI, de UN Operations in Côte d’Ivoire, beperkten zich in de aanloop naar de verkiezingen van 2005 tot bescherming van burgerrechten en media. Ter ondersteuning stuurde ook Frankrijk militaire waarnemers en vredestroepen. Het mocht niet baten: betogingen tegen Gbagbo’s regering liepen in maart 2004 uit op veel geweld met 120 doden. De rebellen trokken zich terug uit de overleggen en de regeringscoalitie, dus verving Gbagbo FN-ministers door eigen mensen. De VN-missie meldde marteling en buitengerechtelijke executie van gedetineerden door Gbagbo’s leger en politie.

Eind 2004 bombardeerde Gbagbo’s luchtmacht noordelijke steden waarbij Franse waarnemers omkwamen. Woedend liet de Franse president Jacques Chirac alle Ivoriaanse, door Frankrijk geleverde helikopters en gevechtsvliegtuigen bombarderen. In de grote steden ontbrandden toen anti-Franse rellen. Franse helikopters landden in Abidjan om gestrande Europeanen op te pikken en Franse militairen doodden boze demonstranten. Gbagbo’s regering jutte het volk op om die ‘neokoloniale strijdmacht’ aan te vallen. De VN Veiligheidsraad ‘hield noodberaad’ en kwam tot een wapenembargo met een reisverbod voor Ivoriaanse politici. Het geweld hield niet op. Toch kwamen regering en rebellen opnieuw overeen de wapens neer te gaan leggen. Ook spraken zij presidentsverkiezingen in 2005 af. Maar Gbagbo gooide olie op het vuur door met een wet te komen waarmee hij zonder verkiezingen als president kon aanblijven. Het mandaat van de VN-missie werd verlengd. Bemiddelaars van ECOWAS eisten dat de eminente econoom Charles Konan-Banny premier werd vanuit de gedachte dat hij de milities kon ontwapenen en verkiezingen organiseren.

In januari 2005 trokken Gbagbo’s aanhangers de straat op uit protest tegen de bemoeienis van de VN en de buurlanden met ‘interne zaken van het soevereine Ivoorkust’. Gbagbo wilde, omdat zijn termijn bijna om was, zelf verkiezingen organiseren. Maar in het najaar gebeurde er niets. De ECOWAS-ministers werden het oneens over de te volgen koers. In februari 2006 zouden de vier belangrijkste leiders van het land in Yamassoukro overleggen, maar Soro liet op het laatste moment afweten. Hij wilde zich door Franse beveiligers laten begeleiden, maar de Presidentiële

Garde liet die niet toe op het conferentieterrein. ‘We storten ons niet in de muil van de wolf’ zei Soro en hij bleef weg. Het conflict zat in een patstelling.

De facto was er toen een noordelijk Ivoorkust van de rebellen van Ouattara en Soro en een zuidelijk Ivoorkust van het leger en de regering van Gbagbo. Psychologisch was dit interessant. Ouattara, de ‘koning van het noorden,’ stamde af van krijgers, handelaars, imams en slavenhalers. Zijn volk haalde vroeger slaven uit het zuiden van Gbagbo en Guéi. Onder koloniale bescherming werd dat zuiden rijk door cacao, diamanten, hout en koffie. De Fransen voedden het volk van Gbagbo op als hun erfgenamen, drongen de slavenjagers terug en het noorden verarmde. Gbagbo en zijn volk waren in eigen ogen dus de aangewezen heersers over het nieuwe Ivoorkust. Maar Frankrijk koos, onbegrijpelijk, nu ineens wel voor Ouattara tegen Gbagbo: de wereld op zijn kop. Deze geschiedenis van meer dan een eeuw zat breder en dieper dan alleen in het hoofd van een nukkige kleine dictator, en verhinderde dat noord en zuid de macht deelden.

De VN Veiligheidsraad vaardigde een reisverbod uit tegen twee zuidelijke legeraanvoerders en een tegen rebellencommandant Martin Kouakou Fofier van de stad Korhogo, de 13^e eeuwse hoofdstad van het oude Islamkoninkrijk Kong met veel actuele symboolwaarde, dus niet zomaar een katoenstadje in het noorden, zoals kranten slordig schreven. Volgens de VN maakten de rebellen zich schuldig aan het rekruteren van kindsoldaten, ontvoeringen, seksueel misbruik van vrouwen, willekeurige arrestaties en standrechtelijke executies. Korhogo ligt op smokkelroutes van Guinee, Mali en Burkina Faso. De stad hief tol: passanten, maar ook lokale handelaars en gewone burgers moesten rijst, kippen, dieselolie en bromfietsen aan de rebellen afstaan in ruil voor veiligheid en ongestoorde handel. De dozos, geheime genootschappen van jagers waarvan veel rebellen lid waren, handhaafden recht en orde, maar martelden en verkrachtten zelf ook. Al bij al leek de internationale gemeenschap deze noordelijke rebellenstaat te gedogen.

In maart 2007 sloten Gbagbo en Soro in Ouagadougou vrede. Soro werd premier onder president Gbagbo. Zij spraken af deze keer de macht tussen noord en zuid eerlijk te zullen delen. Onder de hoede van bemiddelaar Blaise Compaoré besloten zij de 600 km lange bufferzone tussen hun gebieden op te heffen en samen te werken in een sfeer van vrede en verzoening. Vredeshandhavers zouden langzaam worden teruggetrokken en vervangen door gemengde patrouilles van hun beider legers. Die hadden al enkele jaren de dorpen gevrijwaard van moorden, rovende en verkrachtende soldaten, rebellen en bandieten. Toen de zone was opgeheven, meldde Artsen Zonder Grenzen aanvallen op stadjes en dorpen, vooral op Bangola in de doodsdriehoek, waar tijdens de Liberiaanse oorlog misdaden tegen burgers hadden plaatsgevonden. In de nieuwe situatie waren afbakeningen en verantwoordelijkheden niet helder, waardoor de eerste zes maanden de balans tussen oorlog en vrede onzeker bleef terwijl de nieuwe regering op stoom begon te komen.

Eind juni 2007 werd een op Bouaké Airport landend vliegtuig beschoten met daarin premier Soro en zijn staf. De premier overleefde maar vier stafleden kwamen om. Het volk was diep geschokt; wie ondermijnde zo het voorzichtig opgebouwde vertrouwen? Laurent Gbagbo en de AU veroordeelden de aanslag en uitten hun hoop dat het vredesproces er niet onder zou lijden,

juist nu goede wil en verzoening nodig waren. Gelukkig bleef inderdaad de wil om het vredesproces te laten slagen overheersen. Gbagbo en Soro gingen samen naar het noorden om wapens te verbranden. Duizenden rebellen leverden hun wapens in voor een reusachtige brandstapel.

De brandende vraag wie zich al dan niet kiesgerechtigd mocht noemen, was nog niet opgelost. Vanaf welke generatie konden immigrantenfamilies Ivoriaan zijn? Zouden zij tweederangsburgers worden en blijven? Wat waren de kansen voor Ouattara? Over deze vragen bleven rebellen en regering het oneens. Hun gesprekken gingen door, maar de agenda was moeilijk en pijnlijk. Hoe konden de afspraken van het vredesakkoord worden gerealiseerd? Hoe konden de ontstane wonden worden geheeld? Hoe kwam men van een overgangsregiem naar een stabiele gezamenlijke regering? Hoe konden hun legers fuseren tot één nationaal leger, met reïntegratie als burger voor wie niet bij het leger of de politie konden? Het oplossen van zulke vragen kostte tijd. De VN en ECOWAS stuurden oud-presidenten en deskundigen om bij dit proces te helpen. Veel goede wil werd getoond, maar begin 2008 stelde de VN-Veiligheidsraad dat er nog steeds factoren van instabiliteit waren. Dus werd het VN-mandaat verlengd tot eind juli 2008.

In die tijd moest de missie verkiezingen voorbereiden die voor juni 2008 waren voorzien. Dat was een ambitieus tijdschema, want kieslijsten moesten nog worden gemaakt en gecertificeerd, en burgers zonder documenten hadden papieren nodig. Ex-rebellen waren nog lang niet gereïntegreerd en het vraagstuk van de nationale identiteit van vluchtelingen, ontheemden en migranten speelde nog steeds. En inderdaad: de verkiezingen moesten worden uitgesteld omdat het allemaal teveel en te ingewikkeld was. In april 2008 schreef de International Crisis Group een rapport over de komende verkiezingen waarin het voorwaarden onderzocht waaronder die konden slagen. Het noemde concurrerende leiders, proliferatie van wapens en de cultuur van straffeloosheid een explosief mengsel. En technische en financiële tekortkomingen zouden tot vertraging leiden. De uitvoering van het vredesplan liep in veel opzichten ver achter op het schema. Het bepalen van Ivoriaans burgerschap was nog problematisch voor een kwart van de bevolking. En de ontwapening en reïntegratie van ex-strijders kwamen niet echt van de grond. 'En dat,' zei het rapport, 'zijn de politiek riskante onderwerpen die nú aangepakt moeten worden.' 'Het naar de eigen hand zetten van de strijd om het verkiezingsproces en de presidentiële campagne zal hard gespeeld worden en nieuwe verdeeldheid provoceren. Er kan veel chaos komen.' De verkiezingen werden uitgesteld tot eind november.

In mei 2008 begon in het noorden de ontwapening van ex-milities. In Bouaké vierde de regering met 1.000 ex-combattanten van de Nieuwe Strijdkrachten een ceremoniële collectieve ontwapening. Een deel van de VN-missie verliet de kampen langs de Groene Lijn en de Vertrouwens-zone tussen noord en zuid. In de maanden daarna verbeterde de veiligheid in het land. Toch bleef vrees voor mannen met wapens de bevolking bezighouden. De meeste ex-strijders waren niet ontwapend, de cacao-oogst stond te rijpen en boeren waren bang dat bandieten hun cacao wilden bemachtigen. Want cacao was, naast diamanten en macht, de inzet geweest van de oorlog. Gewapende lieden gebruikten de opbrengst van gestolen cacao, koffie, diamanten, hout en katoen om nieuwe wapens te kopen, soldij te betalen en rijkdom te vergaren. Er wer-

den nog steeds, ondanks verboden, embargo's en certificaten, bloeddiamanten⁴⁴ het land uit gesmokkeld. Wapenleveranciers van velerlei slag wisten de open grenzen goed te gebruiken. Controle op naleving van verbodsbepalingen was ten enenmale onvoldoende tot onmogelijk. De ontwapening verliep traag en was grotendeels symbolisch. In oktober 2008 verlengde de VN de sancties en embargo's op wapens en diamanten.

Door de hierboven beschreven problemen bleef de aanloop naar echte verkiezingen moeizaam. Het tijdig registreren van 12 miljoen mensen was in dit land een enorme klus. In oktober 2008 ontsloeg Gbagbo de Nationale Kiescommissie omdat die corrupt zou zijn. In februari 2010 stuurde hij zijn hele kabinet naar huis omdat de politieke partijen het vredesproces zouden gijzelen. Daaruit kwamen weer onlusten voort waarbij doden vielen, waarna de president de oppositie weer in de regering opnam. Guillaume Soro brak met de vereende oppositie en bleef aan als premier. De president beloofde dat in mei 2010 echt verkiezingen zouden worden gehouden en gaf alvast te kennen dat een toekomst voor Ivoorkust zonder Laurent Gbagbo onvoorstelbaar was. Soro moest van hem een nieuw kabinet samenstellen en een nieuwe, niet corrupte Kiescommissie installeren. Het noorden van Soro en Ouattara liet intussen weten dat ontwapening van het noorden onhaalbaar was en dat het weinig zin had in nationale hereniging. In zo'n sfeer konden nog steeds geen verkiezingen worden gehouden.

Uiteindelijk gingen eind november 2010 de stembussen open. Na sluiting en telling bleek de zittende president Gbagbo tot zijn ontsteltenis verloren te hebben van de 'Burkinabé' Alassane Ouattara, al ruim tien jaar zijn grote tegenspeler. Ouattara zou Soro weer als premier aanstellen. Dan waren de staatsgreep en de oorlog sinds 2002 dus voor niets geweest. Dat was niet zijn bedoeling, en dus bleef Laurent Gbagbo zitten. Belangrijke legeronderdelen en zijn milities van Jonge Patriotten steunden hem daarin. Aanhangers van Ouattara demonstreerden in de straten. Gbagbo stuurde zijn leger en milities er op af. In drie weken kwamen volgens de VN zeker 180 mensen om door excessief geweld. Ook VN-vredeshandhavers werden aangevallen. De erkende winnaar van de verkiezingen, Alassane Ouattara, verschanste zich in een hotel in Abidjan. De VN, de AU en ECOWAS bezonnen zich. Drie regionale staatshoofden en Raila Odinga van Kenia kwamen naar Ivoorkust om te bemiddelen. Zij boden Gbagbo asiel aan in een derde land, maar schermden ook met de optie van een militaire interventie. Gbagbo speelde het spel van tijd rekken. Hij dacht dat op den duur het volk de onlusten wel zat zou zijn en dan zijn aanblijven als voldongen feit accepteren. Dan kon hij de volkswoede op Ouattara doen overslaan. Hij liet zich adviseren door Roland Dumas, de corrupte ex-minister van Mitterrand met belangen in Ivoorkust. Ook de Amerikaanse PR-man Lanny Davis, ooit adviseur van Bill Clinton maar allang consulente van dictators en tirannen, en Jacques Vergès, de Franse advocaat van kwade zaken, lieten hem goed voor hun adviezen betalen.

De onlusten duurden voort. De politie deed huiszoekingen bij aanhangers van Ouattara. Het aantal doden steeg terwijl staatshoofden, de VN, Frankrijk en NATO zich inspanden voor

⁴⁴ Conflictdiamanten of bloeddiamanten zijn illegaal gedolven en ongeregistreerde diamanten die strijdende partijen vaak met dwangarbeid laten opgraven. In het buitenland worden die dan ingeruild voor wapentuig. Het zijn zo dus diamanten die mensen kunnen doden.

een vreedzame oplossing. Tienduizenden Ivorianen vluchtten de grens naar Liberia over. De patstelling bleef nog voortduren. Laurent Gbagbo had altijd gezegd nooit de macht aan Ouattara te zullen overhandigen, en begon aan zijn laatste oorlog tegen hem en de rest van de wereld. Burgers die Ouattara steunden, kregen het zwaar te verduren, maar Gbagbo's krijgers vielen ook VN-staf, diplomaten en journalisten aan. De VN stuurde 2.000 extra vredessoldaten. Gbagbo weigerde verder elke bemiddeling, want 'iedereen was tegen hem'. Een kat in het nauw maakt rare sprongen, zeker als een indrukwekkend zakenimperium en een groot vermogen op buitenlandse banken in het geding zijn. Met zwaar wapentuig richtten zijn milities bloedbaden aan die door de tegenpartij met nieuw bloedvergieten werden gewroken.

Ondanks wapenembargo's bleven er voor beide kampen wapens uit Oost- en West-Europa komen. Het geweld had weer alle schijn van een burgeroorlog. Ouattara trok ten aanval. Zijn troepen rukten steeds verder op en vielen in april zelfs, ondersteund door VN-helikopters en Franse hulptroepen, het paleis en de bunker van Gbagbo en zijn getrouwen aan. Laurent Gbagbo en zijn vrouw Simone werden door Franse commando's uit hun bunker geplukt en aan het volk getoond. Zij kregen huisarrest in Korhogo en in november 2011 werd Gbagbo uitgeleverd aan het ICC, het Internationale Strafhof. Vanaf toen was Allasane Ouattara de feitelijke leider van het land, met de moeilijke opdracht om vrede, harmonie en ontwikkeling te realiseren. Hij bereidde verkiezingen voor en won die overtuigend. Het geweld was over; nu moest aan de toekomst worden gewerkt.

Onder Ouattara begon Ivoorkust voortvarend aan een nieuwe start, maar het bleef onrustig. De nieuwe president was een harde, gedisciplineerde werker met plannen voor de wederopbouw van het land, met ambitieuze landbouwplannen en zakelijke regelingen. Intussen bleef het in Ivoorkust onrustig en onveilig door losse bewapende groepjes die een nieuw rebellenleger probeerden te vormen, vóór Gbagbo, tegen Ouattara. Maar ook door zich misdragende soldaten van Ouattara. Een VN-vredesmissie, geleid door de Nederlandse politicus Bert Koenders, kwam helpen met het handhaven en versterken van de stabiliteit in dit complexe land. Verkiezingen werden voorbereid en op 11 december 2011 ook gehouden, maar met zeer lage opkomst, 35%, en nagenoeg allemaal aanhangers van Ouattara. Een regering werd gevormd.

Toch bleef het onrustig. Gewapende mannen vielen burgers aan, maar doodden ook blauwhelmen. In juni 2012 verijdelde de regering een staatsgreep van aanhangers van Gbagbo die Ouattara weg wilden hebben om een militair regiem te vestigen. Gbagbo had nog veel hoge militaire en politieke bondgenoten in ballingschap. Aanvallen op legerbases, de gevangenis en kampen van ontheemden bleven doorgaan. Op 5 augustus 2012 hield de regering crisisoverleg na een overval op het militaire kamp Akoueda in Abidjan, waarbij de aanvallers veel wapens buit maakten. Ook in het westen van Ivoorkust heerste weer meer geweld. Toch bleef president Ouattara optimistisch over de ontwikkelingen, ook omdat hij op den duur de rebellen beter aankon en dus voor meer veiligheid en stabiliteit zorgde. Bij de verkiezingen van oktober 2015 beloonde het volk hem daarvoor met 84% van de stemmen, tegenover 9% voor tegenstander Pascal Affi N'Guessan. Ouattara kon aan zijn tweede termijn beginnen terwijl Gbagbo in Den Haag bij het ICC terecht stond. De kans op rust en stabiliteit was toen reëel geworden.

4.7 Togo

Ook hier waaide rond het einde van de Koude Oorlog tijdelijk een nieuwe wind. In april 1991 hield het hele land betogingen voor meer democratie. In Lomé sloten burgers wijken af met barricades. Zij eisten Gnassingbé Eyadéma's aftreden. De politie reageerde met grof geweld. Bij charges doodden zij 30 personen en honderden raakten gewond. Toch werd het volk gehoord: er werd onderhandeld over een weg naar een door burgers geleide democratie. Het politieke systeem ging open, oppositiepartijen werden legaal en politieke gevangenen kregen amnestie. Na vier maanden werd ook een Nationale Consultatieve Conferentie gehouden waar de mensenrechtenstrijder en topadvocaat Joseph Kokou Koffigoh werd benoemd tot interim-premier. Die stelde een Nationale Wetgevende Vergadering samen die Eyadéma ontsloeg als legerhoofd en zijn kandidatuur blokkeerde voor de verkiezingen van 1992. Eind 1991 werd na 22 jaar de politieke eenheidspartij RPT ontbonden.

Maar het leger hield de ontwikkelingen goed in de gaten en greep weer in. Het hief de Wetgevende Vergadering op en soldaten ontvoerden de burgerpremier Koffigoh. Volgens de couplegers was de regeringsmacht in handen gekomen van 'extremisten met als enig doel het in diskrediet brengen van de militaire regering en alle verdiensten daarvan, en het besmetten van het blazoen van het leger'.⁴⁵ Koffigoh bleef wel premier, maar nu onder de paraplu en de druk van het leger dat de RTP-partij, de Togolese Volksverzameling, weer toeliet. In die dagen vonden moordaanslagen en echte moorden plaats op leden van de oppositie en de politieke families. Gylchrist Olympio, zoon van de in 1963 vermoorde ex-president, ontsnapte aan zo'n aanslag en vluchtte naar het buitenland. Ex-president Gnassingbé Eyadéma maakte van die situatie gebruik en dwong met steun van het leger bij de Hoge Raad af dat hij in zijn oude macht werd hersteld. Vervolgens stelde hij een kabinet samen van eigen volgelingen, met uitsluiting van alle anderen. Die regering stelde verkiezingen constant voor onbepaalde tijd uit. Een serieuze poging tot democratisering werd zo met geweld en doodslag gesmoord en de dictator zat weer op zijn troon.

De relaties tussen de volken onderling en van de volken met de staat, bleven complex. De Eyadéma's waren van het Kabye-volk van de noordelijke vlaktes die 27% van de bevolking uitmaakten. Koffigoh was van het zuidelijke Ewe-volk, dat met 43% veel groter was. De coup van eind 1992 dwong het grootste volk weer in de oppositie. De Togolezen namen niet zomaar genoegen met deze staatsgreep en gingen weer de straat op. De civiele samenleving, de politieke oppositie, kerken en vakbonden deden mee. Zij vormden een coalitieplatform, het Nationale Comité van Weerstand tegen de Dictatuur. In de politieke verhoudingen werden economische, sociale en etnische trekken steeds zichtbaarder.

De Confederatie van Vakbonden (CNTT) riep een algemene staking uit en er kwamen spooksteden. In een spookstad geeft de bevolking een, twee of drie dagen massaal gehoor aan de oproep van de oppositie of de vakbonden om binnenshuis te blijven. Het verkeer komt lam te

⁴⁵ *Third World Guide* 2000/2001, p. 528.

liggen, bedrijven en kantoren functioneren niet meer. Op straat is niemand te zien. Het is een machtige vorm van lijdelijk burgerverzet. Als het zover komt, dan is er echt iets aan de hand.

De presidentiële garde doodde later, in januari 1993, in de straten van Lomé honderden demonstranten en duizenden Togolezen vluchtten naar Ghana en Benin. Het werd een echte burgeroorlog van het regiem, het leger en het Kabye-volk tegen de rest. Begin 1993 keerde de oppositie zich van Koffigoh af om verder op zoek te gaan naar een alternatieve strategie. In die sfeer schreef Eyadéma verkiezingen uit voor augustus 1993. De opkomst was uiterst laag en van de weinige stemmen kreeg hij 96,5%. De oppositie claimde fraude en bedrog en het volk ging weer de straat op, maar niets hielp.

Begin 1994 werd een aanslag op Eyadéma gepleegd in zijn werkpaleis. Hij overleefde en zijn presidentiële garde doodde 67 aanvallers. Vlak daarna, in februari, waren er parlementsverkiezingen. De oppositie won, maar president Eyadéma stond niet toe dat oppositieleider Agbeyome Nessim Edem Kodjo een regering zou vormen waarvan zijn partij werd uitgesloten. Hij moest een kabinet samenstellen naar de zin van de president/dictator. Joseph Kokou Koffigoh kreeg een zetel in het parlement en werd later af en toe nog minister. Het Actiecomité voor Vernieuwing waaraan de hele oppositie deelnam, boycotte het nieuwe parlement waardoor de regering bijna een jaar verlamd was. In augustus 1996 gaf premier Kodjo er de brui aan. De president verving hem door Kwassi Klutse van zijn eigen RPT-partij. Vanaf half 1997 probeerde de oppositie het tij te keren door meer samen te werken. Ook uit delen van het leger kwam er deze keer druk op Eyadéma voor meer democratie. En de EU probeerde voorzichtig iets te bereiken met belonen en straffen. In 1998 keurde het parlement een wet goed die willekeurige arrestatie van journalisten en ongecontroleerde nachtelijke politiebezoeken aan hen verbood. In dat jaar waren er ook weer nieuwe presidentsverkiezingen.

Gnassingbé Eyadéma nam het op tegen de teruggekeerde Gilchrist Olympio en won in één ronde met 52%. De oppositie beschuldigde hem van fraude, want voor iedereen was duidelijk dat Olympio had gewonnen. Amnesty International meldde dat de regering van Togo honderden tegenstanders op het strand had geëxecuteerd en de lichamen in zee laten dumpen. De regering ontkende dat en beloofde een onderzoek dat er nooit kwam. Maandenlang werd in de hoofdstad gedemonstreerd tegen 'het bedrog van de president'. De onrust groeide. Eind 1999 demonstreerden ondanks een verbod duizenden studenten en leerkrachten om nabetaling van salarissen en beter onderwijs af te dwingen. Toch ebde het volksverzet weg om over te gaan in lijdzame aanvaarding. Men was teleurgesteld dat demonstraties, stakingen en protesten zo weinig uithaalden en dat het regiem gewoon doorging met intimidatie en moord. In september 2000 werd Kodjo weer premier. Een jaar later liet Eyadéma weten de grondwet te zullen respecteren en uiterlijk in 2003 op te zullen stappen. Premier Kodjo liet toen de grondwet wijzigen zodat Eyadéma toch kon kandideren.

In 2001 veroordeelde een internationale commissie de systematische schending van mensenrechten. De geplande parlementsverkiezingen van oktober 2001 gingen niet door en politieke verlamming trad weer in. In maart 2001 kwam een Gezamenlijke Commissie van Onderzoek

van regeringspartij en oppositie bijeen om de politieke dialoog te reanimeren. Met een jaar vertraging werden de parlementsverkiezingen gehouden die de regeringspartij RPT op zijn sloffen won. Het nieuwe parlement besloot om elke belemmering voor een nieuwe termijn van de zittende president op te heffen. In februari 2003 bood de EU aan om de presidentsverkiezingen van juni te helpen organiseren, mits de regering een duidelijke garantie gaf dat zij vrij en eerlijk zouden zijn, met gelijkwaardige deelname van alle partijen. Ondanks luide beschuldigingen van bedrog won Eyadéma met 57% zijn nieuwe termijn.

President Gnassingbé Eyadéma stierf op 5 februari 2005 na 38 jaar aan de macht te zijn geweest. Volgens *Africa Confidential* werd deze ‘deken van de Afrikaanse staatshoofden, dictator, gewetenloos hoofd van zijn Kabye-volk en manipulator van Westerse machten’, 67 jaar. Hij had volgens het artikel jarenlang een Franse leeftijdsgenoot, professor Charles Debbash, als adviseur die de Grondwet zou hebben herschreven waardoor Eyadéma aan de macht kon blijven. Die zou ook het brein zijn achter de opvolging door zijn zoon Faure Gnassingbé. De professor stond al tien jaar achter elk belangrijk juridisch besluit. Volgens hem werkte dictatuur beter met de wet in handen dan met wapens. Vroeger was hij decaan van de rechtenfaculteit van Aix-en-Provence en persoonlijk adviseur van Valérie Giscard-d’Estaing. De advocaat Jacques Vergès introduceerde hem bij Gnassingbé Eyadéma; zo werkten de netwerken van de Franse postkoloniale betrokkenheid bij Afrika.⁴⁶

Inderdaad werd er aan de erfopvolging gewerkt. De 39-jarige zoon Faure Gnassingbé nam met steun van het leger de macht over na de laatste jaren al minister te zijn geweest. Hij was goed voorbereid door zijn vader en het leger; volgens officiële woordvoerders ‘om een vacuüm te voorkomen dat tot grote chaos zou leiden.’ Maar de oppositie en externe waarnemers zagen een ordinaire staatsgreep. De jurist Yawovi Agboyibo, leider van het Actiecomité voor Vernieuwing, riep op tot demonstraties en algemene staking. Er volgden dagen van volksprotest in een opgewonden hoofdstad met gesloten scholen en veel mensen op straat. De overheid stoorde binnen- en buitenlandse radiostations zolang die niet ophielden ‘vijandige boodschappen te spuien.’ Het buitenland ontwaakte laat. De Raad voor Vrede en Veiligheid van de AU sprak onomwonden van een ‘nadrukkelijk onaanvaardbare schending van de Togolese grondwet’ en dreigde met sancties.⁴⁷ Frankrijk, Engeland, de VS, Nigeria, Ghana, Mali en Niger spraken zich uit tegen de gang van zaken, en de buurlanden deden dat namens ECOWAS. De EU bezon zich op schorsing van financiële steun als het probleem van democratie, mensenrechten en de rol van het leger niet serieus werd aangepakt. Onder die druk trad Faure Gnassingbé in februari 2005 toch terug. Hij liet zich vervangen door parlementsvoorzitter Abbas Bonfoh die op korte termijn verkiezingen moest uitschrijven. Gilchrist Olympio kwam vol verwachting uit zijn ballingschap terug. Deze zoon van de laatste democratisch gekozen president zag zich als kanshebber. Hij kreeg een heldenontvangst.

⁴⁶ Togo supported by French professor. *Africa Confidential*, februari 2005

⁴⁷ Artikel United Nations/Organization for Coordination of Humanitarian Action/ newsletter IRIN: Tussen algemene stakingen en dreigingen met sancties – het controversiële presidentschap van Faure Gnassingbé, *The New Humanitarian*, 10 februari 2005. Website <https://The New Humanitarian>.

Na de officiële rouwperiode van twee maanden werden de verkiezingen gehouden. Faure Gnassingbé won die ruim. Bobby Akitani en Gilchrist Olympio hadden geen schijn van kans. De oppositie riep weer 'fraude!'; het volk vulde de straten, het leger en de politie schoten op betogende burgers, de staat van beleg werd afgekondigd, en tienduizenden Togolezen vluchtten weer naar buurlanden. De AU veroordeelde dit geweld tegen vreedzame burgers en schorste Togo. Ook ECOWAS verstootte Togo en vaardigde een wapenembargo uit. Die maatregelen hadden geen effect op de binnenlandse ontwikkeling. Faure Gnassingbé benoemde opnieuw Edem Kojo als premier en zijn eigen broer Kpatcha Gnassingbé als minister van defensie. Het leger verbood elk protest op straffe van executie. Stakende onderwijzers werden ontslagen. In maart 2006 werd Harrie Olympio van de Braziliaanse oppositie beschuldigd van een aanslag op een politiebureau. Anonieme telefoontjes waarschuwden hem voor moordplannen van de geheime dienst. In augustus besloten de belangrijkste partijen na bemiddeling door de Burkinese president Blaise Compaoré tot een regering van nationale eenheid. Zo kon Togo uit de impasse raken en werden verkiezingen weer mogelijk.

Inderdaad werden in oktober 2007 voor het eerst sinds 1994 weer parlementsverkiezingen gehouden. De regeringspartij RTP won 49 van de 81 zetels. Na lange tijd van afhouden deed de volledige oppositie weer mee. Volgens internationale waarnemers verliep alles zuiver en eerlijk. Het leger, dat moeite had met die democratische transparantie, werd onrustig. Kpatcha Gnassingbé moest in april 2009 het veld ruimen, en na hem ook legerleider Zakari Nandja. Achttien officieren werden aangeklaagd wegens het voorbereiden van een coup, met Kpatcha als brein achter die plannen. Hij was de rivaal geworden van zijn broer Faure. In maart 2010 zouden er weer verkiezingen over het presidentschap zijn. De samenwerkende oppositiepartijen hadden met Jean-Pierre Fabre een sterke kandidaat. Van eigen tellingen wist de oppositie dat hun kandidaat 60% had gekregen. Maar volgens de Kiescommissie won de zittende president.

Er was dus nog steeds niets veranderd: er was geknoeid en protesten werden gesmoord met traangas en politiegeweld. De hegemonie van de Gnassingbé's, het leger en het Kabye-volk werd herbevestigd. De bevolking en de buitenwereld stonden machteloos. In juni 2012 raakten tientallen Togolezen gewond bij protesten tegen electorale hervormingen. Die hervormingen zouden gunstig zijn voor kandidaten van de regerende partij en ongunstig voor de oppositie. In augustus dreigden vrouwen in Togo, in navolging van vrouwen in Liberia, met een seksstaking om de mannen te dwingen om Faure Gnassingbé af te zetten. Men vond nog steeds dat hij twee jaar daarvoor frauduleus aan de macht was gekomen. Het burgersnetwerk Laot Ons Togo Redden speelde een sterke rol in politieke bewustmaking van de burgers. Maar eind 2015 was Faure Gnassingbé toch nog altijd de president, vastberaden om dat nog lang te blijven.

4.8 Benin

In Benin werd in 1991 Ahmed Mathieu Kérékou verslagen door premier Nicéphore Soglo. Maar dat was niet voor lang. Aan het einde van de Koude Oorlog waren de revolutionaire jaren van Benin voorbij. Tijdens de eerste presidentsverkiezingen sinds 27 jaar werd de leider van de

revolutie van 1972 verslagen. Soglo liet Kérékou meteen terechtstaan voor zijn aandeel in de staatsgreep van 1972. Hij werd veroordeeld maar kreeg een jaar later amnestie; met hem alle politieke gevangenen. In juli 1994 werd Soglo leider van de in 1992 door zijn vrouw opgerichte PRB, de Partij van de Wedergeboorte van Benin. Maar bij verkiezingen voor parlement en gemeenteraden in maart 1995 verloor de PRB van de oppositionele PRD, de Partij voor Democratische Vernieuwing van Kérékou. Soglo's partij verloor de meerderheid in de nationale en lokale controlerende en wetgevende raden. Steeds meer burgers ergerden zich aan zijn stijl van regeren, omdat hij alsmaar mensen uit zijn familie en clanlineage op de voorgrond schoof. Bij de presidentsverkiezingen van maart 1996 verloor hij dan ook van zijn door hem onttroonde rivaal en voorganger, de voormalige marxistische leider Ahmed Mathieu Kérékou die na vijf jaar onderbreking weer president werd.

Aan de parlementsverkiezingen van maart 1998 deden 56 partijen mee. De partij van Kérékou won weer, waarna premier Adrien Houngedji ontslag nam zonder vervangen te worden. Begin 2000 meldde de regering dat bepaalde legereenheden samenzwoeren om de macht over te nemen. Dat waren vooral de onderdelen die eind 1999 als vredesmacht in Ivoorkust dienden waar ook een groep militairen de macht gepakt had. Ook in Mali waagden vredessoldaten na terugkomst uit Ivoorkust een coup, uit onvrede over achterstallige loonbetalingen. Maar bij parlementsverkiezingen van maart 2003 won Kérékou's partij weer gewoon de absolute meerderheid. Het werd spannender bij de presidentsverkiezingen van maart 2005. Deze keer won de nieuwkomer Thomas Boni Yayi als onafhankelijke kandidaat royaal van Kérékou. Onder toezicht van tevreden internationale waarnemers kreeg hij bijna 3/4 van de stemmen. Ooit was Yayi directeur van de West-Afrikaanse Ontwikkelingsbank. Hij wilde van Benin het Hongkong van West-Afrika maken, natuurlijk zonder corruptie of kleptomanie.

Dit was het einde aan het tijdperk Kérékou die ruim 30 jaar in het centrum van de macht stond en nu ruim 70 jaar was. De grondwet verbood hem om terug te komen vanwege zijn leeftijd. Een jaar later won Yayi's coalitie ook de meerderheid in het parlement. Bij zijn aanpak van de corruptie ontmoette de nieuwe president veel weerstand. De beschieting van een presidentieel konvooi begin 2006 werd daarmee in verband gebracht. De regering en het parlement besloten daarom om de doodstraf nog niet af te schaffen. Ook niet omdat Benin geen toevluchtsoord wilde worden voor criminelen en terroristen. Sinds 1987 waren er geen executies meer geweest, maar Yayi wilde de optie open houden. Het ging vrij goed met Benin en dat werd internationaal erkend. Het had een prettige mate van persvrijheid, de rechterlijke macht was er gescheiden van de uitvoerende, en wisselingen van de macht waren vreedzaam en democratisch. Op de Ibrahim Index⁴⁸ was Benin een van de betere Afrikaanse landen wat betreft veiligheid, sociale en politieke participatie en mensenrechten. President Yayi werd bij de verkiezingen een jaar later in zijn positie bevestigd, wat de verwachting van een rustiger toekomst versterkte.

48 De *Ibrahim Index of African Governance* is een zinnige poging om aan de hand van indicatoren en criteria een rangorde aan te brengen over hoe Afrikaanse regeringen presteren op het gebied van Goed Bestuur. Er werden 48 landen meegenomen, en Benin scoorde daarvan als dertiende.

4.9 Sierra Leone⁴⁹

Hier was Joseph Saidu Momoh in 1990 al vijf jaar aan het bewind. Het zat hem niet mee, want de economische crisis was schrijnend en op diverse plaatsen in het land werd gevochten. Rebellen groepen en milities van bannelingen en vluchtelingen uit Liberia, Burkina Faso en Sierra Leone zelf waren met wapens actief in de streken die rijk waren aan goud en diamanten en waar ook de meeste landbouwproductie plaatsvond. De regering probeerde daaraan het hoofd te bieden door in augustus 1991 een nieuwe grondwet te presenteren met meer partijen. James Funa, vroeger een hoge functionaris bij de Wereldbank, werd minister van financiën. Maar de crisis duurde voort en de corruptie nam nog toe. Daarom accepteerde de regering in 1992 onder zware druk van het IMF een Structureel Aanpassingsprogramma. Maar Momoh en zijn regering konden die situatie niet aan.

In april 1992 deed kapitein Valerie Strasser een geslaagde greep naar de macht. Met een groep jonge officieren kwam hij onbetaalde soldij ophalen; en passant namen zij ook de staatsmacht in handen. Zij stelden de grondwet buiten werking en installeerden een Voorlopige Nationale Bestuursraad. In juni werden alle burgerleden van die bestuursraad ontslagen en de Raad ging door als Opperste Militaire Staatsraad. Elke politieke activiteit werd verboden en media kwamen onder strenge controle te staan. Maar de rebellen in de binnenlanden zetten door. Al gauw beheersten zij 1/3 van het land, met Pendembu in het zuidoosten als hun commandocentrum. Samen vormden zij het RUF, het Verenigde Revolutionaire Front met de voormalige studentenleider Foday Saybana Sankoh als leider. Hij kreeg steun uit Liberia van Charles Taylor en uit Libië van Moammar Gadaffi. In eigen land steunden de traditionele hoofden en de geheime Porogenootschappen het RUF.

In het oosten van Sierra Leone vochten nog heel andere rebellen. Daar controleerde het UMLLD, de Verenigde Beweging van Liberiaanse Bevrijding en Democratie een groot gebied. Die vochten vanuit hun basis in Sierra Leone tegen het leger van Charles Taylor in Liberia en tegen het RUF in Sierra Leone. En het regeringsleger van Strasser vocht zowel tegen het RUF als tegen de UMLLD en ontzag daarbij geenszins de bevolking. Alle partijen gingen zich voor eigen gewin te buiten aan plundering en illegale exploitatie van mijnen en koffie- en cacaoplantages. Begin 1994 behaalde het RUF een aantal overwinningen in een strijd waarbij honderden burgers omkwamen. Strasser gaf aan te willen praten over vrede en eerlijke verkiezingen, maar het RUF wantrouwde hem en bleef vechten.

In 1995 was het hele land in oorlog. Het nationale leger bezette nog net op tijd de Sierra Rutile Titaniummijn die de helft van de export leverde. Driekwart van de nationale begroting ging in de oorlog zitten. Maar het tot 13.000 man uitgegroeide leger kon de rebellen niet verslaan. De regering nam toen haar toevlucht tot Nepalese Ghurkas en de Zuid-Afrikaanse huurlingen van

⁴⁹ Voor deze reconstructie heb ik geput uit de volgende bronnen: Alertnet, IRIN, Human Security Files, The World Guide, artikelen in kranten en tijdschriften, rapporten van International Alert, eigen reis- en onderzoeksverslagen, en publicaties van B. Posthumus, *Sierra Leone: Real battles lie ahead*, 2001, en J.P. Pham, *Lazarus rising: Civil society and Sierra Leone's return from the grave*, 2004.

Executive Outcomes. Die professionele huursoldaten verjoegen het RUF uit een groot deel van het land. Die huurlingen trainden voor het leger ook de Kamajors, traditionele jongerenmilities die werden ingezet als guerrilla- en rebellenbestrijders. Oorspronkelijk waren zij de jagers van het Mendevolk die zich door hun magische gebruiken onschendbaar waanden. Zwaar onder de drugs, met ware doodsverachting, begingen zij niets en niemand ontziend ondenkbare wreedheden. Die lokten weer vergelijkbare wreedheden van de andere kant uit. Vooral jongeren moesten het daarbij ontgelden.

Begin 1996 zette brigadegeneraal Julius Maada Bio juntaleider Valerie Strasser opzij met een staatsgreep zonder bloedvergieten. Hij liet presidentsverkiezingen houden terwijl het land volop in oorlog was. Ahmad Tejan Kabbah van SLPP, de Volkspartij van Sierra Leone, won in tweede instantie. Hij was een voormalig VN-ambtenaar met een goede staat van dienst. Maar heel weinig mensen konden stemmen en Kabbah's presidentschap bleef omstreden. Met zijn nationale leger, huurlingen en milities kreeg hij geen effectieve macht over het land. In 1996 waren er vredesbesprekingen in Abidjan, gefaciliteerd door multi- en bilaterale bemiddelaars en internationale NGO's. Het zich sterk voelende RUF onderhandelde met drie duidelijke eisen: demobilisatie en re-integratie van RUF-strijders, erkenning van RUF als politieke beweging en terugtrekking van de huurlingen. In het Akkoord van Abidjan werd aan die eisen voldaan. Maar president Kabbah bleef toch met de Zuidafrikanen samenwerken en trok zich van het akkoord niets aan. De Wereldbank en het IMF waren daar niet van gediend en trokken hun steun terug. Het RUF ging op de oude weg verder en de oorlog werd voortgezet.

Hier werd heel pijnlijk een tweede goede kans op vrede de grond in geboord omdat belanghebbenden nog geen voordeel zagen in vrede. In mei 1997 verjoegen milities van het nieuwe AFRC, de Revolutionaire Raad van de Strijdkrachten van de opstandige, van het leger afgescheiden generaal-majoor Johnny Paul Koroma, samen met het RUF van Foday Sankoh, de regering van Ahmed Tejan Kabbah. Het hele kabinet vluchtte naar Guinee, en met hen tienduizenden burgers. De verontruste OAE vergaderde in Namibië en besloot om met Sankoh en Koroma te onderhandelen over het weer afstaan van de macht. In september vroeg Kabbah aan de Algemene Vergadering van de VN om hem weer aan de macht te helpen. De VN legde embargo's op aan de rebellenleiders.

Intussen nam de oorlog tussen het leger, de rebellen en de burgers afgrijselijke vormen aan. Tussen al die tegen elkaar vechtende legers, bendes en milities moesten gewone mensen zien te overleven. Het toch al arme land werd nu helemaal over de rand geduwd. Honderdduizenden ontheemden verscholen zich in bossen of kwamen terecht in slechte kampen. Door de sancties werd het nog erger. Goederen werden schaars en iedereen met een wapen plunderde. Banken en bedrijven sloten, dienstverlening kwam stil te liggen, voedsel en brandstof werden onbetaalbaar. Mensen in loondienst kregen geen cent meer en werden net als de armsten van hulporganisaties afhankelijk. Velen zochten hun toevlucht tot kerken en religieuze sektes. Born Again, Jesus is the Lord, met gebed, dans en trance. Bendeleden gebruikten de magische macht van geheime genootschappen zoals de Poro om verderf te zaaien. Die bevrijdden duizend zware misdadigers die wraak namen op wie hen hadden opgesloten.

De mensen haakten af, maakten zich klein, onzichtbaar, om er niet bij te hoeven horen, maar dat was ze niet gegend. Gewapende krijgers in de meest absurde uitdossingen overvielen dorpen. Er werd meedogenloos geroofd, verkracht, verminkt, verbrand. Vaak waren zij van een ander volk, op zoek naar verborgen krijgers van de vijand. Veel slachtoffers bloedden dood, anderen overleefden verminkt en getraumatiseerd. Hongerige jongeren zonder school, werk of perspectief hadden bijna alleen nog de optie om ook te verwilderen, vechten, plunderen, verminken en moorden. De bendes hadden voedsel, drugs en meiden die waren ontvoerd, zelf meegegaan, of zomaar waren komen aanlopen. Want elke andere optie was voor hen gevaarlijker. Regeringstroepen en Nigeriaanse vredessoldaten deden op hun beurt precies hetzelfde. Ook de bendes afvallige militairen van Koroma's AFRC en de milities van het RUF deden zulke gruwelijke dingen: totale anarchie maakte daar het allerslechtste in de mensen los. Gewetenloze partijen brachten intussen continu en van alle kanten nieuwe wapens het land in. In deze oorlog werden 50.000 mensen vermoord, een groot, onbekend aantal voor het leven verminkt, en ruim een half miljoen van huis en haard verdreven.

De buitenwereld besloot om in te grijpen. Namens de VN en de OAE bezetten troepen van ECOMOG in februari 1998, zes jaar na het begin van de burgeroorlog, de belangrijkste steden en regio's van Sierra Leone. Het waren vooral door dictator Abacha gestuurde Nigerianen. Die werkten samen met de Kamajors die vanaf toen CDF heetten, de Burger Verdedigingsmacht, en met de nieuwe Zuid-Afrikaanse huurlingenorganisatie Sandline International. Sandline leverde ondanks het VN-wapenembargo voor tien miljoen dollars wapens aan Kabbah, met bewezen medewerking van Engeland. De ECOMOG-eenheden joegen Johnny Koroma en Foday Sankoh met hun milities terug naar verre binnenlanden en installeerden Kabbah weer als de legitieme regeringsleider. Die benoemde CDF-leider Sam Hinga Norman als zijn minister van defensie. Norman had de zwaar criminele Kamajor-organisatie opgezet waarvoor hij na de oorlog zou worden vervolgd, maar in 2007 bezweek hij aan een hartaanval. Weinig mensen vertrouwden erop dat Kabbah het deze keer zou redden. Toch lukte het hem om enige stabiliteit te bewerkstelligen.

Eind 1998 startten de rebellen van Sankoh en Koroma een nieuw groot offensief waarbij zij zelfs de helft van de hoofdstad in handen kregen. Weer kwamen de Nigerianen tussenbeide. In januari 1999 werd opnieuw een wapenstilstand afgesproken en in juni tekenden de partijen in Lomé een nieuw vredesakkoord. Als beloning werd Foday Sankoh vice-president onder Kabbah en directeur van de Commissie voor Strategische Mineralen, ondanks het totale reisverbod dat de VN hem sinds 1998 had opgelegd. Na de ondertekening bleef het nog maandenlang spannend. De VN bracht naast de ECOMOG-troepen nog een vredesleger van 11.000 Kenianen en Indiërs binnen om toe te zien op de wapenstilstand en te helpen bij het ontwapenen van de milities. Ondanks het reisverbod reisde Sankoh onbelemmerd rond. Hij noemde de VN-vredesmacht een gevaar voor de bevolking, voorzag vrienden in behulpzame buurlanden als Liberia en Burkina Faso rijkelijk van diamanten, en kreeg in ruil daarvoor nog steeds wapens voor zijn RUF. Hij vertrouwde meer in de West-Afrikaanse interventiemacht dan in de onderling bekvechtende VN-vredesmacht; dat was zijn vertrouwen in de Afrikaanse orde tegenover de opgelegde orde van Engeland en de VS die in de ogen van Sankoh door Kabbah werd vertegenwoordigd.

Maar er waren al duizenden Nigerianen gesneuveld, en de nieuwe president Obasanjo van Nigeria wilde ze terugtrekken omdat de prijs van het stichten van vrede in een klein landje zes grenzen verderop hem te hoog werd.

Begin 2000 had pas de helft van de rebellen de wapens ingeleverd. In mei van dat jaar barstte de oorlog weer uit. Na een dodelijke schietpartij in zijn woning verdween Foday Sankoh. Daarna overviel het RUF met een verrassingsoffensief de hoofdstad en enkele kazernes. De rebellen namen 500 ECOMOG-soldaten gevangen en de VN-soldaten konden de bevolking niet beschermen tegen hun wreedheden. Het leger en de daaraan meevechtende milities gingen weer even wreed tekeer; bij gevangen RUF-krijgers hakten zij ook handen af.⁵⁰ Engeland stuurde 800 eigen specialisten om het RUF uit de buitenwijken van Freetown te verdrijven. Sankoh werd in de hoofdstad gearresteerd en opgesloten, maar zijn rebellen, nu geleid door Issa Sesay, controleerden weer het halve land en de belangrijkste mijnen. De rebellen vielen in steeds meer facties uiteen. De Kalahun-factie van Koroma's AFRC gijzelde 11 Britse soldaten, maar paratroepers bevrijdden die weer.

Om de inkomsten van de rebellen af te snijden, vaardigde de VN een embargo uit op diamant-handel uit Sierra Leone. Ook besloot de VN tot een strafhof dat moest oordelen over gepleegde oorlogsmisdaden. Alle afspraken over amnestie uit vorige akkoorden kwamen daarmee te vervallen. Zodoende werd Foday Sankoh de eerste kandidaat voor vervolging en berechting. Hij verloor zijn vice-presidentschap en het directoraat. In de gevangenis kreeg hij bezoek van president Kabbah, samen met Olesgun Obasanja van Nigeria en Alfa Oumar Konaré van Mali. Zij onderhandelden, want Sankoh had nog veel gezag over zijn rebellen. Johnny Paul Koroma bood aan om met de regering Kabbah samen te werken. Een groot deel van zijn milities hielpen de regering en de CDF om de resterende rebellen te verdrijven. Maar toen het Sierra Leone Strafhof op gang kwam, verdween Koroma spoorloos. In 2010 was nog niet duidelijk of hij was ondergedoken of omgekomen. Er waren wel geruchten dat de Liberiaanse kriegsheer Charles Taylor hem in 2003 zelf executeerde.

In maart 2001 begonnen 16.000 soldaten van de VN, ECOMOG en het nationale leger aan een opmars in rebellengebied om 45.000 rebellen te ontwapenen. De Britten trokken hun speciale eenheden terug. Kabbah vroeg aan de VN om het mandaat van de blauwhelmen te verlengen vanwege de voortdurende onrust in het land en de nog in buurland Liberia woedende oorlog. De VN ging akkoord. De oorlog was toen definitief ten einde. Met de wederopbouw van de natie kon worden begonnen, maar eerst moest een duidelijke overheid haar gezag vestigen. Na enkele bestuurlijke hervormingen durfde de regering in mei 2002 verkiezingen aan. Er waren negen kandidaten, maar Ahmed Tejan Kabbah won met 70%, en zijn SLPP veroverde 83 van de 112 parlamentszetels.

⁵⁰ De krant *Independent Observer*, Freetown, plaatste een foto van M. Turay, een journalist uit Sierra Leone die op 12 januari 1999 werd vermoord. In die dagen werden tientallen journalisten gedood, de meesten door de RUF, maar ook militairen van de regering doodden planmatig verslaggevers die hen niet zinden.

In juli 2003 stierf Foday Sankoh in de gevangenis waar hij zijn proces afwachtte na een aanklacht wegens oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid. Zo kwam er rust. In mei 2004 werden sinds lange tijd en onder grote verwarring ook lokale verkiezingen gehouden. Die verwarring betrof het kiesstelsel. Een ongekend groot aantal stembiljetten werd ongeldig verklaard. In augustus 2005 vertrokken de VN-troepen na vijf jaar missie. Het nationale leger moest het voortaan zelf kunnen. Een kleine veiligheidsmacht en een civiele VN-missie bleven achter om het leger te trainen, het oorlogstribunaal te beschermen, en de regering te helpen bij het versterken van haar bestuurlijke, juridische en economische instanties. Ook hielden zij toezicht op handhaving van de mensenrechten.

In mei 2005 begon het Sierra Leone Strafhof van de VN. Daar werden topleiders en hun strijders uit Sierra Leone en Liberia gehoord over hun rol tijdens de burgeroorlog in Sierra Leone. Ook Charles Taylor, de ex-dictator van Liberia, werd door dit Hof gehoord vanwege zijn betrokkenheid bij in Sierra Leone gepleegde oorlogsmisdaden. Parallelprocessen liepen tegen verdachten van de verschillende rebellengroepen en bendes. Tot 2009 behandelde het Hof tientallen gevallen, met straffen van 25 tot 50 jaar. Opvallend was dat de gestraften allemaal uit de middelhoge echelons kwamen; beslist geen topleiders. Foday Sankoh, Sam Hinga Norman, Sam Bockarie en mogelijk ook Johnny Paul Koroma waren intussen dode topleiders die niet meer konden worden vervolgd. De overwinnaar Ahmed Tejan Kabbah werd niet aangeklaagd, maar Charles Taylor wel. Een juridisch unicum was de eerste veroordeling ooit wegens het 'ronselen en inzetten van kindsoldaten als onderdeel van een terreurstrategie tegen de bevolking'.

In augustus 2007 waren er weer presidentsverkiezingen. De bevolking was klaar met Kabbah en zijn regeringspartij en koos voor wisseling van de wacht. De zakenman Ernest Bai Koroma van de progressieve oppositiepartij APC, All Peoples' Congress, werd gekozen als president van de wederopbouw. De APC won ook de meerderheid in het parlement. President Koroma vond dat de belangrijkste politieke partijen moesten samenwerken. Maar zijn aanhangers gingen de straat op om de verliezers van de SLPP, de Sierra Leone Peoples Party, een lesje te leren. Zij belaagden familie van politici en staken huizen in brand. De politie moest journalisten beschermen. Ook bij de lokale verkiezingen liepen de gemoederen hoog op. De pas getrainde politie schoot in de lucht en gebruikte traangas. De president waarschuwde: wie dit soort wraakgeweld pleegt, zal hard worden aangepakt. In de tweede helft van 2009 kwam Sierra Leone onder president Koroma eindelijk tot rust. Nu kon worden begonnen met rouwverwerking, traumabehandeling en wederopbouw.

De reïntegratie van ex-strijders kwam niet van de grond: na hun ontwapening en demobilisatie gebeurde er verder niets. Zij waren vervreemd van hun geboortegrond en zelden ergens welkom. Onderwijs en scholing was er voor hen niet, en werk al helemaal niet. Volgens hun medeburgers waren zij bedorven. In die sfeer verliepen de jaren 2009-2012, met veel verloren tijd. In november 2012 waren er weer verkiezingen met als presidentskandidaat Julius Maada Bio van oppositiepartij SLPP. Tussen de regeringspartij APC en de oppositie bestond nog openlijk vijandschap met veel geweld over en weer; zij betaalden werkloze gefrustreerde jonge mannen om mensen van de andere partij te molesteren.

De zittende president Ernest Bai Koroma vond dat hij veel had bereikt. De verkiezingen werden gehouden, de APC-partij won en de SLPP-partij klaagde over fraude en geknoei. Maar volgens de internationale waarnemers ging het er wel eerlijk aan toe, en de overwinning van Koroma en de APC was ruim. Toch boycotte de oppositie het nieuwe parlement. Vanaf begin 2014 sloeg de regionale ebola-epidemie toe in Sierra Leone, en was er een tijdlang geen aandacht voor iets anders dan overleven, lijden en begraven. Eind 2015 leek die epidemie getemd te zijn en kon langzaam tot een normaler leven worden overgegaan.

4.10 Liberia

In Liberia leidde couppeleger sergeant Samuel Doe nog aan het einde van de Koude Oorlog. Het land was nog een vooruitgeschoven post van het Amerikaanse spionage- en communicatiesysteem voor West-Afrika.⁵¹ Maar in mei 1990 kwam er door het uitbarsten van een burgeroorlog een grote ommekeer. Het rebellenleger NPFL, het Nationaal Patriottisch Front van Liberia, overviel de stad Gbarnga, 160 km ten noorden van de hoofdstad Monrovia, en veroverde daarna snel andere delen van Liberia. Hun leider was Charles Taylor, een Schots-Creoolse, goed opgeleide, voormalige regeringsambtenaar. Het leek dat zijn leger snel het hele land onder de voet kon lopen, maar in juli 1990, net voordat Monrovia zou vallen, spleet het NPFL.

De factie van luitenant Prince Yeormy Johnson uit Nimba-county, het land van de Mano- en Gio-volken, met als naam INPFL, Onafhankelijk Nationaal Front van Liberia, begon te vechten tegen het regeringsleger én tegen het NPFL. Het regeringsleger misdroeg zich. In juli doodde het 200 burgers die zich in een kerk verschoolen. Chaos en geweld namen snel toe. In september vermoordden mannen van Prince Johnson sergeant-president Samuel Doe nadat Johnson hem eerst zelf had gemarteld. In de daarop volgende verwarring riepen vier concurrenten, Charles Taylor, Prince Johnson, de ambtenaar-jurist Amos Sawyer en het hoofd van de presidentiële garde Raleigh Seekie zich alle vier uit tot ‘interim-president van Liberia’.

Een ECOWAS-vredesmacht trok Liberia binnen, maar de burgeroorlog wakkerde verder aan. ECOWAS benadrukte dat Amos Sawyer de enige interimpresident was. In 1992 bood Sawyer onder grote druk Charles Taylor het vice-presidentschap aan. Die weigerde, want zijn NPFL controleerde al bijna het hele land. Taylor installeerde zijn eigen tegenregering, de Patriottische Nationale Assemblee van de Wederopbouw. Ook generaal Raleigh Seekie accepteerde zijn nederlaag niet. Met zijn noordelijke Krahn-volk vormde hij de gewapende verzetsbeweging ULIMO, de Verenigde Liberiaanse Beweging. Meerdere regionale en etnische groepen maakten zich op voor een genadeloze strijd om de macht en de grondstoffen. Het ULIMO van Seekie doodde in augustus 1992 in de basis Tubmansburg, 80 km ten oordwesten van Monrovia, 2.000 strijders van Taylor’s NPFL. Daarna viel ULIMO uit elkaar. Alhaji G.V. Kromah, de leider van de ‘noordelijke factie van ULIMO’, was ‘te vriendelijk tegen moslims’, en zou ‘heulen met Ghadaf-

⁵¹ Stephen Ellis. *The Mask of Anarchy: The Destruction of Liberia and the Religious Dimension of an African Civil War*, 1999.

fi'. Ralleigh Seekie bleef de Sierra Leone Factie van ULIMO leiden. In juli 1993 overviel die het grote Kakata-kamp voor ontheemden ten oosten van Monrovia. Volgens UNHCR doodden zij 450 weerloze mensen, waarna de lijken werden verminkt. De VS bepleitten een actieve rol van de VN om het conflict te helpen oplossen. De Veiligheidsraad bepleitte een wapenstilstand en besloot tot een algemeen wapenembargo voor Liberia.

In het land zelf ontstond een patstelling die ruimte bood voor een vredesinitiatief. In juli 1993 spraken de regering van Amos Sawyer en de strijdende groepen in Genève een wapenstilstand af, en in augustus installeerde Sawyer een Voorlopige Staatsraad met deelname van NPFL, INPFL, ULIMO en zijn regering. De oorlog had toen al 150.000 slachtoffers gemaakt. Van de bevolking van 2,4 miljoen was de helft ontheemd in andere delen van het land of als vluchteling in een buurland. In maart 1994 kwam de Voorlopige Staatsraad in functie. Die moest een nieuwe regering samenstellen, maar vanwege ruzie tussen de partijen werd dat alsmaar uitgesteld. Tussen hun touwtrekken en bekvechten door vochten rivaliserende milities en ECOWAS-eenheden weer tegen elkaar. In december sloten zeven vechtende groepen een nieuwe wapenstilstand. In 1995 gingen de onderhandelingen door. Charles Taylor trad toe tot de Staatsraad en er werd een regering samengesteld. Maar in 1996 brak de oorlog weer in alle hevigheid uit, met felle gevechten in Monrovia, ten koste van dienstverlening en voorziening in behoeften van kwetsbare burgers.

In september 1996 nam mevrouw Ruth Sando Fahnbulleh Perry, met steun van ECOWAS, de leiding van de Voorlopige Staatsraad over. Na veel overleg met de strijdende partijen bereikte zij weer een wapenstilstand. Voor het garanderen van de afspraken liet ECOWAS meer en nieuwe vredestroepen aanrukken. In november 1996 begon ECOWAS met het ontwapenen van milities. De oorlog had toen al 200.000 doden gekost; viermaal zoveel als in buurland Sierra Leone. In juli 1997 werden presidents- en parlementsverkiezingen gehouden. Charles Taylor voerde campagne met de leus: 'Wil je vrede, stem dan op mij!'. Bij verlies zou hij de oorlog weer aanwakkeren. Hij kreeg 3/4 van de stemmen en werd president. Zijn NPFL won ook de meerderheid in de senaat en de kamer van afgevaardigden. Taylor legde wettelijk vast dat verdediging van mensenrechten was toegestaan en stelde zelfs een commissie in om naleving ervan te monitoren. Amnesty International vond dat hij eerst maar eens moest laten onderzoeken hoe het zat met mensenrechtenschendingen en misdaden tegen de menselijkheid tijdens de oorlog. Maar het was nu veilig en een half miljoen Liberiaanse vluchtelingen bereidden hun terugkeer voor. Dit UNHCR-programma voor vrijwillige terugkeer verliep traag en frustrerend omdat donoren hun toezeggingen niet waarmaakten. Ook voor de 220.000 interne ontheemden kwam geen geld beschikbaar.

In juni 1999 vroeg president Taylor aan Engeland om te stoppen met het zenden van wapens naar Sierra Leone, omdat die een gevaar voor de hele regio zouden vormen. Maar precies toen stelde de regering van Sierra Leone vast dat Liberiaanse rebellen en huurlingen met hulp van Charles Taylor wapens naar dat buurland brachten voor het RUF van Foday Sankoh. Taylor ontkende dat, maar gaf wel toe al lang bevriend te zijn met Sankoh; zij en andere militanten uit de

regio kenden elkaar al van hun militaire training in Gadaffi's Libië. De regering van Taylor en de Liberiaanse oppositie onderhielden een moeizame relatie met elkaar.

Het mensenrechtenverhaal werkte niet. De vrijheden van opinie en vergadering kwamen snel onder druk te staan. Media die Taylor met 'de oppositie' associeerde kregen beperkingen opgelegd. Radiostations die onwelgevallige dingen over hem vermeldden, konden sluiten. De gezamenlijke oppositie vroeg hem zijn gedrag in dit opzicht te veranderen. Het onafhankelijke Perssyndicaat van Liberia legde een embargo op aan alle informatie van de overheid zolang het 'illegale en arbitraire verbod' op radiostations bleef gelden. Maar na tien dagen verklaarde het Syndicaat verschillen van mening met de overheid liever vriendschappelijk op te willen lossen; niet via de weg van confrontatie en polarisatie. Waarnemers wisten dat de leiders zwaar geïntimideerd waren. De repressie nam snel toe. AI rapporteerde in 2001 een groot aantal gevallen van moord, verkrachting en verdwijningen in kringen van journalisten, oppositie en mensenrechtenactivisten.

Vanaf begin 2002 werden gevechten tussen het regeringsleger en de rebellen van LURD frequenter. LURD, Liberianen voor Verzoening en Democratie, leidde nog een volksopstand in Lofa County. Die beweging ontstond in 1999 uit diverse andere rebellen- en oppositiegroepen en had ook voormalige Kamajors uit Sierra Leone onder de wapenen. In maart 2003 beschuldigde LURD het regiem van Taylor van misdaden tegen de menselijkheid. Het gaf elke burger de plicht om hem te arresteren. De rebellen controleerden toen al 2/3 van het land, maar Taylor weigerde op te stappen. In juli 2003 bood president Obasanjo hem beschermd asiel in Nigeria aan, en in augustus trokken Nigeriaanse troepen samen met Amerikaanse mariniers Liberia binnen. Charles Taylor overhandigde in Monrovia de macht aan vice-president Moses Blah en vertrok naar Nigeria. In Ghana tekenden de rebellen met de Liberiaanse regering het Alomvattende Vredesakkoord van Accra. Waarnemers gaven dit akkoord meer kans van slagen dan de vorige omdat de signerende partijen meer betrokken waren bij de totstandkoming. De onafhankelijke zakenman Gyude Bryant werd voorlopig de interim-president.

Bryant moest verkiezingen voorbereiden en intussen werken aan verzoening en stabiliteit. In februari 2004 kondigde de Nationale Kiescommissie gecombineerde verkiezingen aan voor oktober 2004, waarmee de overgangsperiode zou worden afgesloten. Maar er was nog veel toenemende onrust. De datum was te optimistisch vastgesteld. Voormalige rebellenleiders dreigden het vredesproces met nieuw geweld te verstoren. Zij eisten amnestie en politieke invloed. VN-soldaten kwamen stand-by met helikopters en pantserwagens. In augustus 2005 kwam de campagne pas echt op gang. Het aantal kandidaten voor de vacatures was het zevenvoud van de beschikbare functies. De beroemde voetballer en UNICEF-ambassadeur George Weah nam het op tegen enkele ex-rebellenleiders en tegen Ellen Johnson-Sirleaf, voormalig topvrouw van de Wereldbank met een gedegen Harvardopleiding. In oktober 2005 werd gestemd. Weah won de eerste ronde met een te krappe marge. In de tweede ronde won Johnson-Sirleaf met ruime meerderheid. Zij beloofde een harde strijd te zullen voeren tegen straffeloosheid en corruptie. Deze 'ijzeren dame' werd de eerste vrouwelijke president van Afrika. Bij haar beëdiging zei zij:

‘Dit is een mogelijkheid om aan de vrouwen van dit continent te laten zien dat vrouwen een land kunnen leiden en helpen om jaren van brute conflicten weer te boven te komen.’⁵²

Haar regering maakte grote vorderingen op de moeilijke weg van conflict naar ontwikkeling. Op het gebied van vrede en stabiliteit bereikte zij veel. Alle milities werden gedemobiliseerd en 100.000 strijders werden ontwapend. In februari 2006 initieerde de presidente de oprichting van een Waarheids- en Verzoeningscommissie voor een open, transparant onderzoek naar schendingen van mensenrechten en humanitair recht tussen 1979 en 2003. Het ging om gerichte moorden, massamoorden, systematische verkrachtingen, standrechtelijke executies, verdwijningen en economische misdaden.⁵³ In juni 2006 werd de Commissie beëdigd met de toezegging dat ‘een volledig verslag van de wreedheden die gedurende een kwart eeuw werden begaan de weg zal vereffen naar langdurige vrede.’ Hiermee begon officieel het proces van Nationale Verzoening.

In oktober 2007 begonnen publieke hoorzittingen waarin verdachten van oorlogsmisdaden getuigden, hun spijt uitspraken, om vergeving vroegen. Ex-strijders getuigden van onvoorstelbare gruweldaden van mens tot mens. Zij verweten hun leiders dat die zich gedekt hielden. De Commissie bleef drie weken in elk district om zoveel mogelijk burgers de kans te geven om erbij te zijn. Vijf jaar lang verhoorde zij duizenden Liberianen. Veel burgers vonden dit te vrijblijvend en eisten demonstratief een echt oorlogstribunaal. Zij vonden de begane misdaden te erg om ze over te laten aan vrijwilligheid en straffeloosheid. De rechtsongelijkheid tussen Sierra Leone en Liberia stoorde: de een had een VN-Tribunaal, de ander een eigen Commissie. En in binnen- en buitenland werden de netwerken van medeplichtigen niet hard genoeg aangepakt. Enkelen hadden de moed om te verklaren dat de presidente zelf ook vuile handen had. Ooit had zij geld ingezameld voor het ‘verwoestende offensief van Charles Taylor’. Zij was staatssecretaris en minister van financiën onder de presidenten Tolbert en Doe en had toen aanvaringen met beiden. Samuel Doe bedreigde haar zelfs met de dood en in 1985 legde hij haar tien jaar gevangenis op. Zij ontsnapte en week uit, eerst naar Kenia, later naar de VS. Van daaruit steunde zij inderdaad de campagne van Charles Taylor totdat zijn misdadigheid duidelijk werd.

De Commissie rondde in juli 2009 haar werkzaamheden af met een eindrapport. Daarin stond dat vaststond dat Ellen Johnson-Sirleaf in de jaren ‘80 morele en financiële steun verleende aan Taylor die toen als krijgsheer in een machtsstrijd met Samuel Doe was verwickeld. De Commissie adviseerde haar verbanning voor minstens 30 jaar uit de politiek. Het advies zou bindend zijn als het Parlement het overnam. Maar het Parlement effectueerde het voorstel niet. Het gevoel was algemeen dat Liberia met deze presidente een goede toekomst tegemoet ging. Maar in 2009 bleek in hoeverre de globale financiële crisis zijn terugslag had op het herstel van Liberia; donoren kwamen hun toezeggingen niet meer of onvoldoende na, en de handel stagneerde. Toen kwam de regionale ebola-uitbraak en bleek dat tot eind 2015 het enige nieuws uit Liberia te zijn...

⁵² *Third World Guide*. 11th Edition (2007): *Liberia*, pp. 333-334.

⁵³ In 2004, in de nadagen van C.Taylor, maakten J. Stack en J. Brabazon de bloedstollende documentaire *Liberia: an Uncivil War*, die wereldwijd op de TV werd vertoond.

4.11 Ghana

In Ghana zat de regering van ‘Junior Jesus’ Jerry Rawlings in 1990 nog stevig in het zadel. Hij begon aan een programma van democratisering, decentralisatie en devolutie: het lokale bestuur moest sterker worden.⁵⁴ In juni 1991 werd een adviesraad van 260 leden verantwoordelijk voor het ontwerpen van een nieuwe grondwet. Vrouwen en beroepsorganisaties waren daarin sterk vertegenwoordigd. Kort daarop waarschuwde Amnesty International dat de regering Rawlings systematisch de oppositie intimideerde en maltraiteerde. Rawlings reageerde met het oprichten van een Nationaal Comité voor de Rechten van de Mensen en het Volk. De nieuwe grondwet werd in 1992 goedgekeurd. Bij de daarna gehouden verkiezingen won Rawlings met 58,3%. De drie partijen die hem steunden behaalden 197 van de 200 Kamerzetels. Beschuldigingen van fraude voorkwamen niet dat Jerry Rawlings met grote internationale steun opnieuw als president van Ghana werd beëdigd. Men zag hem als een leider die zich had ontwikkeld van dictator tot democraat. Zelfs de Wereldbank en het IMF waren tevreden over hem. Rustige jaren volgden.

In 1996 won Rawlings een volgende termijn als president, ondanks de lijstverbinding van meerdere oppositiepartijen. Hij hield strak de hand aan de IMF-voorschriften. De kosten van levensonderhoud van studenten werden bijvoorbeeld lang door de overheid gedragen en dat werd door hem afgeschaft. De studenten protesteerden hevig. In Accra sloeg de politie zo’n demonstratie met geweld neer. De overheid sloot de Universiteit van Ghana tijdelijk om rust te verkrijgen, maar de onrust bleef. Het volk beseftte dat er nog evenveel corruptie en ongelijkheid was als vóór Rawlings’ revolutie van 1979. Er kwam ook een etnische lading bij. Toch daalde tijdens zijn regiem het aantal Ghanezen onder de armoedegrens van 54% naar 43%. Rawlings werd moe en vond het na 20 jaar wel genoeg. Voor de verkiezingen van eind 2000 werd John Atta Mills de nieuwe kandidaat van de regeringspartij NDC. Rawlings stapte na zijn grondwettelijke toegestane drie termijnen keurig terug.

Het zouden routineverkiezingen moeten zijn. John Atta Mills moest het opnemen tegen John Agyekum Kufuor van de oppositie. Beiden misten het onstuimige charisma van Rawlings, en het volk wist dat. Het hield van ‘Junior Jesus’ Jerry Rawlings, maar niet van de NDC, en koos in grote meerderheid voor de NPP en The Gentle Giant, de Ashanti-man John Kufuor, Oxfordiaan en advocaat, tevens voorzitter van de populaire voetbalclub Asante Kotoko. Het verlies van de NDC werd mede verklaard door de tientallen nieuwe FM-radiostations die het staatsmonopolie op informatie doorbraken en de bevolking een ander beeld gaven van hun land en samenleving.⁵⁵ De verkiezingen waren goed en democratisch georganiseerd. De Fanti man John Atta Mills gaf zijn verlies toe en feliciteerde de winnaar. Kufuor keurde het voorstel goed voor een Nationale Verzoenings Commissie die schendingen van mensenrechten moest onderzoeken over de periode van 22 jaar militaire dictatuur, waaronder het mysterie van de 200 onder het regime van Rawlings verdwenen burgers. In februari 2004 getuigde Rawlings zelf voor de Com-

⁵⁴ *Devolutie* is het overdragen van bevoegdheden en verantwoordelijkheden van een hoger naar een lager bestuursorgaan. Districten en gemeentes krijgen bijvoorbeeld meer verantwoordelijkheden en bevoegdheden, en de centrale regering en grotere provincies minder.

⁵⁵ Ghana: Life after Jerrey. *The Economist*, 2 december 2000.

missie. Hij werd ondervraagd over de verdwijning van de 200 gevallen van buitengerechtelijke executies en andere onder zijn verantwoordelijkheid begane zware misdrijven.

Op 6 maart 2007 was Ghana, ‘de Zwarte Ster van Afrika,’ al 50 jaar onafhankelijk. Dat werd uitbundig gevierd. Maar ook keek men terug op vijf decennia onder eigen beheer. Hoe het land met goede vooruitzichten, veel economisch potentieel, een gunstig klimaat, vruchtbare grond en relatief veel geschoolden bij de onafhankelijkheid, was afgezakt en verarmd, zowel onder socialistisch als onder liberaal bewind, onder militair- en onder burgerbestuur, met staatsgreep na staatsgreep. Maar er was ook trots op de voetballers, modeontwerpers, kunstenaars, schrijvers, dichters, musici, acteurs en nog veel meer gevierde rolmodellen voor de jeugd. Men was trots op de kracht en de pracht van het volk en in de lucht hing vertrouwen in de toekomst. In die sfeer werden verkiezingen voorbereid. Nigeria, Kenia en Zimbabwe hadden intussen laten zien hoe het niet moest. Alle ogen waren nu gericht op Ghana.

In de tweede helft van 2008 verliepen de voorbereidingen en de campagnes in een sfeer van vertrouwen en optimisme. Het geloof dat politieke stabiliteit en democratie meer welvaart en welzijn zouden brengen, groeide, en alle instellingen en opinieleiders pleitten voor vrede en tolerantie. Alleen burger Jerry Rawlings gooide nog met modder door zijn verwijt van partijdigheid aan de Kiescommissie. De onrust die hij veroorzaakte was vóór de verkiezingen weer weggeëbd. Kufuor had zijn drie termijnen er op zitten en zou vertrekken. De NPP gooide met zijn zegen Nana Akufo-Addo in de race: een ervaren bestuurder, zoon van een ex-president, diplomaat, en diep religieus met de god van de christenen achter zich. ‘God wees Nana aan om Ghana naar het Beloofde Land te brengen,’ schreef de regeringskrant. John Atta Mills van de NDC was zijn belangrijkste tegenstander. Boze tongen beweerden dat die nog steeds door Rawlings werd aangestuurd, wat Mills ontkende.

Begin december vonden de verkiezingen plaats onder ogen van lokale en internationale waarnemers. In de eerste ronde leidde Mills met een klein verschil en een tweede ronde was nodig. Na de tweede ronde was het verschil groot genoeg om de zich inmiddels sociaaldemocraat noemende John Atta Mills, The Prof, tot president uit te roepen. Er waren wat ongeregelheden, maar de waarnemers waren positief in hun oordeel. Nana Akufo-Addo schikte zich en zette zijn hoop op de verkiezingen van 2012. Weer had er, dankzij gezamenlijke inzet en goede wil, een democratische, vreedzame machtswisseling plaatsgevonden. De wereld feliciteerde Ghana.

In juli 2009 kwam de Amerikaanse president Obama naar Ghana met de boodschap: vertrouw op eigen kracht. Hij zag in Ghana een rolmodel voor heel Afrika. Het was het eerste Afrikaanse land dat hij bezocht. Hij meende dat de laatste 15 jaar Afrikaanse leiders zelf verantwoordelijk waren voor het falen van Afrika, en niet de VS of het Westen. Corruptie en slecht bestuur was hun zaak, en niet van derden. Afrikanen moeten niet op hulp zitten wachten, maar zelf aanpakken. Hij prees moedige klokkenluiders, corruptiebestrijders, journalisten en machtsmisbruik bestrijdende politieagenten.

Eind 2009 uitte president John Atta Mills zijn bezorgdheid over ministers en hoge ambtenaren die harddrugs smokkelden via de presidentiële suite op vliegveld Kotoka. Deze degelijke, kalme president overleed in juli 2012. Deskundigen achtten de kans op conflicten binnen en tussen partijen en een staatsgreep waarschijnlijk. Zijn staatsbegrafenis was plechtig en feestelijk. Hillary Clinton rouwde mee namens de VS. Vice-president John Dramani Mahama van de NDC nam het interimpresidentschap waar. In december 2012 werd hij door het volk ook bevestigd als president. Zijn verliezende opponent was weer oppositieleider Nana Akufo-Addo die na afloop klaagde over geknoei en fraude. Op strategische punten stonden tanks en politieblokades, maar het bleef verder rustig.

4.12 Nigeria

In Nigeria was het corrupte, mensenrechten schendende regiem van Babangida nog aan de macht. Majoor Gideon Orkar uit het zuidelijke Benue pleegde in april 1990 een staatsgreep tegen de sinds 1985 bestaande ‘corrupte, autocrate en politieke dominantie van de noordelijke Hausa Fulani’s over de christelijke deelstaten’. De couppelegers speelden in hun radiotoespraken de regionale, etnische en religieuze kaart: ‘Namens de goedwillende en patriottische bevolkingsgroepen van de middelste en zuidelijke delen van dit land wens ik, majoor Gideon Orkar, U met vreugde te informeren over de succesvolle verdrijving van het dictatoriale, corrupte, door en door slechte, drugs criminele, boosaardige, bedrieglijke en homoseksueel georiënteerde verkwistende, onvaderlandslievende regering van generaal Ibrahim Badamasi Babangida.’⁵⁶

Maar die kwam met steun van de meeste militairen triomfantelijk terug aan de macht en hij nam wraak. Orkar en 26 vermeende medeplegers kwamen voor de krijgsraad en werden geëxecuteerd. Babangida beloofde democratisering en herstel van de burgerpartijen. In 1991 organiseerde hij een volkstelling ter voorbereiding van verkiezingen. En hij verplaatste de hoofdstad van het decentrale, verstopte, anarchistische Lagos naar het centraler gelegen Abuja. In het voorjaar van 1992 werden een Kiescommissie geïnstalleerd en verkiezingen aangekondigd. Die waren voor het presidentschap en het parlement. Babangida verbood alle politieke partijen en richtte zelf twee nieuwe op: de SDP, de Sociaaldemocratische Partij en de NRC, de Nationale Republikeinse Conventie. Iedere kiesgerechtigde Nigeriaan kon op een van die twee stemmen. In augustus 1992 won de SDP de meeste parlementszetels. Vanwege teveel onregelmatigheden schortte de Kiescommissie de presidentsverkiezingen een jaar op. Babangida gebruikte dat jaar om zijn positie te versterken. Hij installeerde de NCSD, de Nationale Raad voor Veiligheid en Verdediging, met zichzelf als voorzitter en alle belangrijke militairen om zich heen. Andere kandidaten waren Bashir Otma Tofa van de NRC en Moshood Kashinawo Olawale Abiola, de zuidelijke Yoruba en rijke zakenman van de SDP. De opkomst werd redelijk en volgens de eerste peilingen was Abiola aan de winnende hand; voor Babangida voldoende reden om de verkiezingen te aborteren.

⁵⁶ Speech van couppeleger Gideon Orkar op Radio Lagos, 22 april 1990. Details zijn te vinden in www.dawadu.com, *The Orkar Coup of 1990*, geplaatst door N. Omoigui MD, oktober-december 2007.

Noordelijke belangengroepen, verzameld in de Kaduna Maffia, lieten weten nooit meer een zuidelijke president te zullen accepteren. Dat riep in het zuidwesten met daarin Lagos, waar de meeste aanhangers van Abiola woonden, burgerlijke ongehoorzaamheid en ongeregeldeheden op. Het leger sloeg er hard op los maar de onrust bleef groeien. In augustus 1993 deed Babangida een stap opzij door de leiding van zijn regering te overhandigen aan de zakenman/jurist Ernest Shonekan, met de opdracht aan generaal Sani Abacha van de NCSD om daarop toe te zien. Binnen drie maanden nam Sani Abacha, een noordelijke militair en Hausa uit Kanuri, de macht over en had Shonekan afgedaan. In de maanden daarna vielen veel doden bij ongeregeldeheden in de steden.

Door deze geslaagde indirecte overdracht van het presidentschap van Babangida naar Abacha bleef de macht bij de noordelijke militaire en politieke klasse. Abacha was vroeger betrokken bij de staatsgrepen van 1983 tegen de democratische Fulah-president Shehu Osman Aliyu Shagari, en die in 1985 van Babangida tegen Buhari. Hij zette Abiola die claimde de legitieme president van Nigeria te zijn, gevangen op beschuldiging van verraad. Sani Abacha was de eerste Nigeriaanse president die een echt genadeloos schrikbewind tegen alle burgers voerde. Na een paar jaar zat de angst er goed in. Wie waagde om het tegen hem op te nemen, mocht rekenen op intimidatie van zijn persoon en zijn familie, met gevangenschap, marteling of verdwijning.

Dictators en persvrijheid gaan niet samen. Binnen een jaar na Abacha's greep naar de macht doodde een briefbom in Lagos de journalist Dela Giwa: een waarschuwing aan al te vrijzinnige geesten. Dat ervoer ook de populaire, charismatische, politiek zeer uitgesproken zanger Fela Anikulap Ransomé Kuti, president van de snaakse Republiek Kalakuti die in augustus 1997 in de gevangenis in Lagos stierf aan wat de overheid een 'hartaanval als gevolg van aids' noemde, hoewel iedereen wist dat hij was doodgemarteld. Volgens het volk had Abacha hem persoonlijk vermoord. Dat maakte Fela Kuti snel tot een volksheilige, met een vereringscultus en een musical. Generaal-majoor Shehu Musa Yar'Adua werd samen met 13 anderen ter dood veroordeeld en stierf ook in gevangenschap. Ook generaal-majoor Oladipo Diya, Abacha's voormalige vicepresident, werd samen met enkele hoge officieren en ambtenaren eind 1997 gearresteerd en ter dood veroordeeld. Voor de Yoruba's was generaal Diya overigens een verrader omdat hij als Yoruba met de dictator had samengewerkt.

In 1998, vijf jaar na zijn laatste coup, stierf Sani Abacha plotseling zelf aan een hartaanval. Hij had plechtig beloofd dat jaar de macht weer aan burgers te zullen geven. Generaal Abdulsalami Abubakar, de chef van de generale staf met op de achtergrond nog steeds zijn vriend Ibrahim Babangida, volgde hem op. Tijdens deze overgang binnen het regiem stierf op 7 juli 1998 onverwacht ook MKO Abiola in zijn gevangenis 'aan een hartaanval', een dag voor zijn beloofde vrijlating. Het gebeurde tijdens een bezoek van Amerikaanse diplomaten aan zijn cel, na het drinken van thee. Volgens samenzweringstheorieën werd hij door de CIA vergiftigd. Officieel bleef het bij een fatale hartaanval. Maar volgens zijn familie en artsen leed Abiola aan van alles, behalve aan hartproblemen. Zijn vrouw, Alhadja Kudiraty Abiola, was twee jaar eerder door scherpschutters gedood toen zij zich sterk maakte voor het legitieme presidentschap van haar man.⁵⁷

⁵⁷ Voor meer details: Nigeria: A Cardiac Coup. *Africa Confidential*, vol. 39, no. 12, 12 juni 1998.

Na Abiola's dood ging het volk weer massaal de straat op. Er kwamen knuppels en traangas aan te pas en er werd met scherp geschoten. In Lagos en Abeokuta vielen tientallen doden. Voor het nog verse regiem van Abubakar was dit een moeilijke toestand. Hij was een compromisfiguur onder veel kandidaten, maar al gauw verbaasde hij iedereen. Hij legde een plan voor om een einde te maken aan de militaire regimens en de corruptie die sinds de jaren '80 schrikbarend was toegenomen. Hij ontsloeg alle ministers van Abacha en stelde burgerambtenaren aan als tussentijdse bestuurders. Hij wilde dat binnen een paar jaar de macht aan een gekozen burgerregering zou worden overgedragen. Hij verhoogde de veel te lage ambtenarensalarissen, anders moesten ambtenaren blijven bijverdienen met corrupte handeltjes en praktijken. Hij liet politieke gevangenen vrij, betaalde een deel van de schulden af en importeerde voedselolie om de schaarste daaraan op te heffen. Hij beloofde maatregelen om de economie weer op gang te brengen. Door deze verrassende ontwikkelingen raakte het volk weer hoopvol gestemd.

In mei 1999 presenteerde Abubakar's team een nieuwe grondwet. Die voorzag in verkiezingen met meer partijen. Die werden snel gehouden en brachten de in 1979 verslagen zuiderling Olesegun Obasanjo weer aan de macht als president. In maart 1995 was hij nog door Abacha voor levenslang vastgezet. Hij was al enige tijd een Herboren Christen met een traditioneel magisch charisma wat hem tot een uitdaging maakte voor de radicaal-islamitische noorderlingen. Hij stelde de in 1976 gelegaliseerde grondwet, waaraan hij zelf nog had meegeschreven maar die door de militaire regimens geschorst werd, weer in werking.

In 1999 liet Obasanjo een onderzoek instellen naar mensenrechtenschendingen in de voorliggende periode. De juriste Elisabeth Pam leidde de Onderzoekscommissie naar de Schending van Mensenrechten, ook wel het Oputapanel genoemd naar de voorzitter Chukwudifu Oputa. In mei 2002 ontving de president het zevendelige rapport van de commissie. De bedoeling was om door het vaststellen van waarheden verzoening tussen daders en slachtoffers te bewerkstelligen. De bevolking keek dan ook vol spanning uit naar het rapport. Maar begin 2003, in de aanloop naar nieuwe verkiezingen, had de regering er nog niets over gemeld. Kenners speculeerden dat Obasanjo voor zijn herverkiezing de steun nodig had van diegenen die in het rapport als daders werden aangewezen. In mei 2004 besloot de Hoge Raad zelfs na door ex-president generaal Babangida gewonnen rechtszaken dat het Panel en de opdracht daarvan ongrondwettelijk waren. De regering vocht dat niet aan.

Pas in januari 2005 lekte het rapport uit; het werd verspreid en bij het publiek bekend.⁵⁸ Alom werd aangenomen dat het leger, met daarachter de sterke man Babangida, ervoor had gezorgd dat het commissierapport uit de geschiedenis werd verbannen. Straffeloosheid van groffe misdaden bleef voortduren. Misdadigers hielden elkaar de hand boven het hoofd en wie niet meespeelde, kreeg straf. De schrijver Wole Soyinka zei treffend: 'Nigeria is een open zweer op het Afrikaanse continent'. Na veel intimidatie tegen hem en zijn familie trok Soyinka zich na tijdelijke ballingschap in de VS terug in het dorp van zijn voorouders bij Ife, het oude hart van

⁵⁸ Het Oputa-rapport kan worden gedownload van <http://www.dawodu.com/oputa1.pdf>.

Yorubaland. Hij bleef politiek en literair actief en doceerde aan de Obafemi Awolowo Universiteit in Ife en in de VS.⁵⁹

Het volk hoopte dat Obasanjo's terugkeer het einde betekende van jaren militaire dictatuur. Alleen hij (in 1979) en Abubakar (in 1999) hadden als presidenten op tijd verkiezingen gehouden en hun macht aan burgers overgedragen. Obasanjo moest nu zorgen voor de nodige eenheid en rust om de economie weer goed op gang te brengen. Maar men twijfelde of hij er nog wel sterk genoeg voor was. En kon hij het leger aan als dat nodig was? Hoe ging hij om met de nieuwe onlusten en wreedheden in het noorden? In de mijnstad Jos waren sinds maart 2001 honderden geëmigreerd christelijke burgers van het Berom-volk, waaronder veel vrouwen en kinderen, afgeslacht door Fulani-moslims die waren opgehitst door religieuze en etnische volksmenners. In een radiotoespraak sprak Obasanjo er zijn afschuw over uit. Hij maande het volk om kalm te blijven en beloofde te zullen werken aan een veiliger Nigeria. Hij kondigde een hervormingsplan aan, voor de politie, waar een cultuur van geweld, corruptie en machtsmisbruik tegen burgers heerste. Hij stelde nieuwe manieren voor om het grote, complexe Nigeria efficiënter en beter te besturen. Hij sprak de ambitie uit om de misdaad aan banden te leggen, corruptie uit te bannen, algemene ontwikkeling met economische groei te bevorderen, en te zorgen voor welzijn en verbetering voor iedereen.⁶⁰

Verkiezingen werden voorbereid en steeds meer lokale en regionale partijen lieten zich registreren. Veel van hun kaders waren corrupt en hadden niet zelden een staat van dienst van wangedrag en geweld. In de aanloop naar de verkiezingen nam in enkele staten het geweld toe. Human Rights Watch meldde het oplaaien van geweld in de zuidelijke deelstaten en in de steden Jos (Plateau State) en Nkwara (Rivers State) waar politici geweld gebruikten om electoraal gewin te behalen.⁶¹ De eerste ronde voor het presidentschap en het parlement was in april 2003. Er deden 30 partijen mee en de opkomst was groot. Van de 20 presidentskandidaten kreeg Olesgun Obasanjo 62% van de stemmen. Muhammadu Buhari van de AN-PP werd goede tweede met 32%, en de meer regionaal georiënteerde Odemegwu Ojukwu, het voormalig staatshoofd van Biafra, kreeg maar 3%. De regeringspartij PDP, de Democratische Volkspartij, kreeg 53% van de Kamerzetels, tweede werd de AN-PP, de Politieke Partij voor Alle Nigerianen met 27%, en derde de AD, de Alliantie voor Democratie met 10%. Het beeld voor de gouverneurs van de deelstaten was vergelijkbaar. Verliezers protesteerden over vermeende vervalsingen en manipulatie, wat niet wegnam dat Obasanjo en zijn partij overal ver boven de rest eindigden. Dat gaf ze een duidelijk nationaal mandaat om op de ingeslagen weg door te gaan. Volgens internationale waarnemers waren de verkiezingen, mede gezien het verleden van Nigeria en de omstandigheden, 'aanvaardbaar, zuiver, eerlijk en onomstreden'. Maar de nieuwe regering stoorde zich al gauw aan wat journalisten publiceerden over wat het leger deed in het noorden en zuidoosten van het land.

59 Heather Turcotte. Nigeria: Under new Management. *The Economist*, 15 januari 2000.

60 Deze toezeggingen over de radio werden weergegeven in *The Economist* van 15 september 2001.

61 Human Rights Watch. Testing Democracy: Political Violence in Nigeria. *Briefing Paper*, 10 april 2003.

Politie en leger bestormden regelmatig krantenredacties en radiostations om medewerkers te arresteren. In augustus 2004 aanvaardde het parlement de Journalism Enhancement Act die zou gaan over versterking van de professionaliteit van persmensen maar in feite een wettelijk toegestane beperking van de journalistieke vrijheid was. Berichten uit het buitenland werden steeds meer afgeschermd. Kennelijk mochten Nigerianen niet weten wat men daar dacht over wat zich in hun land afspeelde. Maar de enigen die protesteerden waren journalisten. Later zou de pers zich samen met de oppositie binnen en buiten de partij tegen Obasanjo keren. Die stuurde inmiddels aan op een derde termijn waardoor hij in aanvaring kwam met vice-president Atiku Abubakar en prominente partijgenoten die zich verzetten tegen wijziging van de grondwet om dat mogelijk te maken. Burgerorganisaties en politieke partijen drongen al langer aan op een soevereine nationale conferentie voor het herzien van de grondwet van 1999 waarin de betrekkingen van de staat met etnische en religieuze groepen onvoldoende waren geregeld. De regeringspartij PDP was daarover tot op het bot verdeeld.

Er kwam een compromisvoorstel voor een Nationale Conferentie met zes afgevaardigden per deelstaat plus vijftig door de president aan te wijzen deelnemers. Dat werd de Nationale Conferentie van Nigeria over Politieke Hervorming van maart 2005. Volgens activistische intellectuelen had deze conferentie alleen een regionale, religieuze en etnische agenda met daarin een te grote hand van de militairen. Zij betreurden het ontbreken van een voorafgaande consultatie van de bevolking. Als PRONACO, de Organisaties van de Pro-Nationale Politieke Hervormingsconferentie, met als voorzitters Nobelprijswinnaar Wole Soyinka en de bewezen democraat chief Anthony Ehora bereidden zij hun eigen nationale conferentie voor.⁶² De Conferentie van de President 'eindigde in een besluiteloze chaos'. Gedelegeerden uit de Deltastaat kregen geen enkele toezegging over inkomsten uit de olie en verlieten luid protesterend de bijeenkomst. Maar PRONACO hield een geslaagde mini-conferentie en won als democratisch-progressieve burgerbeweging aan kracht, totdat in 2008 de organisatie door interne politieke en persoonlijke wrijvingen toch in een crisis belandde.

Na de nationale conferentie liet Obasanjo de minister van onderwijs ontslaan en gevangen zetten op aanklacht van omvangrijke begrotingszwendel in samenspanning met de voorzitter van de senaat en enkele senatoren. Hij zei de Nigeriaanse campagne voor kwijschelding van schulden tot 35 miljard dollar ongeloofwaardig te vinden als 'politici en gedelegeerden zich wentelen in corrupte zelfverrijking'.⁶³ De strijd tussen Obasanjo en Abubakar werd openlijker. Abubakar presenteerde zich als rechthebbende noordelijke presidentskandidaat. Maar in september 2006 schorste de PDP Abubakar's kandidatuur hangende een onderzoek naar zijn betrokkenheid bij corruptie. Toen stelde hij zich kandidaat via de oppositiepartij AC, het Actiecongres van Nigeria. Ook tegen Ibrahim Babangida die weer als derde kandidaat opkwam, werden ernstige beschuldigingen ingebracht. Obasanjo ging enthousiast door met zijn jacht op grote plegers van corruptie.

62 Dr. F. Ajayi. The 2005 National Political Reform Conference: Nigeria's last hope. *Nigeria World*, 14 maart 2005.

63 Nigeriaanse minister ontslagen. *NRC Handelsblad*, 23 maart 2005, Buitenland, p. 4.

In augustus 2005 deed de FBI in Washington een inval in een huis van Abubakar in het kader van een groter internationaal corruptieonderzoek. Zij zochten 145 miljoen dollar van een dubieuze transactie met Dick Cheney's bedrijf Haliburton rond de levering van een gigantische gasfabriek aan Nigeria met daarbij ook handel in telecommunicatieapparatuur. Beschuldigingen namen toe. Het hoofd van de nationale politie zou 100 miljoen dollar uit de politiekas hebben gegraaid. De minister van woningbouw had nog gretiger uit de staatsruif gegeten. De gouverneur van Bayelsa verloor zijn onschendbaarheid vanwege een mogelijk verzonnen verdenking van witwassen van 2,6 miljoen dollar. Zij kwamen allemaal na hun veroordeling in de gevangenis. Het duurde nog een jaar voordat Obasanjo zelf ook werd aangeklaagd wegens financieel geknoei. In maart 2007 werden hij en Abubakar samen beschuldigd. Beiden zouden illegaal veel geld uit de olie-industrie voor zichzelf en hun omgeving hebben gebruikt. Een journalist die schreef over corrupte praktijken van de familie Obasanjo werd opgepakt, afgeranseld en opgesloten. De opgepakte corrupte bestuurders zouden volgens critici allemaal tot het kamp van Abubakar behoren, zodat de Obasanja-familie buiten schot kon blijven.

De al langer geplande volkstelling kwam traag op gang. Bevolkingscijfers waren in Nigeria altijd politiek en zij zorgden gegarandeerd voor onenigheid als ze aan de omvang van etnische en religieuze groepen werden gekoppeld. Besloten werd om zulke gegevens niet mee te nemen in deze volkstelling. Men schatte het aantal inwoners tussen de 120 en 150 miljoen. De telling zou een week duren en donoren betaalden de helft van de daarvoor benodigde 266 miljoen dollar. Maar de organisatie kwam niet rond en het tellen werd uitgesteld tot november 2005. Onder toezicht van buitenlandse waarnemers werd tenslotte een half jaar lang geteld. In maart 2006 had Nigeria 140 miljoen burgers. De jaarlijkse groei was 3,2%, en de verhouding tussen noordelijke en zuidelijke deelstaten bleef constant met 53,6% tegenover 46,4%. De metropool Lagos had intussen 8 miljoen inwoners.

Toen die telling klaar was, begon de campagne die Olesegun Obasanjo moest beletten om een derde ambtstermijn aan te gaan. De senaat blokkeerde een voorstel om de grondwet te wijzigen, ondanks een intensieve lobby met 360.000 dollar aan steekpenningen om senatoren om te kopen. Met de Verklaring van Enugu spraken 16 van de 17 zuidelijke gouverneurs hun steun uit voor de voorgestelde herziening omdat zij vonden dat het zuiden nooit meer de macht aan het noorden mocht afstaan. Dat was de centrale regering van federatief Nigeria zeer onwelgevallig, want zo zou het spel niet meer gespeeld worden. In Afrika was Obasanjo nog steeds een zeer gezien en gerespecteerd staatshoofd met een goede reputatie als vredesstichter in Liberia, Guinee, Sierra Leone en Mauritanië. Maar in eigen land werd hij vaker slap en ongeloofwaardig genoemd. Het samen regeren met de noordelijke vice-president die hem in feite bestreed, verlamde zijn nationale politiek. Op de economische situatie had hij geen antwoord. Het etnische geweld en de conflicten rond de olie kon hij niet bezweren, ondanks constructieve pogingen om oplossingen te vinden en compromissen te sluiten. Door onhandig manoeuvreren had hij intellectuelen en journalisten tegen zich gekregen. En na het omkoopschandaal met de senaat werkte elke beschuldiging van corruptie als een boemerang. De grootste vakbonden spraken zich uit tegen een derde termijn, en zelfs de Amerikaanse regering waarschuwde Obasanjo om het niet te proberen.

De verkiezingen waren definitief voorzien voor april 2007. De campagne werd weer gekenmerkt door geld en geweld. Het volk kon tegelijk kiezen voor een president, gouverneurs van deelstaten, senatoren en Kamerleden. De campagnes gingen zoals bijna overal in Afrika over partijen, personen en belangen, en niet over politieke programma's. Succes kocht je door met geld te strooien en tussenpersonen om te kopen. Van de algemene vreugde over de werking van de democratie bij Obasanjo's aantreden was niet veel meer over. Onder noorderlingen overheerste het gevoel dat het presidentschap hen toebehoorde; de 'anderen' waren lang genoeg aan de macht geweest. Obasanjo wees de noordelijke gouverneur Omari Yar'Adua, een broer van zijn in 1997 vermoorde vriend Shehu Yar'Adua, aan als presidentskandidaat. Die stond bekend als links, eerlijk, loyaal, hard werkend en weinig opvallend. Naast Yar'Adua, Abubakar en Babangida kwam er namens een coalitie van oppositiepartijen een vierde bekende kandidaat naar voren: ex-president Mohammadu Buhari. De Nationale Kiesraad twijfelde lang over de kandidatuur van Atiku Abubakar vanwege een nog tegen hem lopende rechtszaak. Pas op het allerlaatste moment bepaalden de rechters dat het kon.

Volgens Human Rights Watch hadden inmiddels politici in alle 36 deelstaten gewapende bendes ingehuurd om tegenstanders te intimideren en verkiezingen te manipuleren. Uit angst om te verliezen bewapende Obasanjo's PDP werkloze jongeren in de Niger Delta. Alom verwachtte men fraude en geweld rond deze belangrijke verkiezingen. En inderdaad, binnen één week in april waren de verkiezingen voorbij, de bevolking in verbijstering achterlatend. Officieel had Umaru Yar'Adua gewonnen met 70% van de stemmen. Muhammadu Buhari kreeg 18% en Atiku Abubakar maar 7,5%. De PDP won ook 28 van de 36 gouverneurszetels en de absolute meerderheid in de twee kamers van afgevaardigden. Maar de burgers van de oppositie accepteerden deze 'schaamteloze fraude' niet. Woedend staken zij gebouwen in brand, zij blokkeerden wegen en barricadeerden stemlokalen. Na de verkiezingen in de deelstaten had de verenigde oppositie aangedrongen op uitstel van die van de president en het parlement, maar daar was de regering niet op ingegaan. Ook waarnemers van de EU noemden de stembusgang een schertsvertoning. Zij rapporteerden dat de uitvoering en de verwerking van de stemmen volgens de meest basale normen zwaar tekortschoten, met duidelijke bewijzen van fraude, geweldpleging en misbruik. Ook leden van de civiele Waarnemingsgroep van de Overgang die elk stembureau controleerden, meldden bedrog en geweld en riepen op tot nieuwe verkiezingen. Alleen waarnemers van ECOWAS vonden het verloop redelijk acceptabel. Het Europese Parlement riep EU-lidstaten op om alle hulp aan Nigeria te staken zolang er geen nieuwe eerlijke verkiezingen gehouden waren. Ook 49 Nobelprijswinnaars vroegen om een nieuwe stembusgang en suggereerden dat de regering een nieuwe Nationale Conferentie moest houden. De EU en de VS konden zich vanwege de olie geen echte sancties permitteren en kwamen dan ook niet echt tussenbeide.

Eind mei 2007 werd Umaru Yar'Adua geïnaugureerd als de nieuwe burgerpresident. Rechters bepaalden dat de verkiezingen weliswaar onregelmatig waren verlopen, maar dat zulks niet doorslaggevend was voor de einduitslag; een pragmatische uitspraak omwille van stabiliteit en continuïteit in Nigeria. Opvallend was dat Yar'Adua meteen daarna de grote nationale corruptiebestrijder Mal Nuhu Ribadu op studieverlof stuurde. Onder Obasanjo had Ribadu opvallend

veel leden van de oppositie aangepakt en de regeringspartij ontzien. Kennelijk was hij het offer voor de broodnodige nationale verzoening. De nieuwe regering stuurde ook voortvarend de hele legertop met pensioen. Ook deze stap werd gezien als poging om te breken met Obasanjo's erfenis. Volgens waarnemers ging het land onder leiding van de PDP weer op weg naar een quasi politieke eenheidsstaat. Waarschuwend verwezen zij naar de recente verkiezingsellende in Kenia, Oeganda en Zimbabwe. Eind februari 2008 bevestigde het Nigeriaanse kiestribunaal nog eens de uitslag. Twee verliezers hadden tevergeefs geprobeerd om president Yar'Adua wegens fraude uit het ambt te zetten. Maar hij kon verder regeren en stelde senator Goodluck Ebele Azikiwe Jonathan uit de zuidelijke deelstaat Bayelsa aan als zijn vice-president. De verliezers tekenden hoger beroep aan, maar ook het Hooggerechtshof bevestigde in december 2008 'dat de uitslag niet zodanig was vervalst dat hij onacceptabel was'.

Na anderhalf jaar was de positie van de president eindelijk zeker. Maar in mei 2009 was vooral de regeringspartij PDP weer actief frauduleus aan het handelen rond verkiezingen van gouverneurs voor de deelstaten. Daar ging de kiescommissie wisselend mee om, wat bijdroeg aan de verwarring. Partijen financierden weer milities van jongeren om aanhangers van tegenstanders te intimideren. Woede om dat gedoe bracht in diverse hoofdsteden van deelstaten demonstranten op straat, met in Yorubaland geweld en brandstichting. Politie en leger omsingelden het kantoor van de oppositie en schoten op de menigte met traangas en kogels. In binnen- en buitenland groeide de kritiek op president Yar'Adua's passieve houding. Hij kreeg de naam een zwakke, slome president te zijn: Baba Go Slow. Het wegwerken van corruptiebestrijder Ribadu werd hem zwaar aangerekend. En zijn zwakke gezondheid was problematisch. Hij was pas 58 jaar, maar had ernstige hartproblemen. Zonder instructies achter te laten vertrok hij voor medische behandeling naar Saoedi-Arabië. Week in week uit bleef hij zonder bericht weg, en weken werden maanden. Hij had geen mandaat of volmacht overgedragen, dus bleef hij officieel afwezig, maar wel oppermachtig. Voor het leger en andere partijen kon dat genoeg aanleiding zijn voor een staatsgreep. Wat moest er gebeuren als hij onbekwaam werd of stierf? Met hem had het noorden twee jaar de macht in handen en die mocht het volgens de grondwet acht jaar houden.

De zuidelijke vice-president Goodluck Jonathan was een beschermeling van Obasanjo. Bij absentie van de president moest hij de honneurs waarnemen en de regering leiden, maar officiële macht had hij niet. Partijen vochten de legitimiteit van zijn besluiten politiek en juridisch aan. Het benoemen en beëdigen van een nieuwe opperrechter was zo'n omstrede zaak. Zo ontstond er een sfeer van onzekerheid die in het noorden en het zuiden opnieuw onrust en geweld opriep. Bij geweld en aanslagen in Bauchi, Jos en River State vielen weer honderden doden. In januari 2010 verbrak de rebellenbeweging MEND, de Emancipatiebeweging van de Rivierdelta, een wapenstilstand omdat de regering ondanks gedane beloften niets deed. Ex-presidenten, notabelen en gezanten oefenden zonder succes druk uit op de zieke president om bevoegdheden over te dragen. Het noorden verschanste zich: nooit zou het accepteren dat Goodluck Jonathan de macht overnam. De VS, Engeland en Frankrijk schreven brieven aan Yar'Adua. Na twee maanden afwezigheid scandeerden spreekkoren in de steden dat zij het beu waren. Het bestuurlijke en politieke apparaat raakte verlamd. Jonathan maakte zich op om de zieke president op te volgen, maar de politieke elites in het noorden eisten nieuwe verkiezingen.

De sinds 1999 in de kazerne teruggetrokken militairen keken bezorgd toe. In februari 2010 eiste de senaat volledige overdracht van de macht aan Goodluck Jonathan. De dag daarna bevestigden de gezamenlijke kamers hem als waarnemend president met alle volmachten. De VS feliciteerde hem nog dezelfde dag. Maar volgens het kabinet en Yar' Adua's familie regeerde de echte president nog steeds op afstand en was deze stap onwettig. In het ontstane vacuüm wilden zij hun zaken nog snel regelen; vooral het wegsluizen van veel geld. Juristen bogen zich over het besluit om Goodluck alle volmachten te geven. Die ontsloeg minister van justitie Mike Aondoakaa, die hem het meest dwarsboomde. Maar Yar'Adua liet weten terug te zullen komen. Prominente Nigerianen, verenigd in de Redt Nigeria Groep, oefenden op alle partijen aandrang uit. Met de schrijver Wole Soyinka als boegbeeld zetten zij zich met succes in om de machts-overdracht vreedig te doen verlopen. Het leger bleef in de barakken. Aanhangers lieten de nog steeds doodzieke president uit Saoedi-Arabië overvliegen. Een intensive-care eenheid verzorgde hem in het presidentiële paleis. Intussen verving Goodluck Jonathan het hele kabinet en in april 2010 installeerde hij zijn nieuwe ploeg. Het noorden morde, het leger liet het gebeuren en westerse donoren steunden hem. Op 5 mei 2010 overleed president Omari Yar'Adua en Goodluck Jonathan bleef grondwettelijk aan, tot de verkiezingen van 2011. Die werden gehouden en herbevestigden hem als de president van alle Nigerianen.

Nigeria ontwikkelde zich van een land met vier regio's in 1960 tot een federale staat met 36 deelstaten in 2010, verdeeld over drie regio's: het Zuiden, het Midden en het Noorden.⁶⁴ Decentralisatie en devolutie van verantwoordelijkheden en begrotingen naar een onhanteerbaar aantal deelstaten gingen daarmee gepaard, als tegemoetkoming aan aspiraties van burgers op etnisch-religieuze grondslag: Hausa, Fulani, Kanuri, Yoruba, Igbo en andere volken, moslims en christenen van variërende stromingen, en traditioneel gelovende Nigerianen. Het proces bracht meer balans in de verdeling van de macht en de rijkdom in het land en kon burgeroorlogen zoals die rond Biafra in de jaren '60 helpen voorkomen. Toch heeft het zin om, voor beter begrip en het leren van lessen, dieper in te gaan op de belangrijkste brandhaarden van de afgelopen jaren in Nigeria.

Halverwege de jaren '90 ontstonden in het noorden nieuwe radicale bewegingen. De student Mallam Ibrahim El Zak-Zaky riep er de islamitische revolutie uit. Zijn groeiende beweging timmerde aan de weg. Vooral in het noordoosten, rond Maiduguru bij de grens met Niger, groeide Al Sunna Wall Jamma, de Volgelingen van de Profeet of de Nigeriaanse Moslim Broederschap. Het federale leger bestreed hen en beschouwde ze rond 2002 als verslagen. Maar uit wat er van overbleef ontwikkelde zich binnen enkele jaren de veel radicalere beweging Boko Haram, of Schadelijk Onderwijs met de organisatie en werkwijze van de Pakistaanse en Afghaanse Taliban als voorbeeld. Net als hun voorgangers weten zij alle onheil in Nigeria aan de corrumperende

⁶⁴ Nigeria had sinds 1996 zesendertig deelstaten, verdeeld over drie regio's: het Zuiden, het Midden en het Noorden. Deelstaten heten onder andere: Imo, Anambra, Plateau, Bendel, Ogun, Oyo, Ondo, Lagos, Rivers, Cross River, Niger, Kwara, Benue, Gongola, Borno, Bauchi, Sokoto, Zamfara, Kaduna en Kano. Om de tien jaar werden daar weer veranderingen in aangebracht met verschuivingen, schaalverkleiningen, en creatie van nieuwe deelstaten op etnische grondslag.

invloed van het Westen, vooral via het onderwijs, en aan de decadentie van de politieke klasse.⁶⁵ Sinds de ramadan van 1999 was het noorden onrustig. De nieuwe grondwet voor de federatie van Obasanyo's regering vond men daar te christelijk. Daarom besloten de gouverneurs van Zamfara en Kano om eenzijdig de Sharia in te voeren 'zoals toegepast in Saoedi-Arabië'. Andere deelstaten volgden. Christelijke minderheden daar kregen het benauwd. In Kano en Kaduna waren dat voorjaar moslims en christenen al gebotst met meer dan 1.000 doden als gevolg. Deze ontwikkeling dreigde het land te splijten. Vice-president Atiku Abubakar, zelf een noordelijke moslim, probeerde de gang van zaken te stoppen, maar de nagestreefde constitutionele verankering van de seculiere staat bleek onhaalbaar.⁶⁶

De Sharia verspreidde zich over het noorden en midden van Nigeria. Bij dieven werden handen afgehakt, vermeende of echte overspeligen werden afgeranseld of gestenigd, op vrouwen nam men goddelijk/patriarchaal wraak omdat zij nu eenmaal vrouw waren. Alcohol, gemengde schoolklassen, taxi's, bussen en openbare gelegenheden, maar ook vaccinaties tegen polio en mazelen werden verboden. 'Want niet de wil van de mens, maar die van Allah beschikt...'. Naast religieuze argumenten werden ook merkwaardige andere gehanteerd. Vaccinaties als Amerikaans complot tegen de Islam door moslims te steriliseren of met aids te besmetten. In het noorden stierven honderden niet ingeënte kinderen. In Zamfara liet gouverneur Ahmed Sani bij een dief een hand amputeren. Maar zelf werd hij rijk en machtig als de uiterst corrupte directeur van de Centrale Bank. Zo hypocriet was het allemaal. Overal kwamen Sharia-rechtbanken en de hisbah, de islamitische zedenwacht werd actief. Die pakte op straat onzedig en asociaal gedrag aan. Er kwamen kledingvoorschriften en uitgaansverboden voor vrouwen. Christelijke scholen moesten dicht. Christelijke minderheden waren bang; zij hadden het afslachten van de Igbos in 1967 nog in het geheugen. In Bauchi werden na protesten tegen de shariawetgeving eind jaren '90 honderden Christenen gedood en meer dan vijfduizend verjaagd.

Etnische onlusten en religieuze botsingen werden frequenter in het noorden en midden. Rond de eeuwwisseling (2000) waren daarbij al zesduizend doden geteld. Vaak waren dat recente immigranten in de betreffende streek. Zij zouden land, werk en vrouwen inpikken van daar al langer gewortelde lokale gemeenschappen. Dat trof het kleine Tiv-volk waarvan men dacht dat het uit Zuid-Afrika, Congo of Oeganda kwam, maar zeker niet uit Nassarawa waar het Jukun-volk allang land bezat. Tegen de Tivs vonden wreedheden plaats. Bij nieuwe gevechten tussen Hausa's en Yoruba's vielen doden, meestal na het stoken door lokale politieke of religieuze leiders, legerofficieren of bestuurders.

In een land met 140 miljoen mensen, meer dan 200 etnische groepen en meerdere godsdiensten, is etnisch-religieuze manipulatie in tijden van crisis aantrekkelijk en gemakkelijk. Toch groeide tegen 2002 het algemene gevoel dat Obasanjo erin slaagde om de sympathie van het noorden voor zich te winnen. Hij verzette zich niet al te heftig tegen invoering van de sharia en ging evenwichtig om met het verdelen van banen voor ambtenaren en militairen in de regio's.

⁶⁵ P. Collier, N. Sambanis & A. Hoefler. *Understanding Civil War: Africa*, pp. 112-115.

⁶⁶ Nigeria's Islamic Push. *The Economist*, 6 november 1999, met een quote van Mr. A. Sani, de nieuwe gouverneur van Zamfara, die dit besluit nam.

Eind 2001 liet hij het leger in de conflictgebieden ‘vredevergaderingen’ tussen de betrokken groepen organiseren. Door het hele land ontstonden gemeenschapsprojecten en initiatieven, gericht op bevordering van verdraagzaamheid en vrede. Maar het leger misdroeg zich nog te vaak door willekeurig mensen dood te schieten en massamoorden te plegen uit wraak voor het doden van soldaten door gewapende groepen. Ook binnen het leger bestreden soldaten uit verschillende regio’s en religies elkaar vaak: in het leger weerspiegelde zich de verdeeldheid van Nigeria.

De ontwikkelingen loochenstrafden het aanvankelijke optimisme. Het jaar 2004 begon met moordpartijen tussen christelijke Taroks en islamitische Hausa en Fulani in de centrale deelstaat Plateau. In 2001 waren bij dergelijke botsingen in vijf maanden duizenden doden gevallen. Het werd een niet eindigende reeks van actie en reactie tussen gewapende jongeren van beide kanten, met brandende kerken en moskeeën, verkrachting, plundering en steeds meer doden. Ook hier ging het om claims op grond en de opvatting van Taroks dat veehoudende moslims daar niets te zoeken hadden. Toch hadden al veel generaties herdersvolken probleemloos graasrechten gehad in dat gebied. In 2004/2005 moesten zij vanwege extreme droogte noodgedwongen verder naar het zuiden uitwijken. Het stond vast dat de christenen waren begonnen na geruchten dat de moslims in Niger en Tsjaad huurlingen hadden geronseld die samenwerkten met de Volgelingen van de Profeet. In de gemanipuleerde beeldvorming ontstond zo een ‘extremistische terroristische fundamentalistische mosliminvasie’. In feite ging het gewoon om boeren, herders, grond, gras en water. Politici en officieren van het leger hadden belang bij dit soort manipulaties. De buitenwereld kennelijk ook, want president Obasanjo schaarde zich na een bezoek aan Washington volledig achter de Amerikaanse oorlog tegen het moslimterrorisme en hij kreeg daar goed voor betaald. In mei 2004 riep hij de noodtoestand uit in Plateau. Hij ontsloeg de gouverneur en een generaal moest met grote vrijheid van handelen de deelstaat gaan leiden. Dat gebeurde hardhandig en vaak met voorbijgaan aan de wettelijke bepalingen waar veiligheidstroepen zich aan dienden te houden.

De affaire rond de Deense Spotprenten over de Profeet veroorzaakte begin 2006 in het noorden van Nigeria heftige onlusten.⁶⁷ In de noordelijke steden Bauchi, Onitsha (de grootste markt van heel West-Afrika), Maiduguru, Enugu en Katsina protesteerden moslims met brandstichting en geweld tegen deze belediging. Zij doodden christenen die weer wraak namen op moslims. Kerken, huizen, moskeeën en winkels gingen in vlammen op. Lijken werden door de straten gesleept, verminkt en verbrand. Het aantal nooit getelde doden was groot. In de jaren daarna sloeg bij elke indenkbaar aanleiding dan hier, dan daar, de vlam in de pan. Geknoei bij lokale verkiezingen, een diefstal, een vermeende belediging, en de gebeurtenissen herhaalden zich. Eind 2008 grepen politie en leger in bij gewelddadige botsingen in Jos tussen christenen en moslims. Achteraf meldde Human Rights Watch dat de politie en het leger systematisch mos-

⁶⁷ Het Europees Parlement nam Resolutie PS_TA (2004) 0381 over Nigeria aan op basis van dit soort informatie die in de resolutie terug te vinden is. De strijd tegen moslimterrorisme was en vogue geworden.

limmannen hadden vermoord.⁶⁸ De overheid van de deelstaat Plateau ontkende dat. Zo bleef het gisten en gissen op de rafelrand tussen noord- en zuid.

Onderliggende spanningen sudderden door, wachtend op een nieuwe aanleiding. Het bleef een complex van problemen met door elkaar lopende dimensies. Het probleem van de oorspronkelijke bewoners versus nieuwkomers. Wie er al langer woonden, deden aan akkerbouw en wat veeteelt. Nieuwkomers uit het droge noorden waren veenomaden en handelaars. Zij controleerden de handel in de steden op de grens tussen noord en zuid. Maar zij wilden zich ook land verwerven en daar verzetten de lokale boeren en ambtenaren zich tegen. In tijden van droogte en crisis botsten autochtonen en allochtonen nog meer vanwege de Autochtonen-verklaring van de overheid. Die kreeg men als de ouders en grootouders daar al woonden, en de dienstdoende ambtenaar hem wilde afgeven. Dat deed hij vooral voor 'eigen mensen' na enige bijbetaling. Met zo'n verklaring betaalde men minder belasting, minder schoolgeld en kreeg men voorrang bij beurzen voor staatsuniversiteiten en overheidsbanen. De spanningen hadden zowel etnische als religieuze aspecten.⁶⁹

De overwegend christelijke Biroms en Taroks waren de traditionele lokale landbouwers, beambten en politieke functiebekleders. De vooral islamitische Hausa en Fulani waren de nieuwkomers, handelaars, veehouders, bankiers, buiten de ambtenarij. Christenen hadden het weelderige groene zuiden, de moslims het droge noorden. Een moslim in Jos kon met gevoel van humor zeggen: 'Wij betalen de belastingen en zorgen voor geld in de staatskas. De christenen en de overheid maken het op.'⁷⁰ Verbale oorlog was onderdeel van de strijd. Een gouverneur kon het onbeschaamd hebben over wij als gastheren, en zij als tijdelijke bezoekers. Gasten die zich volgens de gouverneur misdroegen, uitbuiters en uitzuigers waren, en zich gewelddadig opstelden tegenover hun onschuldige lokale gastheren die van nature en van oudsher alle rechten hadden en die graag wilden houden.⁷¹

Een ander, op het oog nieuw aspect werd zichtbaar bij het geweld in en rond Bauchi, Potiskum en Maiduguru. Daar probeerden radicale islamitische groepen en sektes met geweld hun wil op te leggen aan de rest van de bevolking. In hun streven naar een nieuw Kalifaat bevochten zij de federale overheid en haar instituties. In juli 2009 barstte dat geweld in volle omvang los. Tientallen goed getrainde fundamentalistische militieën vielen politieposten aan met vuurwapens en explosieven, uit wraak voor de arrestatie van hun leiders. Bij die eerste aanvallen vielen veertig doden. Bij een tegenaanval arresteerden politie en leger ruim 200 militanten. De kern

68 Human Rights Watch. *Nigeria: Inter-communal violence and arbitrary killings. Nigeria: Arbitrary killings by security forces. Submission to the Investigative Bodies on the November 28-29, 2008. Violence in Jos, Plateau State, Nigeria.* Dit rapport met foto's werd vrijgegeven op 20 juli 2009.

69 In een groot land met 140 miljoen mensen, meer dan 200 etnische groepen, en met als godsdiensten islam, christendom en animisme, is in tijden van crisis manipulatie op een etnische of religieuze kaart aantrekkelijk en gemakkelijk.

70 Pauline Bax. In Jos komen alle tegenstellingen samen: Spanningen tussen moslims en christenen, nieuwkomers en autochtonen, Hausa's en Beroms leiden tot strijd. *NRC Handelsblad*, 24 juli 2009. Hieronder liggen, naast eigen onderzoek van de schrijfster, bronnen van Reliefweb, Human Rights Watch, ICG en lokale reporters.

71 A. Okunsanja. Balkanising the Plateau? *The Source Magazine*, Vol. 24, Nr. 14, 26 januari 2008.

bleek te bestaan uit leden van Boko Haram, ook ‘De Talibaans’ genoemd. In 12 van de 36 deelstaten bestond toen al een vorm van Sharia die volgens de Talibaans niet streng genoeg was. Zij verzetten zich radicaal tegen alle vormen van westers onderwijs, levenshouding, denkwijze of kleding. Met hun orthodox/fundamentalistische appel in combinatie met praktische zorg en belangstelling voor werkloze, kansarme jongeren, viel het ze niet moeilijk om volgelingen te krijgen. Zij volgden de inspirerende jonge leider Ustaz Mohammed Boko; een hedendaagse Osman Dan Fodio. Zij werden getraind, geïndoctrineerd en bewapend.

Een andere fundamentalistische beweging in het noorden, vooral rond Bauchi, was de meer in het volk gebedde Kalo Kato Beweging. Beide bewegingen brandden kerken af en doodden Christenen, maar evengoed tegenstribbelende geloofsgenoten. Het geweld liep hoog op en verspreidde zich in het noorden verder terwijl het leger jacht maakte op de militieën. In augustus 2009 vielen bij aanvallen op radicale bolwerken zeker 700 doden. Het leger schoot Mohammed Yusuf, de grote leider van Boko Haram in Maiduguru in gevangenschap dood. President Omari Yar’Adua had bevolen om Boko Haram, hoe dan ook, te vernietigen. Maar Boko Haram werd niet vernietigd en pleegde tussen 2011 en 2015 zelfs meer aanslagen. De ontvoering van 270 schoolmeisjes uit Chibok in april 2014 maakte veel indruk. Steeds meer van zulke bewegingen waren lokale, religieus bevlogen Kaliefenpartijen die een reiniging, een Islamitische Renaissance voor ogen hadden; een terugkeer naar de oude Kalifaten die welvaart, rust en mannelijke dominantie hadden gekend.

Globalisering bracht Wahabitische-Salafistische elementen uit Saoedi-Arabië en fundamentalistisch extremistische methoden uit Pakistan, Afghanistan en Irak bij elkaar, die werden ingezet in de strijd tegen modernisering, verwestering en christendom. In het westen en Nigeria zelf nam de neiging toe om verband te leggen met het moslimterrorisme in de Sahara en de Sahel als onderdeel van het internationaliserende terrorisme van Al Qaeda en opvolgers daarvan. Dat veroorzaakte onnodig hardere aanvallen van het leger op de ‘eigen, home bred’ terroristen, wat bij hen weer leidde tot meer verharding, verdere radicalisering en volhardendheid. Buurlanden van Nigeria: Niger, Tsjaad en Kameroen, gingen vanaf mei 2014, onder enige druk van Frankrijk, meer met Nigeria samenwerken bij de bestrijding van de terroristische bewegingen, met de intentie om ze uit de CAR weg te houden.

Burgeroorlogen en militaire staatsgrepen overheersten in de jaren na het aflopen van de Koude Oorlog nog de strijd om de politieke macht in de meeste landen van de regio West Afrika. Gunstige uitzonderingen waren Kaapverdië, Benin en Ghana. Ook de regionale verschillen tussen noordelijke Sahelvolken en meer zuidelijke boerenvolken, vaak ingevuld als een zaak van moslims tegen Christenen, bleven meespelen en leidden soms tot radicalisering. Tegen eind 2015 waren de burgeroorlogen voorbij en werd gewerkt aan herstel van democratische verhoudingen. In Nigeria bleef het nog langer spannend.

B Economische en maatschappelijke ontwikkeling

De Koude Oorlog was voorbij, het Oostblok trok zich terug, de vrije markt (handel, financiën) ging de boventoon vormen in de wereld. De regionale regeringen wisselden in het kielzog daarvan van ideologie en benadering zoals men van jas verandert. Dat bracht een periode van liberalisaties, hervormingen, bezuinigingen en vaak ook onrust met zich mee. In de regio werd steeds meer en beter samengewerkt in de regionale ECOWAS (Economisch en sociaal samenwerkingsverband van West-Afrikaanse landen) en ECOMOG, de militaire samenwerkingstak daarvan.

De regio had een paar specifieke problemen die meerdere landen betroffen. Kinderslavernij en Handel in Kinderen waren hardnekkige regionale problemen. In april 2001 werd een schip met tientallen kinderen aangehouden voor de kust van Benin. Het land werd daarna centrum van internationaal onderzoek naar zulke praktijken. In oktober 2003 spraken de presidenten van Nigeria en Benin met Terre des Hommes en UNICEF af om samen te werken aan repatriëring en rehabilitatie van kindslaven. In 2005 publiceerde UNICEF een groot rapport over kinderhandel en -slavernij. Vanuit Benin werden jaarlijks 50.000 kinderen verhandeld. Handelaars garandeerden arme ouders dat hun kinderen in het buitenland geld gingen verdienen en regelmatig geld naar huis zouden overmaken. Zij zouden ook onderwijs krijgen. Ouders en kinderen vinden het normaal dat kinderen werken, en als zich betere kansen voordoen, waarom niet? De meesten verdwenen naar Gabon, Togo of Ivoorkust om als slaven te werken in mijnen, plantages, steengroeven of huishoudingen. Anderen, meer meisjes dan jongens, kwamen als huisslaafjes terecht bij Afrikaanse families in Europa. Seksueel misbruik was onderdeel van het programma. Er waren kinderen die hun ouders pas veel jaren later terugzagen, maar veel meer kinderen zagen hen nooit meer. Ouders, ronselaars en werkgevers werkten samen in dit systeem. Ouders kregen geld en wilden alleen al daarom hun kind niet terug: betaald is verkocht. Bij de kinderen dwongen de handelaars met magie gehoorzaamheid af: als zij hun voodoo-eed verbraken, dan zouden zij gegarandeerd sterven. Deze handel was omgeven van geruchten over kannibalisme en orgaanhandel. Het traditionele systeem van vidomegon, het uitplaatsen van kinderen, was verworden tot handel in kinderen. In het oude systeem werden kinderen uit arme families ondergebracht bij rijkere families. Zij werkten daar een overeengekomen periode op het land, in het bedrijf of in de huishouding in ruil voor kost, inwoning, onderricht en bescherming.

In 2003 was de OIM, de Internationale Organisatie voor Migratie, behulpzaam bij het oplossen van het toenemende regionale probleem van de kinderslavernij. Ghanese ouders verkochten 173 kinderen voor 180 dollar per kind aan lokale vissers. De kinderen moesten hard werken onder slechte omstandigheden, werden slecht gevoed en behandeld, en enkelen overleefden het zelfs niet. Het OIM herenigde kinderen en ouders, gaf de vissers advies en visgerei, en de ouders microkredieten om bedrijfjes op te zetten. Begin 2008 kwamen ook de handel in kinderen en kinderslavernij in Ivoorkust sterk in beeld. Dat land ondertekende in 2001 het protocol tegen kinderarbeid. Maar kinderslavernij in de cacao-jungle, waar ongecontroleerd pesticiden worden gebruikt, ging gewoon door. Journalisten noemden het protocol 'op zijn best een mis-

lukking, op zijn slechtst een smerige leugen.' Hier speelde de combinatie van bittere armoede, geweld en kinderarbeid. De cacao-jungle was een goudmijn voor gangsters, vechtende militieën en multinationals. Dat leverde oneerlijke, smerige chocola op, met bedrijven die vrij waren om hun illegale praktijken uit te voeren, arbeiders te arresteren en mishandelen, en zevenjarige kinderen aan het werk te zetten. Het corrupte regiem stak de inkomsten van de cacao in eigen zak. De bedrijven vonden het best, want consumenten kopen graag goedkope chocolade. Naast bloeddiamanten leverde de regio dus ook bloedcacao.⁷²

Ontvoering van en handel in jonge kinderen voor gedwongen arbeid en seksslavernij kreeg in oktober 2007 een vervolg in Europa. In zes landen werden leden opgepakt van een bende die al jaren jonge Nigerianen, vooral meisjes, via opvangcentra voor asielzoekers Europa in smokkelden en ze van daaruit verdeelde over bordelen, sweatshops en werkhuizen. In Nederland alleen al ging het in 2006 en 2007 om 140 minderjarige vrouwen. Nederland was doorvoerhaven voor tienduizenden West-Afrikaanse vrouwen en meisjes die in de prostitutie terecht kwamen, aangetrokken door beloften van gemakkelijk geld, of weggestuurd door familie om au pair, horecameisje of danseuse te worden. Tienduizenden illusies, tienduizenden trieste verhalen van misleiding en misbruik. Ook hier werd voodoo toegepast om ze gehoorzaam te krijgen. Haren, nagels en menstruatiebloed werden in amuletten verwerkt die in het bezit bleven van de Nigeriaanse eigenaar. Daarop werd een eed van gehoorzaamheid afgelegd. Wie zich daaraan niet hield, stond een afgrijselijke straf van goden en geesten te wachten. Hevige angst daarvoor maakt ziek en doodt zelfs degenen die daar in geloven. In 2009 volgden in Europa en Nigeria nieuwe arrestaties van handelaren, aanbrengrers, kopers en gebruikers. Maar de handel ging gewoon door. Veel handelaren hadden belangrijke politieke vrienden met aandelen in hun zaken. In Nigeria lopen de bovenwereld en de onderwereld opvallend door elkaar. De problematiek van handel in kinderen en jonge vrouwen in de regio West-Afrika vereist veel meer betrokkenheid van de regeringen, zicht op betere alternatieven en goede voorlichting en onderwijs.

De Ebola-crisis begon in Guinee in maart 2014. De ziekte brak uit in het Forsere-gebied in het zuidoosten van het land. Toen waren er in Guinee 80 mensen met besmetting gediagnosticeerd, waarvan er 60 al waren overleden. Maar in oktober waren er al ruim 8.400 mensen besmet, waarvan er 4.000 waren gestorven, zo snel ging het. Het duurde door gebrek aan ervaring met de ziekte vrij lang voordat de besmettelijkheid, de snelle verspreiding en de aanpak begrepen werden. Toen werden de maatregelen effectiever. Het virus was even mobiel als de mensen en dook overal op. Begrafenisrituelen vereisten lichamelijk contact met de doden en waren daarom een grote bron van herbesmetting. Voor het indammen van de ziekte moest met die traditie gebroken worden, maar ook met de normale mobiliteit van de mensen. En afgesloten quarantaineplaatsen werden nodig. Daarvoor moesten naast artsen en verplegenden ook bewapende politie, militairen en handhavers worden ingezet. En een soort maanpakken om besmetting te voorkomen bij diegenen die werkten met besmette mensen. Toch raakten ook artsen en verzorgers besmet en die stierven ook. Mensen die bang waren besmet te zijn, verstopten zich of

⁷² C. Parenti. Cadeautje voor je Valentijn?: Pas op, er zit bloed aan je chocolade. *NRC Opinie*, 9 februari 2008.

verzwegen hun ziekte om niet naar kampen of ziekenbarakken te hoeven, want daar heerste de dood. Dat werkte averechts en vroeg om nog meer gezaghebbend ingrijpen. Onzekere, angstige (voorlopig) overlevenden vermoordden in Guinee acht hulpverleners. Veel hulpverleners kwamen uit Europa en de VS.

In de buurlanden Sierra Leone en Liberia die ook nog geteisterd werden door etnische conflicten, post-oorlogstrauma's en economische achteruitgang namen door de epidemie en het er aan verbonden menselijk lijden en de onzekerheid volgens kenners de conflicten en het wantrouwen weer toe. Nog steeds overleden tussen de 70 % en de 90% van de besmette mensen aan de ziekte, dus de angst was reëel. Liberia sloot in juli 2007 de grenzen met de besmette buurlanden maar dat mocht niet meer baten: ook Liberianen raakten besmet en stierven. Het virus liet zich niet tegenhouden en nog steeds meer mensen werden ziek. Dat leidde al gauw tot ontwrichting van de gewone medische hulpverlening én van het normale dagelijkse leven. Ook in Liberia en Sierra Leone werd de nationale noodtoestand uitgeroepen en internationale bedrijven (Arcelor/Mittal, British Airways) legden er hun activiteiten neer. Boze burgers vielen hulpverleners en hulpkonvooien aan, waarbij doden vielen. Besmette mensen sjouwden radeloos rond. Toeristen, zakenlui, hulpverleners en missionarissen kwamen met de ziekte thuis, dus werden overal vliegtuigen en passagiers gecontroleerd.

Dit overkwam een regio na burgeroorlogen waar overheidsstructuren, vertrouwen en gezag nog moesten worden hersteld. Een heel land, een hele regio in quarantaine plaatsen kon niet. Ebola was dodelijker en sneller dodelijk dan andere ziekten en de verspreiding ervan was voor de doorsnee burger een mysterie. In de media werd Afrika synoniem aan 'ebola, onkunde en onmacht'. Steeds bleek de epidemie groter dan eerst gedacht werd. Krottenwijken werden met prikkeldraad afgesloten om de mensen er binnen te houden. De maatschappij en de economie van de getroffen landen stortten dag na dag verder in.

In augustus 2015 werd melding gemaakt van een werkzaam ebolavaccin terwijl de epidemie al op haar retour was. In december 2015 werd de ziekte uitgebannen verklaard, met mogelijk nog wat controleerbare nadruppeling. De mensen haalden weer voorzichtig opgelucht adem. Maar in 2018 dook de ziekte opeens weer op in de DR Congo.

4.13 De Kaapverdische eilanden

De nieuwe regering van de Kaapverdische Eilanden ging over naar een vrije markt economie. Vanaf 1992 privatiseerde Kaapverdië banken, verzekeringen en visserijbedrijven naar de wens van de financiële instellingen waarvan het afhankelijk was. Buitenlandse hulp vormde 46% van het BNP, en de overmakingen door 700.000 familieleden in het buitenland nog eens 15%. Op de eilanden was een kwart van de beroepsbevolking werkloos. De overheid moest wel hervormen en in de uitgaven snijden. Begin 1993 werd de helft van de 12.000 ambtenaren ontslagen. Daarna werden de prijzen min of meer vrijgelaten. Bij behandeling van de begroting van 1994 bleken de overheidsuitgaven toch nog flink te stijgen: van 80 miljoen dollar in 1993 naar 138 miljoen in

1994. Want de staat bleef investeren in landbouwontwikkeling, transport en communicatie. De inflatie was maar 6%. Eind 1995 was er nog steeds 25% werkloosheid en de afhankelijkheid van het buitenland bleef ongewijzigd. Investerings in het toerisme namen wel sterk toe. In 1997 verschaftte de African Development Bank, ADB, een lening van 4,9 miljoen dollar voor wegaanleg. Met Angola werkte Kaapverdië samen in gezondheidszorg, onderwijs en welzijn. China en Brazilië werden nieuwe ontwikkelingspartners.

Premier José Maria Pereira Neves ging in 2001 door met liberalisatie en privatisering in de publieke sector. Hij sloot met Frankrijk een meerjarig contract voor 610 miljoen euro in het kader van de bijzondere relatie tussen Kaapverdië en de EU. Door de versnelde privatisering werden essentiële diensten duurder. Schoon water werd moeilijker toegankelijk voor arme mensen buiten de hoofdstad. De premier beloofde een nieuwe ontwikkelingsstrategie onder de naam Operatie Hoop. Hij garandeerde persoonlijk dat de regering zou werken aan een goede toekomst voor de kinderen van Kaapverdië. Daarvoor moest elke school binnen vijf jaar een computer hebben. In september 2004 maande het IMF de regering om haast te maken met hervorming en privatisering omdat het ze te langzaam ging. Dat betrof water, transport, telecommunicatie, visserij en zeevaart: essentiële sectoren voor de Kaapverdianse economie.

Met EU-president Javier Solana sprak de regering in oktober 2007 over het bijzondere partnerschap tussen Kaapverdië en de EU. Solana feliciteerde Kaapverdië met haar goede democratie. De archipel wilde meer investeringen zien in het opkomende toerisme; zeker nu ook rond hun eilanden buitenlandse schepen de zee bevisten en kleine vissers in problemen kwamen. De tien eilanden hadden een groot toeristisch potentieel dat nog van de grond af moest worden opgebouwd. De laatste regeringen investeerden veel in visserij en lichte industrie, wat meer werk en inkomsten opleverde.

4.14 Guinee-Bissau

In Guinee-Bissau bracht de neerwaartse spiraal in de economie veel onrust in 1992 en 1993. Die viel samen met de politieke crisis in de regering die door Vieira krap werd gewonnen. Begin 1995 verleende het IMF een nieuwe lening van 14 mln dollar om de economie te hervormen. Nadat Vieira plaats moest maken voor Yalà zakte Guinee-Bissau volgens de FAO snel tot het laagste niveau van de 16 armste Afrikaanse landen, met absolute armoede, grote voedseltekorten en een dramatische humanitaire noodsituatie waaraan weinig werd gedaan. De VN vroeg donoren om te helpen, maar die wachtten nog af wat er na de zoveelste staatsgreep ging gebeuren. De trotse koloniale hoofdstad Bissau was in verregaande staat van ontbinding. De limonade- en sapfabriek op Bolama, de mislukte trots van de ontwikkelingshulp, stond werkloos, ontmanteld, leeggeroofd.⁷³ Maar in 2005 boorde Premier Oil bij Bolama en de Bijagós-eilanden met hoopgevend resultaat naar olie.

⁷³ In Nederland hadden de Universiteit van Wageningen, het Mondlane Comité en Novib in de jaren tachtig geld en menskracht gestoken in de limonade en vruchtensappenfabriek van Bolama. Een ander solidariteitsproject uit die tijd was 'een ambulance voor Bolama'.

UNESCO had net in 1989 de 80 eilanden van de Bijagós-archipel vanwege de unieke flora en fauna tot biosfeerreserve van de planeet uitgeroepen. Daaraan dreigde de oliekoorts die heel West-Afrika in zijn ban had nu een einde te maken. De VS wilde een kwart van zijn behoeften aan olie uit West-Afrika halen, en traditioneel waren Angola en Nigeria de leveranciers. In recente jaren waren langs de hele westkust, van Angola tot Mauritanië, nieuwe olievelden gevonden. Ook langs de grens met Guinee en Senegal bleek olie te zitten, dus de vooruitzichten waren goed. Het staatsoliebedrijf Petroguin gaf concessies uit aan het omstreden Amerikaanse Premier Oil onder de clausule dat 30% van de opbrengst de staat Guinee-Bissau ten goede moest komen. UNESCO had het nakijken.⁷⁴

De EU hielp Guinee-Bissau met versterking en professionalisering van de veiligheidssector.⁷⁵ In februari 2008 werd besloten om daarvoor een strategie te ontwikkelen. Reductie van het aantal militairen en betere training van de rest stonden centraal. Een rapport van de VN-Veiligheidsraad noemde in november 2008 Guinee-Bissau een belangrijk nieuw centrum van de wereldwijd georganiseerde misdaad. Volgens Interpol kwam elk jaar 200 ton cocaïne via West-Afrika naar Europa; het meeste via Guinee-Bissau, maar soms ook via Ghana, Senegal en Gambia. Drugkartels gedijen bij bestuurlijke chaos en armoede. Het land was naast doorvoerhaven ook een belangrijke internationale criminele marktplaats. Speedboten met cocaïne en watervliegtuigjes van klanten vonden elkaar tussen de vele eilandjes. Lokale krijgsheren zorgden er met hun contacten in leger en marine voor dat die handel mogelijk was. Elk kreeg zijn deel en het hoofd van de marine werd snel rijk. VN- secretaris Ban Ki-moon uitte zijn bezorgdheid. De regering in Bissau verklaarde zich bereid om mee te werken aan robuuste maatregelen tegen misdadigers en smokkelaars. Maar voorlopig hing het land op de rand van de afgrond. De ontstane rust en stabiliteit in de buurlanden, met name in de Casamance van Senegal en in Guinee-Conakry, waren essentiële voorwaarden voor rust, orde en ontwikkeling in Guinee-Bissau. Maar in de jaren 2009-2015 werd vooral nog meer toename van drugssmokkel geconstateerd. In april 2013 arresteerde de Amerikaanse drugsbestrijdingsdienst de ex-schout-bij-nacht José Américo Bubo na Tchuto op internationale wateren tijdens een internationale cocaïnehandel met Latijns-Amerikaanse maffiosi. Waar geen gezag heerst, is veel mogelijk.

4.15 Guinee-Conakry

Guinee was voor ruim 60% van de inkomsten afhankelijk van bauxiet. Begin jaren '90 stortte wereldwijd de bauxietprijs in en de eenzijdige economie kwam in zwaar weer terecht. Volgens donoren was Guinee zo corrupt dat een Structureel Aanpassings Programma niet kon worden uitgevoerd als dat probleem niet eerst grondig werd aangepakt. In 1992 eiste de Wereldbank dat Lansana Conté 40.000 ambtenaren ontsloeg. De kwaliteit van leven van de burgers

⁷⁴ Dertig procent is aan de lage kant, maar in de onderzoeksfase kan dat. Zodra er geproduceerd wordt, zal het gastland een groter aandeel opeisen. R. Zwaap schreef het artikel Oliekoorts in Guinee-Bissau, met foto's van E. Schade in *De Groene Amsterdammer*, 2 juni 2006.

⁷⁵ SSR staat voor Security Sector Reform: hervorming van leger, politie, douane en justitie.

ging met de economie mee omlaag. De levensverwachting daalde dramatisch en de babysterfte werd hoog. Watervervuiling en gebrek aan sanitair veroorzaakten ziekten. In september 1998 stierven in het noordoosten tientallen mensen door aanhoudende droogte. Hulporganisaties stuurden voedsel. President Conté beloofde de donoren meer transparantie. Die zetten toen de geldkraan weer even open.

Gelukkig steeg de bauxietprijs weer en de economie begon aan een groei van 5% van het BNP per jaar. Dat vond de Club van Parijs mooi, dus die streepte 85 miljoen dollar buitenlandse schuld weg en herfinancierde de nog openstaande andere 85 miljoen. Dankzij bauxiet en ijzererts zette de groei door en er kwam een goedgekeurd ontwikkelingsplan 'Guinee Visie 2010' met doelen als het terugdringen van de armoede en verbetering van onderwijs en gezondheidszorg. Maar de resultaten onder de tweede Armoede Reductie Strategie vielen nog tegen, mede door de economische crisis die vanaf 2007 weer toesloeg in de wereld, en door de onzekere politieke toestand in het land zelf.

Juntaleider Moussa Dadis Camara wilde in 2009 alle sinds 2003 afgesloten mijnbouwcontracten herzien. Internationaal groeide de bezorgdheid. De Brits-Australische Rio-Tinto-groep, wereldleider in de mijnbouw, zat op het vinkentouw om contracten van concurrenten over te nemen en stopte alvast zes miljard dollar in ijzermijnen bij Simandou. Die overname slaagde en in 2011 was daar een bloeiend mijnbedrijf. Eind 2009 contracteerde de regering een Japans bedrijf voor de bouw van een aluminiumsmelterij in de noordelijke mijnstad Sangaredi. Met twee miljard dollar investering bouwde een internationaal consortium er het grootste bauxietcomplex ter wereld. Met China onderhandelde Guinee over zeven miljard dollar aan investeringen en leningen als tegenwaarde voor de levering van bauxiet, ijzererts en aardolie. China ruilde met Guinee ook militaire vrachtwagens en wapens tegen grondstoffen, wat concurrerende westerse landen betreurden. De jaren 2009-2011 waren gewijd aan verbetering van de spoorlijn van Conakry naar Kankan, herziening van mijncontracten, verbetering van wegen en uitbreiding van de samenwerking met Chinese bedrijven. Daarbij bleef het de vraag of de meeropbrengsten van de groeiende economie in de industrie, marktontwikkeling, voedselproductie en overheidsdiensten geïnvesteerd zouden worden.

De mijnbouw (bauxiet, ijzererts, diamanten, goud, uranium, olie) was allang een sector waar de gewone bevolking nagenoeg buiten stond. De staat en de bedrijven hadden een afgezonderd circuit van mechanisch delven, transporteren en exporteren. Privatisering en uitverkoop van staatsbedrijven en -concessies maakten enkele families van politici en generaals schatrijk. Maar de inkomsten uit al die mijnen bleven bij de elites, het leger, buitenlandse ondernemers en investeerders. Leger, politie en veiligheidsdiensten vormden een gesloten systeem dat vanuit de mijnen werd gefinancierd. In de staatskas kwam niets voor armoedebestrijding en ontwikkeling. Toegang tot de geldpotten voor de eigen etnische groep, familie en vrienden kon alleen worden verkregen via toegang tot en controle van de staatsmacht. Die toegang moest dus stevig worden vergrendeld. Het algemene gevoel was toch dat Guinee vanaf 2011/12 aan politieke, economische en maatschappelijke verbetering begon.

4.16 Ivoorkust

De economie van Ivoorkust kampte rond het vallen van de Berlijnse Muur met problemen. In 1990 kwam de regering een nieuw bezuinigingsplan overeen met het IMF en de Wereldbank. Het ging vooral om lonen in alle sectoren. Studenten moedigden het publiek aan om massaal verlaging van de voedselprijzen te eisen. De overheid besloot toen om als bijdrage aan de 'nationale solidariteit' de 11% loonmaatregel niet uit te voeren. Het realiseren van het driejarenprogramma voor liberalisatie van de economie lukte niet, want het ging ook om het op orde krijgen van de openbare financiën, privatisering van staatsbedrijven en stimulering van het concurrentievermogen in de particuliere sector. De overheid schipperde tussen het tevreden houden van de bevolking en het gunstig stemmen van kredietverschaffers en financiële instellingen.

In 1994 moest Ivoorkust van IMF en Frankrijk, net als andere CFA-landen, ook nog eens de CFA-franc met 100% devalueren. Protesterende vakbonden eisten ruime compensatie voor hun leden. Maar de regering had geen keus meer en zette door. De Club van Parijs beloofde dat doorzetten met kwijtschelding van de helft van de schuld, wat niet wegnam dat Ivoorkust nog steeds de hoogste buitenlandse schuld per inwoner ter wereld had. Jaarlijks slokten de renteverplichtingen een kwart van de exportinkomsten op. Na de verkiezingen van oktober 1995 verstrekten Wereldbank en IMF nieuwe leningen tot 385 miljoen dollar om de liberalisatie en hervormingen door te zetten. De keerzijde daarvan werd pijnlijk zichtbaar door de snelle afname van voorzieningen in onderwijs en gezondheidszorg. Budgetten smolten weg en onrustbarende tekorten ontstonden. TBC, aids, gele koorts en diarree kwamen weer vaker voor en de gemiddelde levensverwachting daalde. Hoger en middelbaar onderwijs leden enorm. De EU en de Club van Parijs scholden het land in april 2002 nog eens 911 miljoen dollar kwijt.

Als tegenprestatie moest de overheid meer structurele hervormingen doorvoeren: meer handel liberaliseren, staatsbedrijven privatiseren en subsidies reduceren. De economische crisis rond de gewelddadigheden bracht hogere prijzen van ingevoerd voedsel, met name tarwe, met zich mee. Steeds meer Ivorianen aten liever brood dan gierst of yam. Maar de lonen waren allang bevroren en het geld was bijna niets meer waard. De kleine middenklasse viel terug in armoede; mensen verkochten hun spullen tot zij niets meer hadden. In de grote steden werd regelmatig betoogd tegen de hoge prijzen van rijst, brood en kookolie, net als in Burkina Faso, Kameroen en Mauritanië. Wereldwijd schoten vanwege de mondiale crisis voedselprijzen omhoog en ontstond er ontstond schaarste door de nog sterk groeiende vraag en de grootscheepse speculaties. De corruptie werd, net als in andere landen, onder zulke omstandigheden erger dan ooit. Men zorgde het liefst vooral voor zichzelf.

Conflicten over land waren soms dodelijk. Wetten op grondbezit en rechten van eigenaren bestonden in Ivoorkust al vrij lang, maar die functioneerden niet altijd en overal meer. Door de oorlog tussen het noorden en het zuiden werd dat nog erger. Waar niet wordt bestuurd en gehandhaafd, gaan mensen hun eigen vermeende rechten halen. In het oosten staken na 1995 al langer zeurende etnische conflicten rond land de kop op. Wat begon als wapengekletter tussen de Lobi- en de Koulango-volken breidde zich uit tot geweld tussen 'originele Ivorianen' en

relatieve nieuwkomers uit Mali en Burkina Faso. Voordat het leger daar tussenbeide kwam, vielen er al veel doden en gewonden. Nieuwkomers klaagden over discriminatie en machtsmisbruik door lokale mensen en bestuurders. Zij meenden recht te hebben op land dat zij al jaren bewerkten, waarvoor de pacht was betaald en waarvan de wettige termijn was verlopen, want dan mochten zij daar volgens de wet legitiem een bod op doen. Maar dat werd geweigerd, en de wet werd aangepast ten gunste van de ‘oorspronkelijke Ivorianen’. De ‘buitenstaanders’ kregen niet de identiteitspapieren en burgerschapsverklaringen waar zij recht op hadden, want de autoriteiten discrimineerden inderdaad openlijk. Deze breuk met de gebruiken van het verleden kwam hard aan.

Onderzoeken brachten de impact van oorlog en geweld op vrouwen en kinderen duidelijk in beeld. Uit een studie van Amnesty International bleek de omvang van de schaal van verkrachting en seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes tijdens de noord-zuid-oorlog in Ivoorkust.⁷⁶ Seksuele slavernij, groepsverkrachtingen en ontvoeringen met gedwongen huwelijken kwamen vaak voor. Zolang straffeloosheid heerste, maakten alle gewapende groepen zich schuldig aan zulke misdaden. In augustus 2007 kwam Human Rights Watch met een mogelijk nog schokkender rapport over seksueel geweld tijdens vijf jaar burgeroorlog. Vrouwen werden vreselijk mishandeld, in hun huizen, op straten en markten, op de vlucht, bij wegblokkades, in bossen. In het westen was het nog gecompliceerder. Bendes uit Liberia namen vrouwen en meisjes mee de grens over, waarna nooit meer iets van ze werd gezien of gehoord.⁷⁷ Human Rights Watch drong er met uiteindelijk succes op aan dat seksueel misbruik tijdens oorlogen als strafbaar op de agenda van het Internationaal Strafhof kwam. Trouwens, ook vrij veel VN-medewerkers konden niet van de meisjes afblijven. In juli 2007 kwam een rapport van de VN met overtuigende bewijzen tegen internationale vredeshandhavers. VN-chef Kofi Annan verordonneerde nog eens een absoluut ‘zero tolerance’ beleid voor VN-medewerkers en stuurde een speciale onderzoeksmis­sie voor het verzamelen van meer bewijzen.

4.17 Togo

In 1990 moest ook Togo onder druk van het IMF liberaliseren en privatiseren met behulp van SAPs. Bezuinigingen en invoerbepeningen moesten de handelstekorten en het begrotingstekort van 1,27 miljard dollar wegwerken. De interne voedselvoorziening werd met succes opgevoerd. Onder militaire dwang van het Eyadéma-regiem kwam er wel structuur. Het fosfaat bleef met opbrengsten van 110 miljoen dollar per jaar de belangrijkste inkomstenbron. De industriële sector leed zwaar onder de kunstmatig overgewaardeerde CFA-franc; de devaluatie van 1994 kwam de export dan ook ten goede. Voor het stimuleren van de industrie kwam er een belastingvrije industriële exportsector waarin vooral Fransen investeerden, met textiel, leer, goedkope consumptieartikelen en verwerkte landbouwproducten. De sector bood meer werk-

⁷⁶ Amnesty International. *Targeting Women: The Forgotten Victims of the Conflict*. Rapport, 15 maart 2007.

⁷⁷ Human Rights Watch. *My heart is cut: Sexual violence by rebels and pro-government forces in Côte d'Ivoire*. Rapport, 2 augustus 2007.

gelegenheid tegen heel lage lonen. Vanaf 2003 werd Togo betrokken bij de ‘West-Afrikaanse Gaspijplijn’ die de wankelende industrie moest voorzien van betaalbare energie.

Ook hier bleef eigendom van en toegang tot grond problematisch. Een regionaal programma in het noorden werkte slecht uit voor de lokale volken. In de hoek waar Togo grenst aan Ghana, Benin en Burkina Faso kwam het Oti-Kerán natuur- en jachtreservaat waaraan 10.000 boeren weide-, jacht- en bouwgrond kwijtraakten. Het sloot aan op zulke parken in de buurlanden en was bedoeld voor natuurbehoud en ecotoerisme. Daarmee moest ook een eind komen aan de illegale jacht op olifanten. In die regio werden de doortrekmogelijkheden voor wild verruimd. Lokale mensen mochten niet meer jagen en gaan vissen in hun Oti-rivier; in het droge seizoen waren daardoor drinkplaatsen voor hun vee onbereikbaar. Teakplantages en landbouwprojecten werden daar van de ene dag op de andere in de steek gelaten. De lokale bevolking voelde zich verraden en bij de centrale overheid klagende districtsbestuurders kregen geen gehoor. Mensen reageerden hun boosheid vijandig en gewelddadig af op projecten en personeel van die overheid. Het gebied grensde aan het Ghanese Bawku- en Dagomba-gebied waar onder verwante Gurma- en Mossi-groepen vergelijkbare onrust heerste. De overheden dirigeerden, maar communiceerden, consulteerden en compenseerden niet over de op die manier geschapen problemen.

Soms sloeg ook in Togo de natuur hard toe. In juli 1994 waren er hevige regenbuien met overstromingen. De rivieren Ogu, Oti en Mono konden de watermassa niet aan. In Lomé werden 150.000 mensen dakloos. In september vernielden zware regens dorpen, wegen en bruggen in het noorden en midden van het land, en 21.000 mensen raakten ontheemd. De regering was traag met hulpverlening. Desgevraagd schoot Frankrijk te hulp met logistieke en financiële bijstand.

Togo maakte zich sterk om internationale criminelen die het land en de regio schaadden vervolgd te krijgen. In september 2012 zette de regering de ex-baas van het Franse olieconcern ELF, Loïk Le Floch-Prigent, gevangen na zijn arrestatie in en uitlevering door Ivoorkust. Hij werd samen met Togolese politici en zakenlieden beschuldigd van betrokkenheid bij een grote zwendelaffaire. Voordien was hij de ritselaar van Mitterrand voor diens belangen in Afrika in de bekende Franse combinatie van politiek, vriendschap en zaken doen. Hij had eerder vastgezetten wegens smeergeld affaires. En in oktober 2013 werd in Lomé de ivoorhandelaar Emile N’-Bourke gearresteerd, die sinds 1976 in Centraal Afrika zeker 10.000 olifanten zou hebben laten afmaken voor zijn handel met Hongkong.

4.18 Benin

In Benin zette president Soglo vanaf 1991 de lijn van privatisering en liberalisatie door. De schuldverplichtingen bleven met 27% van het nationale inkomen een zware last. De 100% devaluatie van de Franc CFS had voor Benin tegenstrijdige effecten. Het BNP bleef 4% per jaar groeien en de katoenexport ook. Maar bezuinigingen op de openbare uitgaven, bedoeld om na

de devaluatie de inflatie te beperken, leidden vooral tot drastische daling van overheidsbestedingen aan sociaal welzijn. Particuliere alternatieven daarvoor ontbraken. In mei 1995 verbood de regering de uitvoer van voedsel om de lokale voedselprijzen te bedwingen en de inflatie te beteugelen. Ook werden lonen bevroren.

Eind 1995 verwierp het nieuwe parlement de IMF-voorwaarden, dus liet de Wereldbank in april 1996 weten dat Benin te weinig deed aan economische hervorming. De Bank weigerde heronderhandeling over een nieuwe lening van 98 miljoen dollar. De begroting voor 1998 was extreem laag en de tekorten zouden zeker stijgen. Dus riepen vakbonden eind 1997 op tot algemene staking en in februari 1998 organiseerden zij grotere stakingen vanwege 'het antisociale budget voor 1998, gedicteerd door het IMF, de Wereldbank en de EU, en aangemoedigd door de regering Kérékou'.⁷⁸ De regering verhoogde het jaarbudget voor openbare uitgaven met tien miljoen dollar, maar de vakbonden vonden dat te weinig en een derde grote staking volgde. In juli 2000 kwalificeerde Benin voor het 'Brede Initiatief van de Rijke Landen voor Arme Landen met Zware Schulden', en 460 miljoen dollar aan buitenlandse schuld werd kwijtgescholden. De Club van Parijs kwam daarna de regering tegemoet met meer schuldreductie en aansluitende leningen.

Ook hier bleef corruptie de economie en het vertrouwen van de samenleving schaden. Begin 2009 werd de minister van buitenlandse zaken ontslagen na zeer rendabele grondspeculatie in de VS met geld van de overheid. De winst stak hij in eigen zak. In augustus 2010 kwam aan het licht dat het populaire en succesvolle microkredietfonds ICC-Services een piramideconstructie was; een grote oplichterij. Met gouden beloften troggelde het fonds van 50.000 loontrekkenden zo'n 200 miljoen euro af. Medeplichtige hoge ambtenaren rond de president werden ontslagen. Ondanks dat ging het in Benin over het algemeen goed. In december 2015 kwam nog wel naar buiten dat in Benin voor zo'n 40 miljoen euro werd gefraudeerd met Nederlands bilateraal hulpgeld.

Benin was toekomstgericht bezig met energievoorziening en economie. De Technische Universiteit onderzocht of zonne-energie effectief en duurzaam gebruikt kon worden om waterpompen en irrigatiesystemen aan te drijven. Proefopstellingen met zonnepanelen moesten zonder tussenkomst van accu's grond- en rivierwater oppompen naar reservoirs van waaruit tuinen werden bevoeid. Zo leverde zonne-energie inderdaad een bijdrage aan voedselzekerheid terwijl het werk voor vrouwen aanzienlijk lichter werd. Op den duur zou elk dorp zonne-energie moeten kunnen hebben. Zulke projecten hebben in Afrika veel potentieel.⁷⁹

⁷⁸ *Third World Guide*, 2001/2002, p. 118.

⁷⁹ J. Burney, L. Woltering a.o. Solar-powered drip irrigation enhances food security in the Sudano-Sahel. In *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, goedgekeurd en geplaatst op 14 december 2009.

4.19 Sierra Leone

De prijs die Sierra Leone voor de burgeroorlog van de jaren '90 betaalde, was bijzonder hoog. De fysieke infrastructuur, gebouwen en markten waren vernield. Jonge mensen kregen al lang geen onderwijs meer, anderen waren verminkt of leden als slachtoffers of ex-kindsoldaten aan oorlogstrauma's. Er waren nog veel verborgen wapens in omloop. De formele economie was weggevaagd en werkloosheid was hoog. Deze factoren vormden bij elkaar een groot risico voor het moeizame vredesproces. Vijf jaar na de oorlog moest er nog veel gebeuren. Volgens de mensen kwam de wederopbouw te traag van de grond. De Libanese handelaren paktten hun zaken weer op en verdienden goed aan de vele buitenlandse hulpverleners die moesten eten, drinken, reizen, communiceren en zich vermaken. Toeristen en investeerders bleven nog weg. Wel werd veel oorlogsschade weggepoetst. Er werd opgelapt, geschilderd, gesloopt, herbouwd, wegen werden verbeterd, en geleidelijk gingen water en elektra weer functioneren. Intussen woonde een derde van de bevolking van Sierra Leone in de stad; niemand wilde nog naar het land terug. De stadsbevolking groeide explosief. Veel nieuwe stadbewoners waren geamputeerden met krukken, kunstledematen en rolstoelen. Zij hadden handeltjes, gingen naar school, zaten op traumatherapie of waren er zo maar. Het grote aantal invaliden, oorlogswezen en ex-kindsoldaten was problematisch; zeker ook omdat de regering bij de wederopbouw aan dat soort zaken niet als eerste toekwam.

Volgens de VN was de toestand in de gevangenissen van Sierra Leone beneden alle peil: overbevolkt, smerig, vol ongedierte, met slecht en onvoldoende voedsel. Dit schenden van de rechten van gevangenen vormde een directe bedreiging voor de stabiliteit en vrede in het land. Veel gevangenen, waaronder grote aantallen kinderen, zaten al jaren vast in dertien gevangenissen, zonder aanklacht, voorgeleiding en juridische steun.⁸⁰ Een ander onderzoek in die dagen betrof de ontwapening van ex-milities. Na twee jaar waren naar schatting 72.490 strijders ontwapend en volgens waarnemers waren er inderdaad weinig wapens achtergebleven in een land dat daar zes jaar daarvoor nog van overliep. De VN en de regering hadden daar goed voor samengewerkt. Maar de reïntegratie van ontwapende krijgers in leger, politie en samenleving verliep niet goed. De weinige bestaande programma's waren uiterst ineffectief. Het hebben van grote aantallen gefrustreerde ex-strijders was een veiligheidsrisico voor de toekomst. Het nalaten van goede, in de bevolking gewortelde reïntegratie van voormalige krijgers leverde in veel Afrikaanse landen problemen op. Na demobilisatie en ontwapening hield de overheid het vaak voor gezien. De methoden waren meestal te top-down, weinig tot niet participatief, en vooral duur en ineffectief.⁸¹

Onder het volk groeiden geruchten dat de leiders het geld van donoren in eigen zak staken. Niemand zag ontwikkeling, maar wel schaarste en duur voedsel. Rond verkiezingen werden steeds weer werk en buitenlandse hulp beloofd naast meer investeringen in landbouw en toeris-

80 UN-Report. *Behind walls: an inventory and assessment of prisons in Sierra Leone*. Het Open Society Institute van G. Soros zou later veel werk maken van rechtsbijstand voor zulke gevangenen.

81 IRIN, de Integrated Regional Information Networks, 6 juli 2007, quoting Ibrahim Bangura, hoofd van PRIDE, een NGO die met ex-combattanten werkte.

me. Maar dat gebeurde niet. De economische ontwikkeling ging zo langzaam dat die onzichtbaar was. Toch kwamen de mensen geleidelijk hun ellende te boven en gingen zij voorzichtig bouwen aan een samenleving van ouders en slachtoffers. Er kwam meer optimisme over de toekomst, maar altijd met een slag om de arm, want men wist maar nooit... 'Het verleden dat kennen we. Over de toekomst kunnen wij niets zeggen, alleen hopen en er aan werken, zo goed en kwaad als wij kunnen.'⁸²

Grote donoren werkten vooral aan hervorming van leger en politie, aanleg van water en elektriciteit, een telefoonnet, een rivierafdamming en nieuwe wegen. Het meer sociale werk van mensen met mensen werd overgelaten aan internationale NGO's en hun lokale collega's: Oxfam, Save the Children, Ford Foundation, Banyan Tree en andere. De burgers voelden zich daarom vaak door hun leiders in de steek gelaten. En donoren ergerden zich aan de corruptie en de traagheid waarmee de overheid de sociale en economische ontwikkeling aanpakte. Ook nationale NGO's en journalisten verweten de regering Kabbah tekort aan daadkracht, gebrek aan openheid en veel corruptie. Engeland hielp met het opzetten van een anti-corruptie-commissie. President Kabbah hielp die na een enthousiaste start om zeep door de integere en hard werkende voorzitter te vervangen door een familievriend. Wel werd hard geijverd om de diamantbranche onder controle te krijgen, want daarin zat de toekomst van de staatskas.⁸³

Begin 2008 ging de nieuwe president Koroma naar Londen om te smeken om hulp en investeringen. Ondanks de rijkdom aan grondstoffen en de geschikte landbouwgrond was zijn land er nog erg aan toe. Van de bevolking leefde 60% onder de armoedelij, 70% was analfabeet, de gemiddelde levensverwachting was 42 jaar en er heerste veel ziekte. Hij beloofde dat snelle hulp Sierra Leone als een Phoenix uit haar as zou doen verrijzen. Hij zorgde er allereerst voor dat het land nu echt een sterke anti-corruptie-eenheid kreeg.

Het International Rescue Committee (IRC) vond uit dat na acht jaar vrede het aantal verkrachtingen en mishandelingen van vrouwen nog toenam, zelfs vergeleken met oorlogstijd. Het IRC had in Sierra Leone vier Regenboog Centra voor hulp aan misbruikte en mishandelde vrouwen en meisjes. Die zagen per dag hun werklast toenemen. Verkrachters waren tijdens de oorlog vaak zelf als kind misbruikt. Het meest werd verkracht en mishandeld in streken waar veel oud-strijders en kindsoldaten leefden. Een ander probleem was de voortdurende ellende van de 10.000 ontheemden. De noodhulporganisaties waren allang weer weg, maar zij zaten nog vast in kampen. Grafton, 30 km van Freetown, was zo'n kamp. Modderig, open riolen, van afval gebouwde, lekkende behuizingen. Van de bewoners waren dorpen afgebrand, mannen en zoons vermoord, verdwenen of gevangen. Terugkeer was geen optie, want levensgevaarlijk. In de kampen heerste desillusie, machteloosheid en wetteloosheid. Niemand kwam voor de bewoners op. Van de 300 miljoen dollar per jaar die de internationale gemeenschap in de wederopbouw stopte, 60% van de nationale begroting, zagen zij niets. Dat geld ging in herbouw van

⁸² Uit eigen gesprekken met overlevenden.

⁸³ Met dank aan Pauline Bax en haar artikel Moeizame opbouw in Sierra Leone, West-Afrika. Alleen aan rolstoelen geen gebrek, *NRC Handelsblad*, 4 augustus 2007.

ministeries, staatsgebouwen en paleizen. De regering loste het probleem op door de kampen simpelweg ‘new townships’ te noemen, waarin geen cent hoefde te worden geïnvesteerd.⁸⁴

In juli 2008 vond men in een vliegtuigje op het vliegveld van Freetown 600 kilo cocaïne. Er werden 58 mensen uit Colombia, Venezuela en Brazilië gearresteerd. Naast Guinee-Bissau zochten die ook andere zwakke landen in de buurt als doorvoerland. Maar Sierra Leone wilde zich niet door misdaadsyndicaten laten misbruiken. Het ging echt de goede kant op. In september 2010 hief de VN-Veiligheidsraad de laatste sancties tegen het land op. Het bevond zich weer in veilig vaarwater onder democratisch gekozen leiders die, ondanks de complexiteit van de problemen en de last van het verleden, serieus werk maakten van herstel en ontwikkeling: eens te meer een blijk van de veerkracht van Afrikaanse mensen en samenlevingen. Maar het bleef toch moeilijk in Sierra Leone omdat gewapende bendes nog steeds burgers bleven belagen. De burgers moesten de ex-rebellen wel dulden, maar wilden niets met ze te maken hebben omdat zij met hun geweld de samenleving hadden vernield. De oorlog was voorbij, maar haat en verwijten leefden voort. Er werd gewerkt aan beperkte reïntegratie van ex-combattanten en aan enkele verzoeningsprojecten, en dan werd in het openbaar weliswaar ‘vergeven’, maar diep van binnen lukte dat niet. Algemeen werd gevonden dat de ex-strijders niet in de gemeenschap pasten. Zij kwamen ook moeilijk aan werk en werden gemarginaliseerd omdat zij als ‘bedorven’ en ‘nutte-loos’ werden gezien.

4.20 Liberia

In Liberia werd vanaf augustus 1999 weer gevochten in de noordwestelijke Lofa-provincie. Het zich LURD noemende rebellenleger, de Verenigde Liberianen voor Verzoening en Democratie, overviel enkele plaatsen en het Liberiaanse leger ontzette die weer. In Lofa grenzen Guinee, Sierra Leone en Liberia aan elkaar. Het is een dicht bebost, bergachtig, slecht toegankelijk door-gangsgebied voor gewapende groepen van alle kanten die vaak met geweld op elkaar botsten, maar ook van ontheemden en vluchtelingen. Ontspoorde volgelingen van de overleden Guinese president Ahmed Sékou Touré en die van het RUF van Foday Sankoh smokkelden via dit gebied diamanten uit Liberia en Sierra Leone naar internationale opkopers. Het RUF had vrije toegang in Liberia. Eind 2000 leverde Charles Taylor nog wapens aan die club, in ruil voor diamanten. Burkina Faso onder Blaise Compaoré en Libië van Moammad Gadaffi bemoeiden zich met de gewapende strijd én met de ruilhandel van wapens en diamanten. Statistisch voerde Liberia veel meer diamanten uit dan het officieel produceerde. Uit dit alles blijkt de intensieve betrokkenheid van de buurlanden bij de oorlogen in Sierra Leone en Liberia.

De VN legde deze verbanden met eigen onderzoek vast en trok er haar conclusies uit. In maart 2001 legde zij aan Liberia nieuwe wapen- en diamantembargo's op. Charles Taylor en zijn entourage kregen reisverboden. Geïnformeerde waarnemers wisten dat die verboden en embar-

⁸⁴ Naar *IRIN-News*, 25 juni 2008, naar Jabez Njabay, teleurgestelde voormalige IDP (Internally Displaced Person).

go's geen effect hadden omdat zij niet konden worden afgedwongen. De grenzen bleven open; wapens en diamanten stroomden ongehinderd door. De Britse en VN-troepen in Sierra Leone hadden voor Sankoh en de RUF de weg naar Monrovia afgesneden, waarna die hun activiteiten naar diamantgebieden in Lofa County verplaatsten. Ook regeringsgetrouwe eenheden uit Sierra Leone opereerden daar steeds meer, tot grote ellende van de lokale bevolking. Die kregen de ene bende na de andere over zich heen; niet in het minst ook veiligheidstroepen van hun eigen president Taylor. Amnesty International meldde ernstige oorlogsmisdaden van gewapende bendes tegen de plaatselijke Krahn- en Mandingo-volken. Het eigen Liberiaanse leger werkte vaak samen met traditionele milities van de Gio-, Mano- en Lorna-volken die uiterst wreed waren tegen de Krahn en Mandingo die zij stuk voor stuk aanzagen voor aanhangers van ex-president Samuel Doe en rebellenleider David Roosevelt Johnson.⁸⁵ Er werd rond 2003 nog veel verrekend en er was veel geknoei. Het betrof arrestaties, intimidatie, marteling, willekeurige executies, beschuldigingen van hoogverraad, showprocessen, onteigening van huizen, geld en goederen, verkrachting, stelselmatige pesterij, het afbranden van moskeeën en scholen, en nog veel meer. Ook in detentiecentra en bij militaire controleposten gebeurden zulke dingen. Terugkerende vluchtelingen merkten dat hun huis en land bezet waren door mensen van volken waarmee de regering samenwerkte. De regering van Charles Taylor deed daar niets tegen.

In oorlogstijd werd er goed verdiend in de 'parallele economie'. In maart 2005 werd de Nederlander Guus van Kouwenhoven gearresteerd. Als handelaar in tropisch hardhout behoorde hij tot de inner circles van de maffia rond Charles Taylor. De VN, Greenpeace en Global Witness bouwden gedetailleerde dossiers over hem op. Hij beheerste de vrijhaven van Buchanan van waaruit hij tussen 1999 en 2003 illegaal en crimineel zou hebben gehandeld in drugs, wapens en diamanten. 'Mister Gus' was de eigenaar van de Liberia Forest Development Corporation, de Oriental Timber Company, een van oorsprong Chinees bedrijf, en de Royal Timber Company. Hij exporteerde hout en diamanten naar Frankrijk en China en zijn schepen kwamen volgeladen met wapens terug. Daarbij zou de internationale wapenhandelaar Victor Bout een sleutelrol vervullen. Taylor blies die ondernemingen nieuw leven in, want Kouwenhoven's bedrijven leverden hem de nodige harde valuta en wapens. Van Kouwenhoven liet op groffe wijze grote stukken oerwoud voorgoed vernielen, waarbij heel bruut niets of niemand werd gespaard of ontzien. 'Mister Gus' zou zijn personeel hardvochtig behandelen en 2.500 gewapende mannen in dienst hebben gehad. Hij zou bewust systematisch de VN-embargo's hebben doorbroken. In 2001 viel hij al onder het reisverbod van de VN. Sinds april 2006 werd in Nederland een strafproces tegen hem gevoerd met als eis 20 jaar gevangenis en 450.000 Britse ponden boete. In maart 2008 sprak het Haagse Hoogerechtshof hem in hoger beroep vrij van wapenhandel vanwege gebrekkige bewijsvoering. Het bleek heel moeilijk te zijn om in Liberia getuigen op waarheid te toetsen. Enkelen verdwenen spoorloos en dossiers waren onvindbaar. Daar maakte de verdediging goed gebruik van. Geen hond geloofde in zijn onschuld, maar vrijspraak is vrijspraak, totdat op basis van nieuwe feiten of inzichten de zaak ooit heropend wordt. Dat ge-

⁸⁵ Brief van Frank Heemskerk, voorzitter bestuur Amnesty International Nederland aan de Nederlandse Staatssecretaris van Justitie, mevrouw E. Kalsbeek, dd. 21 september 2001, onderwerp 'Liberia', 5 pp. Amnesty hoopte dat de Nederlandse regering invloed kon aanwenden om in die situatie verandering te brengen.

beurde inderdaad in april 2016. Hij werd uiteindelijk bij verstek veroordeeld tot 19 jaar gevangenisstraf. Maar Zuid-Afrika aarzelde nog om hem uit te leveren.

Begin 2004 besloot de internationale gemeenschap om 500 miljoen dollar beschikbaar te stellen voor de wederopbouw van Liberia. Maar hard ging dat niet.⁸⁶ Het WFP deed een oproep van 155 miljoen dollar voor voedselprogramma's in Liberia, Sierra Leone en Guinee-Conakry. Donoren maakten daarvan nog geen tien procent waar. Begin 2005 luidde het WFP opnieuw de noodklok vanuit de mening dat het uitblijven van hulp tot nieuwe oorlogen kon leiden. Maar toen kwam de Tsunami-ramp in Azië die alle hulp gelden aantrok. De export van Liberiaanse diamanten, potentieel de belangrijkste inkomstenbron, bleef met het oog op Sierra Leone nog onder het VN-verbod vallen zolang wetten rond mijnen en certificaties niet goed geregeld waren. In september maakte de regering afspraken over strikte controle op de openbare financiën en corruptiebestrijding.

Na een consultatiemissie van de EU mocht Liberia in 2005 toetreden tot het Kimberley Programma voor Certificatie van Diamanten. Daarmee kon gecontroleerde uitvoer van diamanten worden opgestart. Maar eind 2005 adviseerde een internationaal panel van deskundigen aan de VN-Veiligheidsraad om nog geen handel in hout en diamanten van Liberia toe te staan ondanks de nieuw gekozen regering en het eerdere pleidooi voor opheffing van het verbod. De experts vonden de overgangsregering 'notoir corrupt en incompetent' en meenden dat de nieuwe regering ook zo was. Maar die deed wel degelijk zijn best. In februari 2006 ontsloeg president Ellen Johnson veel ambtenaren van het ministerie van financiën. Daarmee maakte zij duidelijk geen corruptie meer te zullen dulden. Dat ministerie werd gezien als het hart van de corruptie in Liberia. Ambtenaren met politieke aanstellingen werden doorgelicht.

In maart 2007 werd Gyude Bryant, de ex-president van de overgangsregering, aangeklaagd wegens verduistering van tenminste 1,3 miljoen dollar aan overheidsgeld. Een andere minister, William Knuckles, moest opstappen vanwege een seksschandaal. Zij ondermijnden de geloofwaardigheid van de campagne van de overheid voor een sterker besef van waarden en normen. Pas in april 2007 stelde de Veiligheidsraad op verzoek van de VS voor om de ban op de diamant-handel definitief op te heffen. Liberia maakte genoeg vooruitgang en voldeed aan de criteria van Kimberley. In dat jaar sloot Liberia zich ook aan bij het EITI, het Transparantie Initiatief voor Grondstoffen van de Britse premier Tony Blair. De ADB, de African Development Bank hielp Liberia met programma's om te verzekeren dat natuurlijke hulpbronnen van het land in het belang van de bevolking zouden worden gebruikt.⁸⁷

Met het opheffen van het embargo kwam de export op gang en daarmee ook de inkomsten van het land. Er moest nog veel gebeuren voordat de bevolking duurzaam op eigen benen zou

⁸⁶ Volgens de een duurde de burgeroorlog in Liberia al 14 jaar, volgens de ander was het 24 jaar. In het laatste geval begon hij in 1979 met de staatsgreep van sergeant S. Doe, in het eerste geval in 1989/1990 met de eerste aanvallen van het NPLF en de opkomst van C.Taylor. Ik kies voor 14 jaar. De jaren onder Doe waren moeilijk, steeds meer rechten werden geschonden, en het onbehagen groeide. Maar dat was nog geen burgeroorlog.

⁸⁷ R. Valdmanis. *Reuter's Alertnet*, 18 juli 2007.

kunnen staan. De marge tussen behoefte aan noodhulp en zelfstandig verder kunnen was smal. Scholen gingen weer open; begin 2007 ging 40% van de kinderen weer naar school. De voorzieningen voor water en elektra waren in de stad nog ver onder het vooroorlogse niveau. Deskundigen wezen op het risico van eenzijdige afhankelijkheid van grondstoffen. Voor een eerlijker verdeling van de welvaart moest de plantage- en mijnconomie drastisch worden gereorganiseerd. Tot dan toe waren die sectoren helemaal ingericht voor de verrijking van de elites en hun internationale zakenpartners.⁸⁸ China, een oude handelspartner, ruidde in Liberia vanaf 2009 ijzererts voor 2,6 miljoen dollar aan leningen, investeringen en bijdragen aan ontwikkeling op langere termijn.

In december 2006 konden de laatste vluchtelingen en ontheemden weer naar huis. Zo'n 326.000 van hen leefden nog in 35 grote kampen. In april 2006 werden die officieel gesloten, maar er was nog een half jaar nodig om iedereen te hervestigen. Ghana huisvestte in 2007 ook nog 40.000 Liberiaanse vluchtelingen. Volgens mensenrechtenorganisaties werd sinds de afzwakking van het tempo van de repatriëring niet meer goed met hen omgegaan. In Oost-Ghana zaten Liberianen in zwaarbewaakte detentiekampen. Van anderen was de vluchtelingenstatus afgenomen, waarna zij over de grens werden gejaagd. Liberianen werden gechanteerd en geïntimideerd. Hun protest tegen oneerlijke behandeling werd door de Ghanese overheid als 'verzet tegen terugkeer' beschouwd. Maar het ging echt om schending van de rechten van vluchtelingen. Mensenrechtenactivisten daagden de Ghanese regering voor de rechter. Die gelastte om de zaak goed op te lossen, wat niet gebeurde.

In oktober 2006 bekritiseerde een VN-rapport de hoge mate van seksueel geweld in Liberia. De VN vroeg om instelling van een speciaal strafhof voor seksueel geweld, vooral voor gewelddadige verkrachting. De Opperrechter van Liberia wees het idee af: het gewone strafrecht moest er mee kunnen omgaan, want in hoeverre verschilde Liberia van Congo, Soedan of Sierra Leone? Het IRC, International Rescue Committee en de Columbia-universiteit deden onderzoek in de districten Nimba en Monserrado, vergelijkbaar met dat in Sierra Leone. Hun bevindingen van toegenomen seksueel geweld met verkrachting en mishandeling waren overeenkomstig. Het schrikbarend hoge aantal verkrachtingen was een voortzetting van het gedrag tijdens de oorlog toen verkrachting, seksuele slavernij en gang rapes door milities gewoon waren. Na de oorlog waren de excombatants niet goed in de samenleving gereïntegreerd en ook de uit de oorlog teruggekomen echtgenoten, vrienden en bekenden waren veranderd. Hierdoor liep deelname van meisjes aan het onderwijs terug en ontwikkelde de samenleving zich pijnlijk moeizaam. Vrouwen die zich niet veilig wisten, konden niet meedoen. Save the Children meldde ook seksueel misbruik van afhankelijke vrouwen en meisjes door internationale hulpverleners, VN-militairen, politiemannen en onderwijzers. Seks voor een stuk zeep, voor voedselhulp, om arbitraire boetes te ontlopen, om op school te mogen blijven, om veilig bij iemand thuis te kunnen zijn: dat was niet vrijwillig. Mevrouw Henriette Mensa-Bonsu, de speciale VN-rapporteur voor de naleving van wetsregels en rechtsnormen, wees in maart 2008 nog eens op de ernst en omvang

88 S. Blore. *Land grabbing and land reform: diamonds, rubber and forests in the new Liberia*. Rapport, 21 augustus 2007, van PAC (Partnership Africa-Canada), Ottawa, and Green Advocates, Monrovia, special over deze problemen in en rond Liberia.

van het probleem van seksueel geweld in Liberia, zowel binnen als buiten het huwelijk, voor vrouwen van alle leeftijden.

Liberia ging slordig om met het regenwoud. Tijdens de economische wederopbouw gaf de regering Johnson-Sirleaf maar liefst voor 40% van het regenwoud, 1/4 van het hele grondgebied van Liberia, kapvergunningen af aan houtbedrijven; het meeste via illegale kanalen en valse documenten. Global Witness gaf daarover in september 2012 een rapport uit. De president ontsloeg prompt hoge ambtenaren, omdat zij zich gefrustreerd zag bij haar pogingen om de houtkap aan banden te leggen.

4.21 Ghana

Met de Ghanese economie ging het eind jaren '80, begin jaren '90 niet zo goed. Ondanks kapitaalinjecties van het IMF en de Club van Parijs zakte de hoop op economische vooruitgang in. De groei van het BNP daalde van 6,1% naar 2,7% en de inflatie nam toe van 25% in 1987 naar 37% in 1991. Het tekort op de lopende rekening verdubbelde en de inkomsten uit de export zakten weer in. Eind 1991 verschaftte de Wereldbank nieuwe leningen voor 155 miljoen dollar. De regering Rawlings moest doorgaan met hervorming van het financiële stelsel en verbetering van het rurale wegennet. In 1994 vertoonde de begroting na twee jaar tekorten weer een overschot van 80 miljoen dollar. In mei voerde de regering een nieuwe BTW-regel in die onge-regeldheden opriep waarbij doden vielen. De regering trok de maatregel in en de betreffende minister nam ontslag. Eigendom van en toegang tot land bleven ook heikel in de onderlinge omgang van Ghanezen. Begin 1994 botste het in het noorden ernstig, met ruim 1.000 doden en 150.000 mensen die met geweld werden verdreven. De regering riep de noodtoestand uit en er werd onderhandeld om tot een vreedzame oplossing te komen. Maar in de jaren 2000-2002 botsten in het noordelijke Bawku-district weer groepen van de Mamprusi- en Kusasi-volken, met tientallen doden als gevolg. In maart 2002 laaide het zodanig op dat de Andani Ya-Na Yakubi Andani II – de opperkoning en regent van Dagbon, het land van de Dagbamba-clan van het Mamprusi-volk – samen met 40 van zijn volksoudsten in het Gbewaa-paleis werd onthoofd. Naar de daders werd nooit serieus gezocht.

De regering riep weer de noodtoestand uit en stuurde het leger om de partijen uit elkaar te houden. Traditioneel waren de Mamprusi aanhangers van de NPP, die werden geassocieerd met hard werkende, sobere, overwegend islamitische noorderlingen. De Kusasi neigden meer naar de NDC, door de anderen gezien als in luxe en luiheid badende, veelal corrupte zuidelijke elites. Tamale is de snel groeiende hoofdstad van het Dagbon/Mamprusigebied dat doorloopt in Burkina Faso en Togo. Ghana werd hier keihard geconfronteerd met het door elkaar bestaan van twee politieke werkelijkheden: het moderne en het traditionele, het systeem van partijen en wetten en dat van volken, clans en groepen met eigen regels en gebruiken. Daarbij kwam de wijze waarop hun loyaliteiten zich verdeelden over politieke partijen, volken, religies en windstreken, waarbij bezit of toegang tot grond werkte als dynamiet.

In juli 2003 verlengde de regering de noodtoestand voor Dagbon. Dat werkte negatief uit voor de transporten van en naar het van zee afgesloten Burkina Faso die via Tamale reden. Door gaans verdragen de volken van Ghana elkaar wel, maar dat doen zij in een competitieve verhouding rond politieke macht, economische kansen, deelname aan het leger en toegang tot land en werk. Noorderlingen kwamen er vaker bekaaiders vanaf dan zuiderlingen. In het zuiden wordt het grote geld verdiend. Jaarlijks trekken duizenden jonge vrouwen uit het noorden als 'Kayayoo-meisjes' naar het zuiden, om te ontsnappen aan de cyclus van armoede en onvrijheid thuis. Zij hopen in de steden werk te vinden, geld te verdienen en onderwijs te kunnen betalen. Die hoop komt meestal in aanvaring met de harde werkelijkheid. Veel van hen vinden geen beter leven, wel slechtere omstandigheden. Vaak delen zij met 20, 30 meisjes één kamer. Als zij al werk vinden is dat ploeteren voor weinig geld. De meesten vinden ook dat niet, worden lastdragers en velen eindigen tenslotte op straat.⁸⁹

In 1999 daalden de wereldmarktprijzen voor goud en cacao verder en de benzine werd duurder. Met het oog op de verkiezingen subsidieerde de regering benzine en basisvoedsel. Ook stak zij veel overheidsgeld in de campagne van de regeringspartij. Om die generositeit te financieren leende de regering op grote schaal, waardoor de inflatie tot 40% steeg en het begrotingstekort ruim 10% werd. In 2000 verhoogde de regering Rawlings het geleende bedrag nog eens aanzienlijk. De nieuwe regering van Kufuor stond vanaf 2001 dan ook voor grote economische uitdagingen, ondanks de jarenlange tutelage van Ghana door IMF en Wereldbank. De rentevoet was 50%, de inflatie rond 35% en de reële economische groei nog maar 1%. Cacao bracht nog minder op en benzine werd onbetaalbaar.

In mei 2003 gaf het IMF 258 miljoen dollar onder de regeling 'Tegemoetkoming Armoedereductie en Groeibevordering', bestemd voor de opgelegde en overeengekomen hervormingen voor de jaren 2003-2005. De prijzen voor cacao en goud trokken weer aan, de groei werd weer 5% ondanks de strakke controle op overheidsuitgaven, en de inflatie liep terug. De Afrikaanse Ontwikkelingsbank ADB⁹⁰ sloot in juni 2003 een contract af voor rehabilitatie van de gezondheidszorg, vooral gericht op HIV/Aids, malaria, de kwaliteit van bloedtransfusies en verlaging van de moeder- en kindersterfte.⁹¹

De liberalisatie van economie en financiën werkte door in het bankwezen. Particuliere banken hoefden niet meer 44%, maar slechts 24% van hun bezit bij de staatsbank onder te brengen. Zij moesten wel meer eigen vermogen opbouwen. Ondernemers en investeerders kunnen niet zonder betrouwbare banken. Door de schuldverlichting hield de overheid meer geld over dat niet meer in staatsbedrijven werd gestoken. Zo kwam er meer kredietgeld voor het bedrijfsleven op de markt dat op jacht ging naar kredietnemers in het midden- en kleinbedrijf waar de groei en de dynamiek zaten. Die maakten tussen de 70 en 90% van de formele economie uit. De rente

⁸⁹ CARE-Nieuwsbrief, september 2009.

⁹⁰ De African Development Bank is de regionale afdeling van de aan de Wereldbank gelieerde IBRD, de Internationale Bank voor Rurale Ontwikkeling.

⁹¹ HIV/Aids was in West Afrika met 1-3% besmettingsgraad minder verbreid vergeleken met Zuidelijk en Oost Afrika.

voor die leners zakte naar 25%. Tussen de banken ontstond felle concurrentie en het ging echt beter met de economie. In 2004 was de groei bijna 5%, een jaar later zelfs 6%. De inflatie zakte onder de 10%. Door die factoren nam de werkgelegenheid toe. Een deel van de groei kwam door de verschuiving van handel en productie van het instabiele Ivoorkust naar het rustiger Ghana.

Aan stedengroei en economische ontwikkeling zijn milieukosten verbonden. Ooit was Ghana voor 34% bedekt met tropisch regenwoud. Daarvan is inmiddels driekwart verdwenen. Bijna de helft van wat nu officieel ‘bosgebied’ wordt genoemd, bestaat in feite uit plantages, secundaire bosschages en onvolwassen bomen. Ontwikkelingsplannen zien bossen en houtplantages als exploitatiegebied. Tropisch hardhout brengt, zolang het duurt, geld en werk op, maar is wel roofofbouw. In de houtbranche werken 70.000 Ghanezen. Voor veel mensen is het woud, ook als zij in de stad leven, om meer redenen belangrijk. Het levert kruiden, zwammen, bessen, wortels, grondstoffen voor traditionele geneesmiddelen en er wordt gejaagd. Van de bevolking is 75% van de bossen afhankelijk voor consumptie van dierlijke eiwitten en vetten. Die leveren ook brandhout en houtskool om te koken, en zij zijn huis en haard van voorouders, goden en geesten, en daarom voor veel mensen plekken van spiritualiteit.

USAID, FAO, Canada en Engeland steunden een nationaal programma voor bosbeheer, maar zetten daarbij wel een heel bijzondere toon in. In hun visie veroorzaakten arme mensen ontbossing, bodemdegradatie en woestijnvorming door steeds maar nieuwe grondjes te ontginnen en na enige tijd weer verder te trekken om elders hetzelfde te doen. Natuurlijk is het minstens zo goed voorstelbaar dat de arme mensen juist slachtoffer waren van een economisch model waarin privatisering en grootschalige verkoop van goede grond, met plantageverbouw en monoculturen voor de export centraal stonden ten koste van alles. Maar daar hadden deze experts geen oren naar.

Winstcijfers voor multinationals en lokale elites werden steeds meer gesteld boven de belangen van de gewone mensen. Dat blijkt bijvoorbeeld duidelijk uit het door buitenlandse belangen vastleggen van eigendomsrechten op zaden en genen van lokale planten. Internationale farmaceutische- en voedselondernemingen jagen in Afrika op nieuwe grondstoffen. Zo begon in Ghana eind 2003 het opstarten van het productieproces van tamidine, een natuurlijke zoetstof die wordt onttrokken aan zaden van de *Thaumatococcus Daniellii*, in Ghana is dat gewoon de katemfe-struik. De stof is zo’n 3.000 maal zoeter dan suiker, maar minder stabiel. De EU staat thaumatine toe als voedseladditief E-957 voor onder andere snoepgoed en kauwgom. Het zou een miljoenenbedrijf kunnen worden, maar... de patenten op de katemfe genen staan in de VS geregistreerd. In Europa en de VS analyseren laboratoria de eiwit- en genensamenstelling ervan om later uit gistafval synthetisch thaumatine te kunnen maken. Hoe kon een Amerikaans bedrijf alle rechten en patenten krijgen op eigenschappen van een Afrikaanse struik? Hoe kan dat veranderd worden ten gunste van Ghana? Hoelang kan hier nog het recht van de slimste, de rijkste en de sterkste gelden?

Gebrek aan regen en aanhoudende droogte hebben grote gevolgen. De grote Akosombo- dam kreeg vanaf 2002 een te lage waterstand vanwege droogte, maar ook door veel meer boven-

stroomse waterafname voor irrigatie. Dat betekende een energiecrisis voor de steden en de economie. Gelukkig was Ivoorkust bereid om extra elektriciteit te leveren. Dit regelmatig terugkerende probleem vraagt om een duurzamere oplossing. Ook grootscheepse corruptie was slecht voor de economie en de moraal in het land. In april 2006 stond Nana Konadu Agyeman, de vrouw van Jerry Rawlings, voor de rechter op aanklacht van diefstal en corruptie door jarenlang de staat te bedriegen en te bestelen en door de wijze van privatisering van een staatsbedrijf in de jaren '90. En in oktober 2006 moest de minister van transport opstappen na besteding van 100.000 dollar uit de staatskas aan zijn Amerikaanse minnares. De voorbeelden laten zien dat corruptie nog bestond, maar dat er wel onderzoek naar werd gedaan zonder daarbij hooggeplaatste personen te ontzien.

In 2007 was het leed echt geleden: de economie bleef groeien en eindelijk werd er ook olie gevonden. Die zou in 2010 productief worden en zeker 3 miljard per jaar opleveren. Er was meer democratie en de samenleving werd dynamischer, met een snel groeiende redelijk welgestelde middenklasse. Drie miljoen Ghanezen in de diaspora maakten jaarlijks minstens anderhalf miljard dollar over.⁹² Onder president Kufuor kwam er een functionerende nationale ziekteverzekering, en er werden veel asfaltwegen aangelegd. Onder de grond wachtten 600 miljoen vaten ruwe olie om opgepompt te worden, en het goud was nog lang niet op. Met de opbrengsten werd wijs omgegaan. Voor Ghana en de Ghanezen zag de toekomst er dus uitnodigend uit. China hielp Ghana om economische groei cijfers van 6% per jaar te realiseren. Dat deden zij door in ruil voor bodemschatten keihard te werken aan het bouwen van wegen en gebouwen en het trekken van kabels. Maar toch, die groei is kwetsbaar in de zin dat hij helemaal is gebaseerd op de export van cacao, goud, olie en gas, en nog niet op eigen industriële verwerking van de grondstoffen of een beter landbouwbeleid.

4.22 Nigeria

In Nigeria werd eind 1995 de schrijver, journalist en activist Ken Saro-Wiwa opgehangen. Ken was de oprichter en president van MOSP, de Beweging voor het Overleven van het Ogoni-volk. Hij was door de regering beschuldigd van moord op vier Ogoni-hoofden en samen met acht anderen gearresteerd. Deze Ogoni-Nine werden op 10 november 1995 tegelijk geëxecuteerd. Ken's lijk werd met zuur overgoten en in een anoniem graf gegooid. Hij was geliefd en gehaat, omarmd en verwenst, vanwege zijn snijdende kritiek als dagbladcommentator op dictators en politieke manipulators. Natuurlijk had hij niets te maken met de dood van de Ogoni-hoofden. Hij had slechts na gedegen onderzoek systematisch felle kritiek uitgeoefend op de regering en oliemaatschappij Shell. Hij eiste dat de olievervuiling ongedaan werd en dat het Ogoni-volk mee zou delen in de voordelen van de olie-exploitatie en niet alleen in de nadelen.

⁹² Lang niet alle geldoverdrachten gaan via banktransfers. Veel wordt cash of in kind meegegeven aan familie, vrienden en anderen.

De wereld, met Nelson Mandela, Bill Clinton en koningin Elisabeth voorop, reageerde verontwaardigd en furieus. Volgens Amnesty International, Greenpeace, het US Center for Constitutional Rights en vele anderen had Shell met deze moord bloed aan de handen. President Abacha zat ermee. Hij had de investeerders aan zich willen verplichten door eens en voor altijd de 'Ogoni-kwestie' op te lossen, en dit was nu eenmaal zijn methode. Er leven een half miljoen Ogoni's in de rivierdelta, het grote gebied in het zuiden waar Shell sinds 1958 driehonderd oliebronnen exploiteerde. Als etnische minderheid kreeg dat volk geen enkel gehoor voor hun problemen. Politiek verzet, sabotage en volksacties waren een laatste redmiddel. 'Of wij winnen deze oorlog om ons te redden, of wij zullen worden uitgeroeid omdat we geen plek meer hebben om naar toe te vluchten,' schreef Ken Saro-Wiwa nog vóór zijn wrede dood.

Aardolie werd al sinds 1958 in grote hoeveelheden in de Nigerdelta opgepompt. Veertig jaar later was naar schatting een waarde van 110 miljard dollar uit de grond gehaald. De regio zelf zag daarvan slechts de nadelen: milieuvervuiling, ziekte, honger, schending van rechten, uitschakeling van lokale leiders. Door geldgebrek waren er nauwelijks scholen, ziekenhuizen, leidingwater en elektriciteit. Vissers en kleine boeren werden vergiftigd door lekkende olie en de roetneerslag van de oliebranden en van het affakkelen. Een groot deel van de mensen daar was ziek aan de ademhalingswegen, en ondervoed door het wegvallen van visserij en groententeelt. 'Een land van frisse lucht, schoon water en groene plantenmassa's werd een hel,' stelde de WHO. Lekkende pijplijnen vormden in Ogoni-land een spinnenweb van zo'n 6.000 km. Shell Nigeria, voor 55% staatseigendom, werkte er samen met de National Nigerian Oil Corporation, waarbij in feite de internationale holding company SPDC, de Shell Petroleum Development Corporation, de touwtjes in handen had. Shell dicteerde de voorwaarden voor de exploitatie in het land dat voor 90% afhankelijk was geworden van de export van olie. Er hingen voor tientallen miljoenen claims in de lucht.

Shell werd ook medeplichtig geacht aan overvallen van het leger op Ogoni-dorpen, het afbranden van hutten en het doden van mensen. Want de oliemaatschappij had Abacha geschreven dat hij het Ogoni-probleem moest oplossen als hij wilde dat Shell in Nigeria actief bleef. Shell begon wat sociale projecten te steunen terwijl Abacha hardhandig doorging met het afdwingen van orde. In de delta braken daarna steeds nieuwe ernstige conflicten uit. Tientallen krijgsheren en bendeleiders organiseerden milities die de staat, de olieconcerns en elkaar bestreden. Er ontstond ook een nieuwe Beweging voor de Realisering van een Soevereine Staat Biafra. Reizen in de regio werd gevaarlijk. Demonstranten blokkeerden productiesites van Shell en Chevron/Texaco, en na kaping van een olietanker door een bende, bezetten politie en leger de olie- en havenstad Port Harcourt.

President Obasanjo en Shell gingen in 2002 in de Delta investeren, maar chaos bleef overheersen. De nieuwe Commissie voor de Ontwikkeling van de Delta had een plan voor afronding van 1.300 nooit voltooide projecten: wegen, bruggen, ponten, klinieken en scholen waaraan ook Shell Nigeria zou meewerken. Volgens een eigen evaluatie van Shell ging de helft van die investeringen verloren door fout gekozen projecten en corrupte lokale politici. Toch kwamen er nieuwe perspectieven voor jongeren die volgens een lokale leider 'nu meer geïnteresseerd wa-

ren in lezen, schrijven, rekenen en zaken doen, dan in het kidnappen van speedboten van oliemaatschappijen.⁹³ Maar die ontwikkeling was van te beperkte omvang en te korte duur, vooral door de kortstondige betrokkenheid van de overheid en Shell en vanwege het nalaten van het raadplegen van de lokale gemeenschappen. Teleurstelling en wantrouwen groeiden, vooral onder de jeugd, en droegen bij aan het ontstaan van nieuwe criminele jeugdbendes.

De strijd om rechtvaardigheid in de oliedelta liep, in opdracht van de voorouders en de goden, steeds meer uit op criminele acties om snel geld te maken: diefstal, aftappen van pijplijnen, brandstichting, aanvallen op olie-installaties, gijzeling van bedrijven, het kapen van olietankers, autobommen tegen Chinezen en ontvoering van Russen en Koreanen die in vloeibaar gas kwamen investeren. Zij werden gehaat. Bendes bestormden en beroofden politieposten en hotels, en legden oliebronnen plat. Shell evacueerde buitenlands personeel. Dit ging jaren zo door. Bendes met fantastische namen die zich bevrijdings- en emancipatielegers noemden, kwamen en verdwenen weer.⁹⁴ Hun strijd werd gevoed door frustratie over het uitblijven van sociale, politieke en financiële oplossingen van de kant van de regering en de olieconcerns. Zij beschikten over steeds meer moderne wapens, snelle motorboten en slimme communicatiemiddelen. Eind 2005 was het leger in staat van paraatheid voor de bescherming van installaties en personeel. Illegaal aftappen van pijpleidingen veroorzaakte regelmatig explosies met veel slachtoffers.

Vanaf augustus 2006 koos de regering Yar'Adua voor een hardere koers tegen onrust in de delta. Door ontvoeringen en aanslagen daalde de productie. Na ontvoering van Italiaanse oliewerkers brandde het leger in Port Harcourt een hele volkswijk plat. In november voerden militairen strafexpedities tegen het volk uit, bedoeld als grootscheepse acties tegen MEND, de Beweging voor de Emancipatie van de Rivierdelta. Dorpen werden afgebrand, mensen vluchtten, maar activisten van MEND werden niet gevonden. In maart 2007, vlak voor de verkiezingen, werd die actie op grote schaal herhaald. Toen werden veel mensen opgepakt waarbij wapens in beslag genomen werden. Arrestanten vertelden over de verblijfplaatsen van tientallen ontvoerde buitenlanders waarvan een onbekend aantal onderhands werd vrijgekocht hoewel officieel niet met terroristen werd onderhandeld. Binnen- en buitenland zetten president Yar'Adua onder druk om toe te werken naar een actieplan en een topconferentie voor herstel van rust en veiligheid in de Niger Delta, met raadpleging van etnische en militante organisaties.

Yar'Adua bekrachtigde toen het ontwikkelingsplan voor de Delta dat zijn voorganger Obasanjo had opgesteld na erkenning van de legitimiteit van de behoeften en eisen van de Delta-bevolking. Maar voor MEND ging het allemaal te traag. De beweging intensiveerde de bomaanslagen en ontvoeringen. De voor juni 2007 geplande topconferentie ging niet door. Nooit werd duidelijk wie daaraan zouden mogen meedoen en waarom. Regering en leger besloten om met voorrang sloppenwijken aan de havenkant van Port Harcourt te slopen. Dat werd opgevat als een staaltje van tribaal machtsvertoon tegen de Ogoni's door volken die vertegenwoordigd waren

⁹³ Van kidnappen naar het kweken van reuzenslakken. *The Economist*, 16 maart 2002.

⁹⁴ In de media kwamen MEND, de 'Beweging voor de Emancipatie van de Niger Delta', de NDPVF, de 'Vrijwillige Volksstrijdmacht van de Niger Delta', MFDC, de 'Republikeinse Vereniging van de Ijaws'. MEND zou zich ontwikkelen tot de grootste en meest serieuze actieorganisatie.

in de regering en het leger. De Ogoni's verloren toen hun laatste beetje vertrouwen in die overheid. De situatie werd chaotischer, met meer door elkaar lopende partijen en belangen. Politieke partijen, legerofficiëren en ambtenaren financierden en gaven morele steun aan criminele bendes. Die splitsten zich vaker op in facties die vochten om eigen territoria. Het werd steeds onduidelijker wie legitiem wie en welke belangen vertegenwoordigde. In Port Harcourt gaven politici wapens aan werkloze jongeren. Die gebruikten zij voor ontvoeringen, straatoorlogjes en het afpersen en doden van burgers.

De overheid vormde de Joint Task Force, een Gezamenlijke Taakgroep van de Veiligheidstroepen in de Niger Delta, afgekort als JTF, om de jongeren te ontwapenen en orde op zaken te stellen. Veel van hen verdwenen met hun wapens naar de kreek om zich bij anderen aan te sluiten. ICG, de International Crisis Group, adviseerde diplomatiek dat Yar'Adua verder moest gaan dan het houden van langdradige consultaties met militante troepen en etnische leiders door het snel vertalen van zijn intenties en beloften in geloofwaardig beleid dat zich zowel tegen de agressie en het geweld richtte als op de legitieme eisen. Het ICG adviseerde terughoudendheid ten aanzien van het slopen van woningen en het bewust doen escaleren van spanningen, en een effectieve aanpak van de kern van het probleem.⁹⁵ Het kreekgebied van de vier Niger Delta staten Delta, Bayelsa, Rivers en Akwa Ibom is groter dan heel Nederland. Voor de kust en op het land wemelt het er van boortorens, opslagtanks, pompstations en pijpleidingen. Olievervuiling is er dramatisch door het affakkelen van bronnen, lekkage door ongelukken, slecht onderhoud en aanslagen. De oliehavenstad Port Harcourt ligt in dat gebied.

In 2008 gebeurde precies het tegenovergestelde: de president vertrouwde het meest op militaire aanvallen met grof geweld. De bendes vielen vaker overheidsdoelen aan, want de overheid werd steeds meer hun vijand, maar zij werkten wel samen met corrupte en opportunistische politici en ambtenaren. Alleen MEND bleef stelselmatig oliebedrijven aanvallen en medewerkers en hun gezinnen ontvoeren. Leiders van het ook in de delta wonende Ijaw-volk verklaarden graag over vrede te willen praten, maar het leger antwoordde met kogels. De Ijaw waren de grootste etnische groep in de delta en het kreekgebied waar de bendes zich verschoelen. Hun leider Ateke Tom was voor de anderen omstreden. Zij zagen in hem een gewelddadige afperser die zich door politici goed liet betalen om het vuile werk voor ze op te knappen. Meer bendes lieten zich betalen om installaties te beveiligen, ze niet zelf aan te vallen en andere bendes te vernietigen. Als de betaling niet op tijd kwam of tegenviel, dan vielen zij alsnog installaties aan. Andere bendes stalen olie voor politici die de olie met winst via vrienden of eigen bedrijven verhandelden. De gestolen olie brachten zij met scheepjes naar tankers voor de kust.

In mei 2008 ging MEND akkoord met een bemiddelingspoging door Jimmy Carter, maar wel onder voorwaarde dat ook andere partijen zich in dit initiatief konden vinden. De VS vond de toenemende olieschaarste en de daarmee verbonden hoge olieprijs erg vervelend. De Nigeriase regering nam de oproep tot onderhandeling over, maar toen wilde MEND weer niet. Bij

⁹⁵ International Crisis Group, Nnandi Obasi. *Nigeria, Ending unrest in the Niger Delta*, Dakar, Brussel, 5 december 2007.

die weigering sloten de Ijaw Youth Council en andere groepen zich aan. In juni deden samenwerkende rebellengroepen een gedurfde aanval op het Bonga-olieveld van Shell. Met hun boten vielen zij ook olieplatforms langs de kust aan en zij kaapten zelfs olieschepen. Zij bliezen een pijplijn op en dwongen oliegi-gigant Chevron om de productie te staken. De Nigeriaanse economie kreeg zo een flinke knauw waarvan het herstel nog lang kon duren. De regering stuurde nog meer troepen om dit op te lossen. Ouderen overtuigden MEND om de dialoog een kans te geven en een wapenstilstand aan te bieden. Na drie weken schortte MEND de vuurpauze weer op omdat het leger doorging met aanvallen.

De rebellen bedreigden ook Britse belangen, dus bood Engeland aan om politie en leger te helpen met hun strijd tegen de bendes en de oliesmokkelaars. Het smokkelen van gestolen ruwe olie was zeer winstgevend geworden voor hooggeplaatste corrupte politici, legerofficieren, ambtenaren en niets ontziende medewerkers van oliemaatschappijen die allemaal investeerden in lokale bendes. De strijd om de Delta werd intenser; rebellen bezetten het voor de olie belangrijke Bonny Island. Zij doodden buitenlandse oliewerkers en dreigden niet-lokale Afrikanen te onthoofden, waarna een massale exodus ontstond. MEND beloofde met geweld te stoppen zodra de regering de toegezegde betaling van miljoenen dollars zou waarmaken. Het afkopen van bendeleiders, *setting the boys*, werd een gewoonte, maar daardoor kwamen steeds meer 'leiders' naar voren met nog meer claims.

In de tweede helft van 2008 ging de oorlog tussen gewapende bendes en het federale leger verwoed door. Het machteloze leger reageerde zijn woede weer af op de bevolking die daarom de bendes gingen helpen, want dat waren wel hún jongens. Zij kenden de kreken, eilandjes, door-gangen en waterwegen perfect, wat voor de soldaten niet gold. Meer buitenlanders werden ge-gijzeld en spectaculaire scheepskapingen vonden plaats. Dat bracht een grote concentratie van oorlogsschepen van de Joint Task Force voor de kust. De kosten van beveiliging stegen pijlsnel, maar de productie en daarmee ook de inkomsten bleven dalen. De olie-oorlog in de kreken en langs de kust liep uit op complete zeegevechten tussen speedboten en kanonneerschepen. Olie-dieven en -smokkelaars zaten inmiddels in een multimiljoenenhandel; zij beschikten over tankwagens, olie opslag tanks en tankschepen. De oorlog en de verdeeldheid bleven voor teveel partijen nog lonend genoeg.

Eind 2008 stelde Ijaw-chief Edwin Clarke, de voormalige minister van informatie en communicatie, dat de olieconcerns betalingsverplichtingen hadden aan minstens 14.000 gemeenschappen wegens toegebrachte milieuschade en inkomstenderving. Hij noemde een bescheiden bedrag van 100 miljoen dollar maar het leverde niets op, want de regering en het leger waren nog op oorlogspad. Daarna werd hij beschuldigd van nooit bewezen ernstige corruptie, want zo werkten de krachten in Nigeria. MEND ging door met het gijzelen van buitenlandse oliewerkers. Italië was een nieuw doelwit geworden vanwege de rol van AGIP in Ogoni-land en het leveren van oorlogsschepen aan de regering. Installaties van Shell bleven doelwit. De aanvallen van MEND en anderen richtte zich steeds meer tegen leidingen, installaties en personeel van Shell. De gevechten tussen de Joint Task Force en de rebellen werden heviger in een niets ontziende oorlog waarin veel militairen sneuvelden. In mei 2009 begon JTF in de delta aan een

nieuwe grote strafoperatie. Volgens Amnesty International kwamen daarbij honderden burgers om. Het gebied werd hermetisch afgesloten voor de pers, maar voor mobiele telefoons konden gebeurtenissen niet verborgen worden gehouden. Beelden van disproportioneel geweld met helikopters, kanonneerboten, vlammenwerpers en brandende dorpen bereikten de wereld.

In de VS en Europa liepen nog rechtszaken tegen Shell in verband met de moord op Ken Saro-Wiwa in 1995, met aanklachten wegens corruptie en omkoping en de ernstige vervuiling van het woongebied van Nigeriaanse burgers. De klagers namen het Shell kwalijk dat het behalve wat tijdelijke charitas niets substantieels deed voor het welzijn en de inkomsten van de bevolking. Shell liet zulke zaken over aan de regering 'die daar immers voor was aangesteld'. 'Een transnationale onderneming moet primair winsten maken voor zijn aandeelhouders.' Toch leek Shell geleidelijk door schade en schande wijzer te worden; niet zozeer door eigen inzicht en overtuiging.

Vanuit een sterke positie bood MEND in juli 2009 een staakt-het-vuren aan. Dat was na de vrijlating van Henry Okah, een van hun leiders, na ruim een jaar gevangenschap. Met hem maakte de regering een amnestie-afsprake die werd nagekomen. Een wapenstilstand en gesprekken volgden. MEND bleef eisen dat tenminste 10% van de olieopbrengsten zou toekomen aan gemeenschappen in de delta. Meer rebellen dan verwacht namen het aanbod van amnestie aan, en ook enkele kopstukken leverden hun wapens in. De regering stemde in met de 10%-regeling en na lange tijd leek er een kans op vrede te zijn. Maar alleen notoire rebellenleiders werden afgekocht, en de lagere echelons in de kreen niet. De regering kwam ook beloften over scholing en werk niet snel genoeg na. En dus gingen de strijders weer door met het opblazen van leidingen. Dat was hun waarschuwing aan de regering dat het allemaal wel serieus bedoeld was en er snel resultaten moesten komen. De overheid pakte nog niet de onderliggende fraude en corruptie tot in de hoogste regionen van politiek en leger aan.

Tot zover het olie verhaal. Op andere gebieden van economie en ontwikkeling gebeurde ook het een en ander. Zo had president Babangida in 1985 de relatie met het IMF hersteld die zijn voorganger Buhari verbrak omdat die het niet eens was met de SAPs en de gevolgen daarvan voor de samenleving. De nationale munt, de naira, moest weer devalueren en de grenzen moesten open voor buitenlandse investeringen. Publieke ondernemingen werden geprivatiseerd en prijssubsidies afgeschaft. De export nam toe en de economie groeide een paar jaar achtereen. Maar op ambtenarsalarissen werd bezuinigd, net als op openbare diensten en basisbehoeften. Het leven van de groeiende arbeiders- en middenklasse in de steden werd alsmaar duurder en het bijdrukken van geld joeg de inflatie verder op, wat leidde tot stagnatie van de ingezette groei en tot kapitaalvlucht.

President Obasanjo reageerde aanvankelijk voorzichtig, om niemand tegen de haren in te strijken. Hij erfde in 1999 een verarmd, verdeeld en slecht behandeld Nigeria. Drie miljoen Nigerianen waren besmet met HIV/Aids. De ziekte en het gevaar werden hardnekkig ontkend, en het seksuele gedrag veranderde niet. Angst voor de ziekte versterkte de nadruk van de hisba en de geestelijke leiders op goede (openbare) zeden. In de culturele setting van Nigeria was vrij en

open praten over seks en aids taboe. Het land had grote schulden, maar machtige Nigerianen hadden op buitenlandse banken wel tientallen miljarden dollars staan. De familie van dictator Sani Abacha had op een Zwitserse bank een rekening van 2,2 miljard dollar aan gestolen geld.⁹⁶ Jong gepensioneerde ambtenaren en officieren hadden in Kaduna of Abuja villa's, paleizen en wagenparken temidden van grote armoede. Het volk leed onder etnische en religieuze rivaliteiten die in steden en op het land honderden doden veroorzaakten. De etnische en religieuze breuk met het noorden draaide om olie, grond, macht, geld en identiteit.

Toen Obasanjo in 2002 voor de tweede maal president werd, was de economie er nog slecht aan toe. Teveel geld werd bijgedrukt, en de staat had geldverslindende prestigeprojecten zonder zicht op reële opbrengsten: het sportstadion, het wereldtoernooi voetbal, het ruimtevaartprogramma en de Adjaokuta Staalfabriek waren goed voor de nationale trots en eenheid, maar kostten handenvol onproductief geld. De rijken voerden nog steeds peperdure luxe goederen in en de naira moest weer devalueren. De voedselprijzen in de steden verdubbelden in drie jaar tijd. Ondanks de olierijkdom bleef de economische groei niet in de pas met de bevolkingstoename. De nationale schuld liep op tot 30 miljard dollar. Elektra, verbindingen en de haven van Lagos vormden met elkaar een slecht functionerende chaos. In 2005 was Nigeria nog steeds geen functionerende, democratische, effectief bestuurde staat. Afval werd niet opgehaald, wegen bleven ongerepareerd, land werd verwaarloosd. Lagos was een enorme onbestuurbare chaos. Openbare diensten functioneerden nauwelijks; corruptie en fraude betaalden het best. Veel geld verdween in zakken van ambtenaren en politici.

Nigeria was dus een moeilijk land geworden om in te leven. Eerlijkheid en goed ondernemerschap werden er afgestraft. Het aantal goed opgeleide Nigerianen dat uitweek naar Engeland, de VS, Canada en Europa groeide met de dag. De olie-inkomsten werden verkwanseld, verspild, gestolen, en de investeringen in hoogovens en staalfabrieken verdwenen in hoog opschietend gras. Obasanjo's regering stelde zich als doel om aan die negatieve spiraal een positieve draai te geven. Zij wilden ook de verouderde en falende infrastructuur voor de winning en het transport van olie herstellen. China bood aan om te helpen. In ruil voor 2,5 miljard dollar aan investeringen in de infrastructuur mocht China naar olie en gas boren, zoals het dat deed in Soedan, Congo en Angola. De regering rondde ook met succes de onderhandelingen af met het IMF en de Club van Parijs over kwijtschelding van schulden tot 35 miljard dollar. En de regering ging met een stofkam door de begrotingen en uitgaven van de ministeries, wat nog eens 3,4 miljard scheelde. Het ontslaan van corrupte ambtenaren en het opsporen van in het buitenland geparkeerd gestolen geld kon 5 miljard opleveren; Zwitserse banken stortten alvast op voorhand 700 miljoen dollar. En olieconcerns moesten meer belasting gaan betalen.

Maar de aanvallen van rebellen op leidingen en installaties verstoorden het systeem. Volgens Shell viel de productie terug tot nog maar 9% van het oude peil. Bendes maakten goed geld en gijzelden op die manier de staat en de bedrijven. Het verschil tussen 100% en 9% productie

⁹⁶ *The Economist* van 25 september 1999 meldde dat president Obasanjo in september 1999 aan VS-president Clinton en aan de regeringen van Engeland, Frankrijk, België en Zwitserland om hulp vroeg bij het terugvinden van de miljarden die naar zeggen zijn voorganger Abacha van de Centrale Bank had gestolen.

veroorzaakte een enorm tekort in de overheidsbegroting. Daarbij kwam de overbesteding aan veiligheid en stabiliteit, met transport, bewapening en communicatie van militairen en politie, waardoor steeds minder beschikbaar kwam voor sociale en economische ontwikkeling en armoedebestrijding. Maar met de banken, het geld en de markt begon het desondanks wel beter te gaan.

De meeste corruptie speelde zich af op het niveau van de deelstaten. Miljarden verdwenen naar belangennetwerken van ambtenaren, politici en zakenlieden. In Plateau State en rond Jos vochten vaste bewoners en nieuwkomers nog om grond. In de Niger Delta eiste MEND het ontploffen van autobommen op. In Maiduguru vermoordden leden van Boko Haram op motorfietsen deelnemers aan een openbare politieke bijeenkomst. Ook zij plaatsten bommen. In Lagos werd een netwerk rond handel in adoptiebabies opgerold, en een belangrijke politicus werd voor de corruptiecommissie gedaagd. Nigeria was nog steeds een crimineel kruitvat, maar er kwam wat licht aan de horizon. De economie groeide, en met president Goodluck Jonathan kwam er aantoonbaar meer wijsheid in de politiek. Het rijke, machtige Nigeria kan met meer eenheid en samenwerking, meer goodwill tussen de regio's op basis van een eerlijker verdeling van inkomsten en uitgaven, de toenemende deskundigheden en vaardigheden van steeds meer Nigerianen, en vooral met een representatief, wijs bestuur, een grootse toekomst tegemoet gaan. Het kan dan samen met Zuid-Afrika het continent gaan leiden en versterken.

In de politiek en maatschappelijk chaotische regio West-Afrika in deze periode verwondert het niet dat ook de economische ontwikkelingen aan dezelfde chaos onderhevig waren. Wanordelijke organisatie, corruptie op alle niveaus, criminaliteit en machtsmisbruik waren het sterkste waar de belangen van minerale grondstoffen en aardolie het grootst waren. Ziekte, werkloosheid, trek naar de stad en een gemiddeld lage levensverwachting horen bij dat beeld. Ook hier is in enkele landen weer een samenhang te constateren tussen fatsoenlijk bestuur en relatieve welvaart.

C De regio West-Afrika en de wereld

De hele regio moest tot 1990 leren om zichzelf te regeren, te ontwikkelen en te verhouden tot de rest van Afrika en de wereld. Dat allemaal in een context van kwetsbaarheid voor internationale crises en natuurrampen, maar ook oneerlijke prijzen, bemoeizuchtige ex-kolonisators en onbetrouwbare partners in de opgedrongen Koude Oorlog tussen ver weg gelegen machtsblokken.

Kaapverdië koos in 1975 voor ongebondenheid en strijd tegen kolonialisme en racisme. Toen legers van Zuid-Afrika en Zaïre het zusterland Angola binnenvielen, schoten Cubanen de MPLA-regering daar te hulp met een luchtbrug vanuit Kaapverdië. Daarna lieten de eilanden heel lang geen vreemde militaire bases meer toe. Met veel landen bouwde Kaapverdië ontwikkelings- en handelsrelaties op: China, Angola, Nederland, Brazilië, Portugal, Frankrijk en de VS. Het arme Kaapverdië ving vluchtelingen op uit Afrika en steeds meer ook uit andere continenten. Het riep Europa te hulp dat zelf worstelde met groeiende aantallen migranten en boot-

vluchtelingen. Europa reageerde traag, aarzelend en halfslachtig en liet het eigenlijk vooral over aan Spanje en Portugal.

In 2005 besloot de regering van de Kaapverdische Eilanden zich met de NAVO te associëren nadat die had laten weten grondgebied van Kaapverdië te willen gebruiken voor het testen van de Rapid Reaction Force; speciale legereenheden onder NAVO-commando voor snelle interventies in Afrika. De eerste belangrijke oefening werd in 2006 gehouden. Toen werd op de hoogste niveaus tussen de regering en de NAVO-leiding gepraat over samenwerken, relaties en regionale veiligheid. De NAVO koos vooralsnog voor een informele relatie met samenwerking en uitwisselingen, zonder lidmaatschap.

Guinee-Bissau deed vooral zaken met Portugal, Brazilië en Angola, later ook met China en de VS. Het land had zitting in de VN-Veilighedsraad waar het een luchtembargo tegen Soedan steunde wegens weigering van dat land om drie vermeende daders van een aanslag op president Barak van Egypte uit te leveren. Veel donoren hielden wantrouwend afstand van het moeilijke Guinee-Bissau. De regionale organisaties ECOWAS en ECOMOG hielden nog wel contact. Het land leverde soldaten voor vredeslegers van de VN en ECOMOG. In 1995 kwam president Abdou Diouf van Senegal in Guinee-Bissau op staatsbezoek. Spanningen tussen de twee landen werden toen weggenomen rond de onduidelijke rol van Guinee-Bissau bij het conflict in de Casamance. Zij tekenden een grensakkoord met ook heldere afspraken over zeegrenzen en de mogelijke gezamenlijke exploitatie van een overlappend gebied waar olie kon zitten. In 1998 huisvestte Guinee-Bissau nog steeds rebellen van de separatistische MFDC van de Casamance. Maar het leger greep wel, in lijn met de gemaakte afspraken, krachtig in bij een kamp waar gewapende strijders zich onder vluchtelingen schuilhielden en het plaatste meer troepen langs de grens. In april 2006 werd Marcelino Lopes Cabral, de ex-minister van buitenlandse zaken, opgepakt na beschuldiging van hulp aan Senegalese rebellen die vochten tegen de grenstroepen van Guinee-Bissau.

Ook illegale migratie van Afrikaanse jongeren ontging het land niet. In augustus 1999 accepteerde de overheid 44 illegale Afrikaanse migranten die Spanje had uitgewezen. Daar betaalde Spanje volgens de internationale mensenrechtenliga goed voor. En begin 2005 gijzelden in Moskou 100 studenten uit Guinee-Bissau hun ambassadeur. Al een jaar ontvingen zij hun maandelijkse toelage van 60 dollar niet, en zij leden honger en kou.

Guinee-Conakry voerde een neutraliteitspolitiek met open-deur-beleid. Dat bemoeilijkte de relatie met Frankrijk waarmee het sinds de onafhankelijkheid geen diplomatieke contacten meer had. In 1965 blokkeerde Frankrijk de bankrekeningen van Guineese burgers in Parijs en het drukte stapels valse Guineese bankbiljetten. Maar West-Duitsland, de VS en Canada wilden wel hun banden met Guinee versterken. Zij vonden het regiem van Sékou Touré zo slecht nog niet en meenden dat daar alleen een goede relatie met het Westen aan ontbrak. Zij boden leningen, voedsel-voor-vrede programma's en financiële deelname in de aluminiumsector aan. In de buitenlandse politiek bleef Guinee principieel. Het was solidair met Vietnam, de Arabische landen na de oorlog van 1967, de vrijheidstrijd van de Portugese koloniën en had een sterke

rol in de OAE. Daarnaast werkte Sékou Touré hard aan het verbeteren van de relatie met de voorheen vijandige buurlanden Mali, Senegal en Ivoorkust. Hij en Moussa Traoré van Mali tekenden zelfs voor een federatief samengaan, maar dat kwam er niet van. Na de staatsgreep van 1985 veranderde het internationale relatiepatroon. Het Oostblok viel weg en de VS en Frankrijk werden de belangrijkste partners, met een bijzondere voorliefde voor mineralen en aardolie.

In 1992 staken 650.000 vluchtelingen uit Liberia en Sierra Leone de grens van Guinee over. Zij maakten daar provisorische kampen en er ontstond een letterlijk ziekmakende chaos. De Guinese regering stuurde meer soldaten naar het ECOWAS-vredesleger om grenzen te bewaken en vluchtelingen tegen te houden. Maar die wilden niet teruggaan en de toestand bleef zoals hij was: chaotisch, ongeorganiseerd en ongezond. Onder de vluchtelingen kwamen veel militante leden van de Guinese oppositie mee waar de veiligheidsdiensten meer greep op wilden krijgen. Sierra Leone en Liberia tekenden in november 1998 in Conakry een niet-aanvalsverdrag, dat de Amerikaanse dominee Jesse Jackson namens president Bill Clinton faciliteerde. Er was het probleem van milities in het land van de een die het land van de ander ondermijnden. Het onderscheiden van vluchtelingen, migranten en rebellen bleef moeilijk. In februari 1999 bezocht mevrouw Sadako Ogata, de VN Hoge Commissaris voor Vluchtelingen, kampen in Guinee. In juli 1999 reisde de Franse president Chirac rond in West-Afrika. In Guinee sprak hij met de politieke oppositie. Hij bepleitte de vrijlating van Alpha Condé die daarna als banneling naar Frankrijk kon. Vertegenwoordigers van Guinee, Sierra Leone en Liberia spraken in september 1999 in Nigeria af om met elkaar te werken aan de reductie van het aantal gewapende conflicten in hun grensgebieden. Guinee en Liberia beschuldigden elkaar nog van het herbergen van gewapende milities van de ander.

In 2009 werd, na een eerste consultatieve bijeenkomst in Addis Abeba, een Internationale Contactgroep voor Guinee (ICG-G) samengesteld, voor het omgaan met het nieuwe regiem van juntaleider Camara. Alle internationale stakeholders rond Guinee maakten daarvan deel uit. Zij ontmoetten de regering in Conakry waar zij afspraken vastlegden over de overgangsperiode, de volgende verkiezingen, een grondwetswijziging, een waarheidscommissie, nieuwe kieswetten en regelingen, herstel van politieke- en vakbondsrechten, herstel van veiligheid en stabiliteit, maatregelen voor vernieuwd economisch, financieel en administratief beheer, de onafhankelijkheid en neutraliteit van de Contactgroep en mechanismen voor het samen monitoren van ontwikkelingen. Een eind-communiqué werd uitgegeven. Guinee trok veel internationale belangstelling. Dat bleek ook uit een rapport van de Internationale Crisis Group die er bij de stakeholders op aandrong om serieus te werken aan een goede democratische transitie. Het rapport bood een uitvoerige recapitulatie van de ‘erfenis van Conté’.

Togo sprak zich eind jaren '60 uit tegen de toestand in de Portugese koloniën en Zuid-Rhodesië. Het wilde zo snel mogelijk de resten van kolonialisme in heel Afrika weg hebben. De regering Eyadéma voerde een onafhankelijk buitenlands beleid, gekenmerkt door neutrale samenwerking met zoveel mogelijk landen. De ACP-landen en de EEG/EU waren vanaf Lomé I in april 1976 met elkaar verbonden in handels- en tarievenafspraken, met Lomé als vaste ontmoetingsplaats. Voor de producten van 64 landen werd daardoor de preferentiële toegang tot de Europe-

se markt beter. ACP-landen zijn landen van Afrika, de Caraïben en de Stille Oceaan die onder de Conventie van Lomé bijzondere handelsrelaties met de EEG hebben. In 1985 was Togo het gastland voor Lomé III over de nieuwe samenwerking van de ACP-landen met de EEG. Met Afrikaanse landen werkte Togo samen in de Afro-Malaga-Gemeenschap, de francofone voorganger van de OAE en in de Counsel detente met de ex-Franse koloniën Ivoorkust, Benin, Opper Volta en Niger. Met Ghana verschilde het van mening over de grens en over de toekomst van het Ewe-volk dat in beide landen woont.

De WAEMU, de West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie, vergaderde begin 2000. Men besloot tot een gezamenlijke regionale douane-unie. In maart was in Lomé de Conferentie van Francofone West-Afrikaanse Landen. Dat was voor president Eyadéma een groot succes, want Benin, Ivoorkust, Burkina Faso en Niger kwamen. Togo verbeterde de handelsrelaties met de buurlanden. Op de ECOWAS-vergadering van april besloten Ghana, Guinee, Nigeria, Sierra Leone, Gambia en Liberia om naar een gemeenschappelijke munt toe te werken, als opstap naar een latere, breder gedragen West-Afrikaanse Monetaire Zone. In 2002 tekende de WAEMU als blok een handelsovereenkomst met de VS. Voorheen deed de VS dat alleen met de EU, dus dit was nieuw. Ook in 2002 besloten Guinee, Liberia en Sierra Leone de veiligheid aan de onderlinge grenzen te vergroten. Twintig jaar intern en regionaal conflict had de menselijke veiligheid en ontwikkeling onderuit gehaald. Dat wilde men nooit meer. De regionale samenwerking groeide met de dag.

Dahomey/Benin was een van de eerste leden van de Afro-Malagasy Gemeenschap, het samenwerkingsverband met Frankrijk. In het begin had het onafhankelijke Dahomey vooral contacten met Frankrijk, de EEG, Duitsland, de VS, Taiwan en Israël. Na 1962 zocht het ook contact met Oost-Europa en de USRR en ontstond de slogan Dahomey's Democratisch Dynamisch Socialisme. Het begon toen met meerjarenplanning. De revolutie van Kérékou van 1972 zette de relaties op hun kop: hij brak met het westen en het oosten werd favoriet. Na 1980 schakelde de regering over naar een meer pragmatisch beleid. Met Frankrijk ging Benin voorzichtig weer betrekkingen aan. Zij konden elkaar toch niet missen.

In **Sierra Leone** koos de regering Margai aanvankelijk voor ongebonden vriendschap met alle landen. Het nieuwe vrije land werd verwelkomd als 100ste lid van de VN. Met de buurlanden Guinee en Liberia knoopte het handelsrelaties aan. Als actief lid van de OAE werd Sierra Leone bemiddelaar tussen andere Afrikaanse landen. Met Oost-Europa ging het ruilhandel aan: industriediamanten, titaniumerts, rubber, cacao, koffie, oliezaden en huiden in ruil voor machineonderdelen, plaatijzer, bouwmachines en consumptieartikelen. Freetown voerde al meteen een opendeur politiek om aantrekkelijk te zijn voor buitenlands kapitaal van zowel regeringen als particulieren. Het zocht vooral leningen in de VS en West-Europa. Met nieuwe wetten beschermde Sierra Leone buitenlands kapitaal en onroerend goed in het land. De industrieën concurreerden fel over strategische mineralen en olie. De opbrengsten van grondstoffen en buitenlands geld had de regering hard nodig voor de vergroting en versterking van het staatsapparaat. In 1971 brak Siaka Stevens helemaal met Engeland dat hij zag als de veroorzaker van

tweespalt en als saboteur van de verkiezingen van 1967 door actief mee te werken aan de staatsgreep van Jackson Smith.

Om uiteenlopende redenen bemoeide de hele internationale wereld zich met Sierra Leone. In mei 2008 besloot de VN Peace Building Commission zich op het land te gaan concentreren om de regering te helpen met de overgang naar meer stabiliteit en welzijn. Ban Ki-moon, de secretaris-generaal van de VN, prees de regering en de VN voor wat al bereikt was, maar hij zag ook nog veel politieke spanning langs etnische en regionale lijnen. Tijdens de wederopbouw versterkte Sierra Leone de banden met Engeland dat zich onder premier Tony Blair, vanuit de Britse belangen, had ingespannen voor vrede in land en regio. De Britse regering, het bedrijfsleven en de banken investeerden vol vertrouwen in de toekomst van Sierra Leone.

Liberia. In 2003 gaf de VN op basis van Resolutie 1509 goedkeuring voor UNMIL, de VN-vredesmacht van 15.000 man die na afloop van de burgeroorlog de vrede in Liberia moest garanderen. Het werd de grootste VN-vredesmacht ooit. UNMIL nam het over van de ECO-WAS-strijdmacht van West-Afrikaanse landen, waarin ook vrouwen meevochten. Aan deze VN-missie droegen 47 landen bij. UNMIL moest noodhulp en wederopbouw, de terugkeer van 70.000 vluchtelingen en hervestiging van 450.000 ontheemden mogelijk maken. Het lukte ze om voldoende vrede en veiligheid in stand te houden. Charles Taylor ging als balling naar Calabar, Nigeria, aan de grens met Kameroen. Een door de VN Veiligheidsraad onder Resolutie 1792 ingesteld Experts Panel zou de naleving van de voortdurende sancties tegen Liberia monitoren. Geruchten dat Taylor ondanks sancties en bevestigingen beschikte over onmetelijke rijkdommen in de vorm van geld, beleggingen, aandelen en onroerend goed, waren daarvoor de aanleiding. Charles Taylor had een 'lange arm': voormalige relaties kregen huisbezoek, doodsb bedreigingen en waarschuwingen voor de eigen gezondheid of die van familie als zij verklapten wat zij wisten. In maart 2006 vroeg Liberia om zijn uitlevering. Zijn asiel in Nigeria was onderdeel van het vredesakkoord van 2003, maar het Sierra Leone Oorlogstribunaal van de VN vaardigde in 2003 een arrestatiebevel tegen hem uit. In maart 2006 werd Taylor opgepakt nadat president Obasanjo hem had aangemoedigd om te vluchten. Het Nigeriaanse leger begeleidde hem naar het noorden en liet hem daar los, waarna hij meteen door Libanese soldaten werd gevangen en aan het tribunaal uitgeleverd. Dat gebeurde nadat president George Bush van de VS zowel Olesgun Obasanjo van Nigeria als Ellen Johnson-Surleaf van Liberia in Washington had ontvangen. Nigeria en Sierra Leone hadden geen uitleveringsafspraken, maar daar werd deze deal in elkaar gedraaid.

In mei 2006 probeerden aanhangers in Freetown om Charles Taylor te bevrijden. Het complot mislukte en de samenzweerders, waaronder een Amerikaanse ex-militair, werden aangeklaagd. Om de kans op herhaling voor te zijn en vanwege zijn wrekende lange arm, liet het Tribunaal hem in juni 2006 naar het ICC in Den Haag overbrengen voor berechting daar. Vrienden en zakenrelaties spanden zich in om genoeg geld bij elkaar te krijgen voor zijn verdediging. Angst voor ontwrichting van West-Afrika bleef spelen. Taylor had nog veel macht in Liberia en Sierra Leone, maar ook daarbuiten. Toch viel de onrust rond zijn procesgang mee. Zijn berechting gold een lange lijst van misdaden in Sierra Leone waarvoor hij van november 1996 tot en met

januari 2002 verantwoordelijk zou zijn geweest: etnische slachting, bloedbaden, gruwelijkheden, rituele mensenoffers, groepsverkrachting, massamoord, roof, plundering, diefstal, maffia, drugs, ontvoering, misbruik van kinderen, het inzetten van kindsoldaten.

Het bewijs van zijn persoonlijke verantwoordelijkheid zou nog moeilijk worden, en het proces werd eindeloos, met veelvuldig vertragen en verdagen, van ziekte en ongeschiktheid, van het ontslaan en aantrekken van verdedigers. Ook zijn zoon Charles Chucky Taylor werd aangeklaagd voor martelingen en oorlogsmisdaden. Hij leidde de gevreesde Duivelsstrijders die uiterst gemeen optraden tegen tegenstanders van zijn vader. In september 2008 stond hij voor de rechter in Miami in de VS. Hij werd schuldig bevonden en veroordeeld tot 97 jaar celstraf. Het was merkwaardig dat vader Taylor wel werd vervolgd voor misdaden in Sierra Leone, maar niet voor die in het eigen Liberia. Volgens de VS had hij ook lang diamanten en onderdak geleverd aan Al-Qaeda en Hezbollah, met links naar de aanslagen op Amerikaanse ambassades in Kenia en Tanzania in augustus 1998 en de aanslag op de Twin Towers in New York in september 2001. Volgens zijn advocaten was hij onschuldig, berooid en straatarm. Later bleek dat hij tijdens zijn presidentschap bankrekeningen in de VS 5 miljard dollar had staan, en nog vele miljoenen her en der verspreid. Niemand leek te weten waar dat geld gebleven is.

Vanaf 2006 deed de Zuid-Amerikaanse drugshandel naast Guinee-Bissau ook Liberia aan. De Franse marine onderschepte voor de kust een onder Liberiaanse vlag varend schip en vond daar 2,5 ton cocaïne voor doorvoer naar Europa; de grootste vangst ooit. Het schip werd opgebracht en aan de Liberiaanse autoriteiten overgeleverd. In Liberia nam de gewelddadige criminaliteit toe. Het ging vooral om gewapende overvallen en berovingen in buitenwijken, waar de politie niet was of niets kon doen. Volgens een evaluatie had de training van 6.000 politiemensen nog weinig impact op inperking van de misdaad. De VN verlengde het embargo op wapenhandel met Liberia tot eind 2008 omdat het land niet veilig genoeg was en er nog instabiliteit en onveiligheid dreigden. Vanaf 2009 bood China zich aan Liberia aan als serieuze partner in handel, economie en ontwikkeling. De wereldwijde belangstelling voor het grondstoffenrijke Liberia was overduidelijk. Maar internationale criminele organisaties hoopten op voortzetting van anarchie en chaos. En de VS legde die bijzondere link tussen Taylor, Liberia en moslimterrorisme. Daarnaast werd in een ruimer ECOWAS-verband steeds meer samengewerkt met Sierra Leone, Guinee en Ivoorkust, om economische ontwikkeling en regionale stabiliteit hand in hand te laten gaan.

In augustus 2007 kondigde de VN terugtrekking van UNMIL uit Liberia aan. Binnen drie jaar zouden de 14.000 manschappen naar 5.000 worden teruggebracht. Secretaris-generaal Ban Ki-moon sprak zijn respect uit voor de prestaties van Ellen Johnson-Sirleaf en haar regering in de eerste drie jaren van haar bewind. Uitstaande embargo's op reizen en wapenhandel werden nog met een jaar verlengd. Begin 2008 werd duidelijk dat grootscheepse reductie van UNMIL voor Liberia grote veiligheidsrisico's zou opleveren. Ban Ki-moon kwam zelf, sprak met iedereen die er toe deed en beloofde de terugtrekking zo te laten verlopen dat de afgesproken doelstellingen bereikt konden worden. De bemoeienissen van landen in de regio en de internationale gemeen-

schap met de machtsstrijd tussen de leiders van noord- en zuid-Ivoorkust werkten uiteindelijk positief uit.

Ghana bouwde internationaal goodwill op. Onder donoren gold het land als prettige uitzondering, met stabiliteit en constructieve politiek, wat extra positieve aandacht van hun kant opleverde. Binnen de Commonwealth werd Ghana een lid met status en invloed en ook binnen de AU en ECOWAS was het een gewaardeerde partner. Ghana werd actief als er in andere Afrikaanse landen vrede troepen nodig waren. Het had goud, olie en veel landbouwgrond: voor China een goede reden om zich als nieuwe ontwikkelingspartner aan te bieden. Ghana loopt hiermee het risico om ondoordacht veel omstreden land te verkopen voor te weinig geld, of het voor 100 jaar te verpachten voor verbouw van biomassa en voedsel voor andere werelddelen. Met de buurlanden Burkina Faso en Togo groeide het handelsverkeer. Burgers uit die landen migreren veel naar de groeilanden Ghana en Ivoorkust. In het voorjaar van 2005 vluchtten duizenden Togolezen weg van het politieke geweld naar verwante volken in Ghana. De meesten keerden later weer terug.

Bewegingen over de grenzen zijn van alle tijden en zullen blijven plaatsvinden. Dankzij een positievere instelling werden de samenwerking en verbindingen tussen de landen in de regio beter. Barack Obama bezocht Ghana in juli 2009 en sprak vanuit Accra heel Afrika toe. Hij zei dat het Westen niet meer verantwoordelijk was voor wat in Afrika de afgelopen 15 jaren fout ging. Kindsoldaten en de zelfvernietiging van Zimbabwe waren het product van de rampzalige politiek van Afrikanen zelf. Afrika moest zich zelf gaan ontwikkelen en loskomen van hulp en afhankelijkheid. Het werd tijd dat Afrikaanse regeringen onder eigen verantwoordelijkheid corruptie en slecht bestuur aanpakten. Rechters, journalisten en politieagenten die onrecht aanpakten, verdienden steun en bescherming van hun regering, dat was een deel van zijn boodschap.

Allemaal wijze en terechte adviezen, maar in Ghana was armoede, werkloosheid en corruptie, dus de mensen op straat waren teleurgesteld. Zij hadden gehoopt dat deze zwarte Amerikaanse president met Afrikaanse voorouders miljarden dollars aan hulp had meegebracht. Hij praatte te gemakkelijk, vond men, omdat hij niet uit eigen ervaring wist wat echte armoede was. Hij was, after all, een Amerikaan. En kennelijk had hij geen benul van de bemoeienissen van het IMF en de internationale wapen- en diamanthandel met Afrika.

Nigeria. De internationale gemeenschap zette met betrekking tot Nigeria alle kaarten op Obasanjo als lichtend voorbeeld van het door hen gewenste type democratisch Afrikaans leider. De Wereldbank koppelde in 2001 hulp aan het land aan 'de ontwikkeling van goed bestuur en het juiste beheer van economische en sociale hulpbronnen die nodig zijn om ontwikkeling te garanderen'. Een lening van 760 miljoen dollar was de beloning. De regering accepteerde deze voorwaarde voor hulp, met name wat betreft corruptiebestrijding en transparantie met betrekking tot financiën en inkomsten uit grondstoffen. China stelde, als nieuwe goede vriend van Nigeria, minder eisen aan hulp in ruil voor olie. Een oud grensgeschil met buurland Kameroen over het schiereiland Bakassi in het Calabargebied werd na jaren van oorlogsdreiging en

wapengekletter vreedzaam opgelost na een bindende uitspraak in 2002 van het Internationale Hof van Justitie in Den Haag. De twee landen zouden samen de rijke olievoorraden van het gebied gaan exploiteren. Guerrillastrijders kondigden aan door te zullen vechten voor een onafhankelijk Calabar met geld, huizen en deelname in oliebelangen; net als het Cabinda-patroon van Angola en Congo.

Een bijzonder verschijnsel in tijden van crisis en corruptie in landen met een machtsvacuüm is de samenwerking van corrupte lokale politici met internationale afvalondernemers. Dan wordt het mogelijk om in die landen winstgevend afval te dumpen. In augustus 2006 stortte het schip 'Proaba Koala' illegaal vijfhonderd ton chemisch afval in moerassen rond woonwijken van de havenstad Abidjan. De vervuiling was enorm, er stierven naar men aannam 16 arme Ivorianen aan, en tienduizenden mensen werden ziek. De in Nederland gevestigde handelsfirma Trafigura had het schip gecharterd. Amsterdamse havenautoriteiten hadden het vrijgegeven voor vervoer naar elders nadat Nederland de lading als giftig chemisch afval had afgewezen. In 2007 betaalde Trafigura 152 miljoen euro aan Ivoorkust zonder daarmee schuld te bekennen. Het begon een intensieve internationale lobby en diverse juridische processen om de handen schoon te wassen. Twee jaar later zou volgens het bedrijf zijn vastgesteld dat er vooral stank was geweest, maar geen vergiftiging en geen doden. Nederland zou het schip niet geweigerd hebben wegens 'gevaarlijk chemisch afval'. Zo bleef het bij illegaal dumpen van smerig stinkend raffinaderij-afval in samenspanning met lokale agenten. Maar in juni 2010 eiste het Openbaar Ministerie in Amsterdam toch een hoge boete tegen Trafigura nadat uit forensisch onderzoek was gebleken dat het afval wel degelijk zwaar giftig en gevaarlijk was, en het dumpen ervan in woonwijken van Abidjan illegaal en crimineel. De doden en zieken waren een reëel gevolg van de dumping. Ondanks een felle PR-campagne verloor Trafigura ook latere rechtszaken. Uiteindelijk betaalde het aan 30.000 Ivorianen elk 1.500 dollar compensatiegeld.

Het moge duidelijk zijn dat West-Afrika, dat relatief dicht bij Europa ligt, zich heeft opengesteld voor regionale en afzonderlijke samenwerking, eerst met Europa, later met de rest van de wereld, na in het verleden hardhandig door die landen opengebroken en geplunderd te zijn geweest. Ook de onderlinge regionale samenwerking op steeds meer terreinen ontwikkelt zich voorspoedig. Met Ghana en Nigeria als mogelijk leidende landen zal de regio vermoedelijk, in samenwerking met Zuid-Afrika en de hele Afrikaanse Unie, de ontwikkeling van heel Afrika, verder brengen.